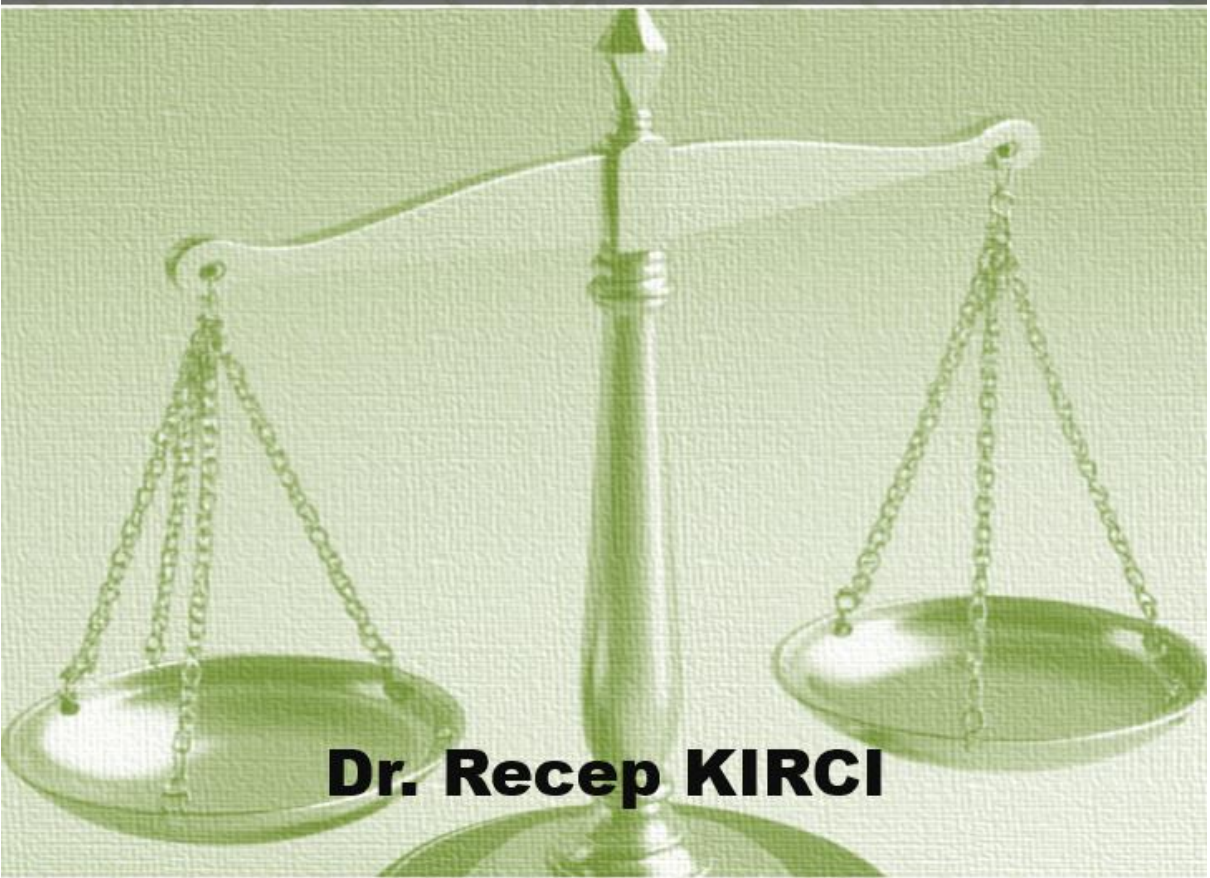

İSLAM CEZA HUKUKUNDA UHREVÎ MESULİYET

Dr. Recep KIRCI

Editör

Prof. Dr. Adnan KOŞUM

Kitap Adı

İslam Ceza Hukukunda Uhrevî Mesuliyet

(e- Kitap)

Dr. Recep KIRCI

Editör

Prof. Dr. Adnan KOŞUM

Dizgi, MizanpajveKapak Tasarımı

Dr. Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY

Emin Yayinlari

Fethiye Mah. Kırlangıç Sok. No: 2 Nilüfer/BURSA

Tel: (0224) 2422898, Fax: (0224) 2412569

www.eminyayinlari.com.tr

E- ISBN:

978-625-6563-74-2

Basım Tarihi

Bursa, Aralık 2024

Web

<http://ilahiyatarastirmalari.balikesir.edu.tr>

www.eminyayinlari.com.tr

Bu eserde, yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazara aittir. Yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Dr. Recep KIRCI

Dr. Recep KIRCI 1975’de Manisa’da dünyaya geldi. 1987-93 yılları arasında İzmir ve İstanbul’da klasik Arapça eğitimi aldı. 1998 yılında İzmir Anadolu İmam Hatip Lisesinden mezun olan yazar, 2012 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2016 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2017 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimlerinde İslam Ceza Hukukunda Uhrevî Sorumluluk adlı teziyle yüksek lisansını, 2021 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimlerinde Ebû Alî el-Fârîsî’nin et-Tekmile Adlı Eserindeki Metodolojisi ve Sarf İlmine Dair Görüşleri adlı teziyle doktorasını tamamladı. Kırıcı, 1993- 2012 yılları arasında Sivil Toplum Kuruluşlarına bağlı farklı çatı kuruluşlarında klasik Arapça eğitimi verdi. 2012-2018 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında İmam Hatip, Müezzin ve Manevi Rehberlik görevlerinde bulunan Kırıcı, 2018 – 2022 yılları arasında Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili Belagati Bölümünde Öğretim Görevliliği kadrosunda, 2022-2024 (Nisan) yılları arasında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili Belagati Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi kadrosunda, 2024’den itibaren de Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili Belagati Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi kadrosunda görev yapmaktadır. İyi derecede Arapça orta derecede Farsça bilen yazar evli olup iki çocuk babasıdır.

İSLAM CEZA HUKUKUNDA UHREVÎ MESULİYET

Dr. Recep KIRCI

EDİTÖR

Prof. Dr. Adnan KOŞUM

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	11
Takip Edilen Yöntem ve Araştırmanın Kaynakları.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM: MESULİYET – UHREVÎ MESULİYET - KAZÂÎ-DİYÂNÎ HÜKÜM KAVRAMLARI VE UHREVÎ MESULİYETLE İLİŞKİSİ	17
Mesuliyet/Sorumluluk Kavramı.....	18
Tanımı.....	18
Sorumluluk Türleri	21
Konusu Açısından Sorumluluk	21
Yaptırım Açısından Sorumluluk	24
İslam Hukukunda Sorumluluk Kavramı ve Sorumluluğun Kısımları	29
Uhrevî Mesuliyet Kavramı, Tanımı ve Temellendirilmesi	34
KAZÂÎ-DİYÂNÎ HÜKÜM KAVRAMLARI VE UHREVÎ MESULİYETLE İLİŞKİSİ ...	41
Kazâî-Diyânî Hüküm Kavramları ve Tanımları.....	41
Kazâî Hüküm Kavramı	42
Diyânî Hüküm Kavramı.....	43
Kazâî-Diyânî Hükümlerin Uhrevî Mesuliyetle İlişkisi	44
İKİNCİ BÖLÜM	47
UHREVÎ MESULİYET BAKIMINDAN HAD, KISÂS, TAZİR SUÇLARI VE CEZALARI	47
İSLAM CEZA HUKUKUNDA SUÇLAR VE CEZALAR	49
Had Kavramı ve Tanımı.....	49
Had Gerektiren Suçlar	51
Had Cezaları	52
İSLAM CEZA HUKUKUNDA CEZALARIN UHREVÎ MESULİYETİ KALDIRMASI SORUNU	56
İslam Hukukunda Cezaların İnfazının Önemi.....	56

Hadlerin Keffâret Olup Olmadığı Sorunu	57
Hadlerin Keffâret Olması.....	59
Hadlerin Keffâret Olduğu Görüşünün Dayandığı Deliller	71
Hadlerin Keffâret Olmaması.....	82
Hadlerin Keffâret Olmadığı Görüşünün Dayandığı Deliller	89
Kutta-i Tarik Ayeti ve Ubade b. es-Sâmit Hadisi Arasındaki İlişki.....	93
Hadlerin Bazı Suçlar Hakkında Keffâret Olup Bazı Suçlarda Keffâret Olmaması.....	95
Hadlerin Keffâret Olup Olmadığının Bilinememesi	96
2.4.1. Ubade b. es-Sâmit Hadisi ve Ebu Hüreyre Hadislerinin Çatışması	97
Uhrevî Mesuliyet Bakımından Kısâs Suç ve Cezaları	103
Uhrevî Mesuliyet Bakımından Ta'zir Suç ve Cezaları	107
Dünyada İşlediği Suçun Cezasını Görmeyenler.....	108
İslam Anlayışının Ceza İnfazından Sonra Suçluya Yaklaşım Etkisi.....	110
SONUÇ	119
KAYNAKÇA.....	123

ÖNSÖZ

Bir konunun muhataplar tarafından doğru algılanmasında o alanda geçen kavramların doğru anlaşılmasının önemli yeri vardır. Özellikle de dile yeni giren yabancı kökenli kelimelerin ve kavramların doğru anlaşılması bu hususta daha da önem arz etmektedir. Dilimiz Türkçe'ye yabancı dillerden özellikle de Arapça'dan giren birçok kelime ve kavram vardır. Bu konu özellikle de hukuk alanında kendini daha fazla göstermektedir. İslam hukuku alanında çok kullanılan ve kökeni Arapça olan kavramlar arasında mesuliyet – uhrevî mesuliyet – kazâî ve diyânî hüküm kavramları yer almaktadır. Çalışmada bu kavramlar açıklanacaktır. Ayrıca bütün hukuk sistemleri sosyal düzenin devamı ve insanlara karşı işlenen suçlar için cezalar öngörmektedir. Zira, suçlara karşı caydırıcı cezalar olmazsa toplumda kaos oluşur ve toplum yaşanmaz hale gelir. İslam hukukunda insan haysiyeti ve şerefının önemli bir yeri olup cana, mala, ırza karşı yapılacak kötü eylemler, büyük suçlardan sayılmış ve bu suçlara karşı bazı cezalar öngörülmüştür.

Toplumda düzensizliğe neden olacak her türlü olumsuz davranışı günah kavramı altında toplamış, bazılarını (gıybet gibi) yalnız uhrevî cezayı öngörürken, diğer bazılarını da hem dünyevî ve hem uhrevî cezaları öngörmüştür. Dünyevî ve uhrevî cezalar öngörmesi, İslam hukukunun iki yönlü bir hukuk sistemi özelliğine sahip olduğundandır. Bu durumda, kişinin işlediği bir suç dünyada ve ahirette karşısına çıkacaktır. Ancak, dünyada işlediği bir suçtan dolayı infaz edilen bir cezanın ahirette kişinin karşısına tekrar çıkıp çıkmaması, ceza çekenin suçunu itiraf etmesi veya suçunu gizlemesi yönünde etkili olmaktadır. Bununla beraber, dünyada işlenen bir

suçtan dolayı tatbik edilen cezanın ahirete etkisi, İslam hukukunda tartışmalı bir konudur. Bu çalışmada mesuliyet – uhrevî mesuliyet – kazâî ve diyânî hüküm kavramları ve suç türlerinden hadd, kısâs ve ta'zîr suçlarına verilen cezaların uhrevî sorumluluğa etkisi incelenecektir.

Aynı zamanda “İslam Ceza Hukukunda Uhrevî Mesuliyet” adıyla Yüksek Lisans tezimin bir kısmı olan bu araştırmayı değerli okuyucuların görüşlerine arz ederken, İslâmî ilimler ve Arapça alanında hizmeti sebkat etmiş önceki ulemâyı rahmetle anıyorum.

Konunun araştırılıp bu seviyeye gelmesinde araştırmacının yanında daha birçok kişinin katkısı ve emeği olmaktadır. Bu bağlamda öncelikle her daim çalışmama destek olan ve bahse konu tezi önermek suretiyle beni bu alanda cesaretlendiren danışman hocam Prof. Dr. Adnan KOŞUM'a, yine kaynaklara ulaşmamda bana yardımcı olan Prof. Dr. Hüseyin ESEN'e, çalışmanın tashihindeki değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Ali ÇİMAT'a, görüşlerine başvurduğum Yrd. Doç. Dr. Ünal YERLİKAYA'ya ve tezle alakalı her sorunda yardımını esirgemeyen Arş. Gör. Serap Nurhan ÇAM'a ve Muhammet Gökay GÖKTÜRK'e ve son olarak da eserin basım aşamasında yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY ve yine basım aşamasında eserin baştan sona tashihini yapan değerli Öğrencim Esra TOPSAKAL'a teşekkür etmek isterim. Ayrıca eşim Mine KIRCI, oğlum Mak. Müh. Fatih KIRCI ve kızım Elek. Müh. Öğrencisi Fatıma KIRCI'ya teşekkürü borç bilirim.

Recep KIRCI

GİRİŞ

Bilindiği üzere İslam hukuku şer’ilik niteliğine sahip olup, çift yönlü bir hukuk olduğundan (kazâî ve diyânî) bu hukukta suçlar için dünyevî ve uhrevî cezalar öngörülmektedir. Başka bir ifade ile bireyin yaptığı her bir eylemin dünyevi ve uhrevî mesuliyeti vardır. Dolayısıyla dünyada karşılığı olduğu gibi ahirette de karşılığı olacaktır. Dünyada cezası çekilmeyen bir suçun ahirette hesabı olacağı tartışmasızdır. Bu nedenle konuyla ilgisi olan mesuliyet – uhrevî mesuliyet – kazâî ve diyânî hüküm kavramları çalışmada açıklanması zaruridir.

Dünyada cezası verilmiş olan bir suça ahirette tekrar ceza verilip verilmeyeceği İslam hukukçuları arasında tartışmalı bir konudur. Bazı İslam hukukçuları tarafından dünyadaki cezalar uhrevî sorumluluğu kaldırmakta bazılarına göre ise uhrevî sorumluluğu kaldırmamaktadır. Tarihsel süreçte cezaların uhrevî sorumluluğu kaldırması konusu hicri ikinci asrın sonlarında hadis kitaplarında “hadlerin keffâret” olmasıyla alakalı başlıkta yer almıştır. Daha sonraları, hadis şârihleri tarafından konuyla ilgili hadisler şerh edilerek, değerlendirilmelere gidilmiştir. Aynı şekilde hicri üçüncü asrın başlarında da klasik İslam hukuk kitaplarında hadlerin uhrevî sorumluluğa etkisi yer almaya başlamış zamanla konuyla ilgili görüşler artarak günümüze kadar devam etmiş ve bu konuda önemli bir birikim meydana gelmiştir

Çalışmada mesuliyet – uhrevî mesuliyet - kazâî ve diyânî hüküm kavramları, cezalardan had, kısâs ve ta’zir cezalarının uhrevî sorumluluğundan bahsedilecektir. Ancak had cezalarının uhrevî sorumluluğa etkisi daha ağırlıklı anlatılacaktır. Bunun nedenleri şöyle ifade edilebilir.

1. Uhrevî sorumluluğu kaldırmayı ifade eden hadislerin çoğunda açıkça had kavramının kullanılması ve bazılarında hadlerle ilgili suçlar zikredilip arkasından bu suçlara verilen cezaların uhrevî sorumluluğu kaldırması ifade edilip, kısâs ve ta'zîr cezalarından bahsedilmemesi.

2. Kütüb-i Sitte'den beş hadis kitabının ve Kütüb-i Sitte dışındaki diğer hadis kitaplarının bazılarının cezaların uhrevî sorumluluğa etkisi konusunu 'hadler kefarettir' veya 'hadler ehline kefarettir' vb. başlıkları altında zikretmeleri ve hadis şârihlerinin de konuyu aynı metotla izah etmeleri, ancak kısâs ve ta'zîr cezalarının keffâret olması konusunda böyle bir konu başlığının olmaması.

3. Klasik ve modern İslam hukukçularının cezaların uhrevî sorumluluğa etkisi konusunu eserlerinin 'hadler bölümünün giriş kısmında 'hadler kefarettir/temizleyicidir veya hadlerin amacı inzicardır, günahı temizlemeye etkisi yoktur, günahı temizleyici ancak tövbedir' şeklinde açıklamada bulunmaları.

4. Kısâs cezalarında katile uygulanan cezanın uhrevî sorumluluğu kaldırmasında bazı İslam hukukçularının hadlerin keffâret olduğunu belirten hadisten hareket etmeleri ve bunun katil için keffâret olduğunu söylemeleri, bazılarının ise, bu hadisin kısâstaki Allah hakkı için keffâret olup, maktûlün hakkının baki olduğu görüşüne varmalarındır. Bunun anlamı her iki görüş sahiplerinin de kısâsın uhrevî sorumluluğu kaldırması hususunda hadlerin uhrevî sorumluluğuyla ilgili hadisi esas almalarıdır. Bu hadis çalışmanın hadler bahsinde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

5. Ta'zir cezalarının uhrevî sorumluluğu kaldırması konusunda çok az görüş bildirilip bu görüş dahi hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırdığı hadislerle ilgili bölümde ele alınmasıdır.

Takip Edilen Yöntem ve Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamız bir giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde konunun önemi, niçin ele alındığı, konunun kavramsal çerçevesi ve sınırı ile takip edilen metot ve araştırmanın kaynakları ele alınmıştır.

Birinci bölümde genel anlamda mesuliyet – uhrevî mesuliyet - kazâî ve diyânî hüküm kavramları, mesuliyetin/sorumluluğun tanımı, kısımları, modern hukukta ve İslam hukukunda sorumluluk konuları işlenmiş, konu anlatılırken modern hukuktaki akdi ve akit (sözleşme) dışı sorumluluk bölümleri anlatılmıştır. Bununla beraber özellikle de akit dışı sorumluluğun iki kısmı olan kusurlu ve kusursuz sorumluluğun İslam hukukundaki karşılığı incelenip, modern hukuk ile İslam hukukundaki bu tür sorumluluklar mukayese edilmiştir. Ayrıca kusurlu ve kusursuz sorumlulukta uhrevî mesuliyet etkisi araştırılmıştır. Bunların yanında İslam hukukundaki dünyevî hükümleri ifade eden kazâî hüküm ile uhrevî hükümleri ifade eden diyânî hükümler ele alınmış sonrasında İslam hukukundaki kazâî ve diyânî hükmün uhrevî mesuliyetle ilişkisi incelenmiştir. Bu konuların işlenmesi esnasında kavramlar açıklanırken klasik ve modern sözlüklere başvurulmuş, ayrıca ‘Diyanet İslam Ansiklopedisi’nden faydalanılmıştır. Sorumluluğun hukukla ilgili konusu incelenirken modern hukuk, borçlar hukuku, klasik İslam hukuku ve modern İslam hukuku kaynaklarından yararlanılmıştır.

İkinci bölümde önce had ve ahiret kavramları üzerinde durulmuş, haddin anlamları ve İslam ceza hukukundaki tanımları yapılmış, İslam hukukundaki had suç ve cezaları tanımlanıp detaylı olarak had suçları ve cezaları zikredilmiştir. Daha sonra had cezalarının uhrevî sorumluluğu

kaldırıp kaldırmadığı problemi araştırılmıştır. Çalışmamızda bu konudaki görüşlere sırasıyla yer verilmiş, konunun anlatımında da önce bu konuda görüş beyan eden İslam hukukçularının düşüncelerine ve sonra da görüşlerinin dayandığı delillere yer verilmiştir. Bu bölümün incelenmesinde, konu ahiret ile ilgili olduğu göz önünde bulundurularak, akıl yürütme yerine naslar ve klasik İslam hukukçuları ile günümüz İslam hukukçularının eserleri taranmıştır. Klasik hukuk kaynaklarında konunun ilk olarak İmam eş-Şâfiî'nin el-Ümm isimli eserinde incelendiği görülmüştür. Konuyu ilk olarak eş-Şâfiî'de görmemiz kanaatimizce konunun daha önce ele alınmadığından değil konuyu ele alan eserlerden bize ilk ulaşan eserin eş-Şâfiî'nin kitabı olduğu düşünülmektedir. Nitekim incelediğimiz klasik hukuk eserleri ve hadis kitaplarında müelliflerin eş-Şâfiî öncesi İslam hukukçularına atıflarda bulunmaları da bunu göstermektedir. Hadis kitaplarından yararlanırken Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kitapları incelenmiştir. Ayrıca Kütüb-i Sitte üzerine şerh yazanların konu hakkındaki yorumlarına da yer verilmiştir. Bu konuda İslam hukukçularının Ubade b. es-Sâmit ve Ebu Hüreyre'nin hadlerin keffâret olmasıyla ilgili hadisleri ve kutta-ı tarik ayetiyle konuyu temellendirmeleri dikkat çekicidir. Bu nedenle Ubade b. es-Sâmit ve Ebu Hüreyre'nin konuya dair naklettiği hadisler üzerinde yoğunlaşmıştır. Hadlerin keffâret olması konusunda bir grup İslam âlimi bu iki hadis arasındaki teâruzdan dolayı görüş bildirmemekteydi. Fakat bazı İslam hukukçularının bu teâruzu cem yöntemiyle çözüp teâruza gerek olmadığı kanaatine varmalarından dolayı, iki hadisin cem edilmesine dair çalışma “Ubade b. Sâmit Hadisi ve Ebu Hüreyre Hadislerinin Çatışması” isimli özel başlık altında anlatılmıştır. Bunların yanında uhrevî sorumluluğa etkisi had cezası kadar tartışılmasa da İslam ceza hukukunun bir parçası olduklarından

dolayı kısâs ve ta'zir cezalarının da uhrevî sorumluluğa etkisi incelenmiştir. Bu konunun araştırılması esnasında had cezası uygulanan kişilere, ceza uygulandıktan sonra, İslam'ın yaklaşımının nasıl olması gerektiği sorunu dikkat çekmiştir. Zira ceza uygulananların bir kısmı vefat ederken bir kısmı cezadan sonra yaşamlarına devam etmektedirler. Vefat edenlerin arkasından İslam'ın ön gördüğü vazifeler onlara karşı nasıl yapılmalı ve onlar hakkında nasıl konuşulmalıdır. Hayatta kalanlara karşı yaşamının kalan kısmında Müslümanların onlarla ilişkileri nasıl olmalıdır. Çalışmamız, suç işleyip kendisine İslam hukukuna göre ceza uygulanan kişilerle ilgili olduğu için suç işleyip ceza infaz edilen kişilere karşı Müslümanın tutumunun nasıl olması gerektiği araştırılmıştır. Kur'an'dan Hz. Âdem'in hata işledikten sonraki durumuna Allah Teâlâ'nın yaklaşımı ve İslam hukukuna göre ceza uygulananlara, ceza tatbik edildikten sonra Peygamberimiz 'in yaklaşımının nasıl olduğu hadislerden örnekler verilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bazı İslam Hukukçularının eserlerinde söz konusu kişilere yaklaşımın nasıl olması gerektiği hususunun detaylı anlatımı görülmüş, faydalı olacağı düşüncesiyle çalışmanın sonuna eklenmiştir. Nihayet sonuç bölümünde de konuya ilişkin değerlendirmeler yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MESULİYET – UHREVÎ MESULİYET - KAZÂÎ- DİYÂNÎ HÜKÜM KAVRAMLARI VE UHREVÎ MESULİYETLE İLİŞKİSİ

Mesuliyet/Sorumluluk Kavramı

Tanımı

Sorumluluk Arapça asıllı mesuliyet kelimesiyle aynı anlamı taşımaktadır. Hukuk alanında bir dönem, terim olarak mesuliyet kelimesi kullanılmış, daha sonra bunun yerini sorumluluk kelimesi almıştır.¹ Mesuliyet kelimesi Arapça sülâsî mcerredin üçüncü bâbından (سأل)² fiilinin ismi meful kalıbı olan (مسؤل) kelimesinin sinai masdarı olup masdar yê'si eklenmesi yoluyla elde edilmiştir. Söz konusu bu (مسؤل) kelimesi sözlükte sorumlu, mesul³ anlamlarına gelirken mesuliyet kelimesi sözlükte, yaptığı iş ve hareketten hesap vermeye mecbur olmak⁴ demektir. Mesuliyetin eşanlamlısı olan sorumluluk ise sözlükte, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir.⁵

Ahlakçılara göre insan akıl ve irade sahibi olduğundan canlılar içindeki yegâne sorumluluk sahibi bir varlıktır. Ehliyet şartlarına haiz olan bireylerin din, ahlak, hukuk sahasında mesul olmaları bu alanların temel prensiplerindendir. Aksi durumda kanunlar anlamsız olur.⁶

Batılı hukuk sistemlerinde bir hukuk terimi olarak kullanılan “sorumluluk” (Fransızca “responsabilite”, Almanca “haftung”, İtalyanca

¹ Yıldız, Kemal, *İslam Sorumluluk Hukuku*, İFAV, İstanbul, 2013, s. 23.

² el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, Dâr İhyâ Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut, 1417/1997, s. 2/1338.; Muslihuddin Mustafa, *Ahterî Kebîr*, Matbaa-i Âmire, 1310, s.384.

³ Mutçalı, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay, İstanbul, ss. 410-411.

⁴ Heyet, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, TÜRDAV, İstanbul, s. 619.

⁵ Akalın, Şükrü Haluk ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011, s. 455.

⁶ Yıldız, Kemal, “Sorumluluk”, *DİA*, 2009, c. 37, s. 380.

“responsabilita” ve İngilizce “liability”), İslam hukuku kaynaklarında da genellikle “daman” terimiyle ifade edilmiştir. Sorumluluk teriminin hukuk alanında farklı tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Sorumluluk, “bir şahsın yükümlü olduğu veya bilinçli (irâdî) olarak ifa ettiği şeylerden dolayı sorguya mâruz kalması ve gereğine göre mükâfat veya ceza görmesidir.”⁷ Bir başka tanımda sorumluluk, “alacaklının alacağını alabilmek için borçluya ait malvarlığına cebri icra yoluyla el koyabilme yetkisine sahip, borçlunun da buna katlanmak zorunda olması demektir”⁸ denilerek borçlar hukukundaki sorumluluğa işaret edilmiştir.

Özel hukuk sahasında sorumluluk iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, mesuliyette isnat mefhumudur. Yani herhangi bir hususun bir şahsa isnat edilip edilmeyeceğidir. Genel olarak her birey haksız fiilinden, borcun ödenmemesinden ya da geç veya kötü ifa edildiğinden dolayı sorumludur. “Alman doktrinde -için mesuliyet- veya -dolayı mesuliyet- (haftungfür) -den mesuliyet- denmektedir”. İkinci olarak mesuliyetle bir kişinin borcunu malvarlığı ile karşılması demektir. Bu durumda borçlu alacaklıya karşı malvarlığı ile sorumlu olup, borcunu ödemediğinde alacaklı alacağını borçlunun mal varlığından alma hakkına sahip olur. “Buna da -ile mesuliyet- (haftung mio) denilmektedir”. Her iki anlamda da sorumlulukların ortak noktası, meydana gelen bir mükellefiyetin yerine getirilmemesinden doğan gecikmeli ve ikincil bir sonuç meydana getirmeleridir.⁹

⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yy. İstanbul (ty), III, 19.

⁸ Akıntürk, Turgut; Ateş Karaman, Derya, *Borçlar Hukuku*, BETA, İstanbul, 2014, s. 14.

⁹ İmre, Zahit, “Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri”, İÜHF Mecmuası, İstanbul 1947, c. 13, sayı 4, s. 1481.

Konusu itibarıyla sorumluluk bireye veya eşyaya isnat edilerek şu şekilde tanımlanmıştır: Kişi ile sorumluluk, alacaklının onun bedeni üzerindeki -dar veya geniş manayı haiz olduğu- haktır¹⁰ veya diğer bir ifadeyle “alacaklının alacağını elde edebilmek için doğrudan doğruya borçlunun bizzat kendisine (şahsına) el atabilmesidir”.¹¹ Mal varlığı ile sorumluluk, “borçlunun sorumluluğunun sadece malvarlığı ile sınırlı kalmasıdır.”¹² Mal varlığı ile sorumluluk kendi içinde sınırlı ve sınırsız sorumluluk olarak ikiye ayrılır. Sınırsız sorumluluk, mal varlığının tamamıyla sorumlu olması, sınırlı sorumluluk, “mal varlığının belli bir miktarıyla sorumlu olması demektir.”¹³

Sonuç olarak sorumluluk farklı alanlarda tanımlanırken sözlük anlamından ayrılmamıştır. Zira her durumda sorumluluk, yapılan eylemin sonucuna katlanmayı ifade etmektedir. Özellikle hukuki alandaki tanımlara bakıldığında sorumluluk, hukuk düzenince borcun ödenmemesini, borçlunun isteğine veya iyi niyetine bırakmaksızın zorunlu olarak yerine getirmesini öngörmektedir. Bunun sonucunda borçlu üzerine düşeni yerine getirmezse alacaklı devletin yetkili organları aracılığıyla ve zorla borçludan hakkını almaktadır.

¹⁰ Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yy., İstanbul, 1991, II, 20.

¹¹ Akıntürk; Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 16.

¹² Yıldız, *İslam Sorumluluk Hukuku*, s. 24.

¹³ Yıldız, *İslam Sorumluluk Hukuku*, s. 25.

Sorumluluk Türleri

Konusu Açısından Sorumluluk

Konusu açısından sorumluluk borçlar hukukunda ve ceza hukukunda olmaktadır.

Borçlar hukukunda sorumluluk alacaklının hakkını alabilmek için borçluya ait herhangi bir şeye devlet yoluyla el koymasını ifade etmektedir. Dolayısıyla sorumluluk borç ilişkisinde yaptırım gücü olarak mühimdir. Borçlar hukukunda konusu açısından sorumluluk, kişi ile sorumluluk ve mal varlığı ile sorumluluk olarak ikiye ayrılır. Kişi ile sorumluluk, alacaklının alacağını elde edebilmesinin bizzat kişinin şahsına dönük olması demektir. Hukuk tarihi boyunca, Roma hukukundan günümüze kadar bu konuda farklı teori ve uygulamalar bulunmuştur. İlk çağlarda alacaklı alacağının karşılığında borçlunun kişisel olarak kendisine el koyuyor hatta onu köle edinebiliyor daha da ötesi onu öldürebiliyordu. Sonraki dönemlerde bu konuda düzenlemelere gidilmiş ve ihtiyaca göre hapsedilme yönüne gidilmiştir. Ancak günümüz hukukunda borçlunun sorumluluğu malvarlığı ile sınırlıdır. Malvarlığı ile sorumluluk, “borçlu edimini kendi isteğiyle yerine getirmediği takdirde alacaklı, İcra ve İflas Kanunu hükümleri uyarınca devletin yetkili organının yardımıyla borçlunun mallarına el koymak suretiyle alacağını alabilmesini”¹⁴ veya kişinin sorumluluğunun sadece malvarlığı ile ilgili olduğunu ifade eder. Bu mal varlığı ile sorumluluk sınırlı ve sınırsız sorumluluk olarak ikiye ayrılır. Sınırlı sorumluluk ya belli mallarla sınırlıdır veya belli miktarla sınırlıdır.¹⁵ Sınırsız sorumluluk borçlunun borcundan dolayı bütün malları ile (bütün malvarlığı ile) sorumlu olması demektir.

¹⁴ Akıntürk, Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 15.

¹⁵ Akıntürk, Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 17.

Borçlar kanununda genel kural sınırsız sorumluluk iken, kanun bazı hallerde istisnai olarak konu ve miktar bakımından sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlılık belli mallarla veya belli miktarlarla sınırlı olabilir

Konusu açısından sorumluluğun borçlar hukukunda ve ceza hukukunda olduğu konumuzun başında belirtilip borçlar hukukundaki durumu anlatıldı. Şimdi ceza hukukundaki durumuna kısaca temas edilecek. Çalışmamız “İslam Ceza Hukukunda Uhrevî Sorumluluk” olduğu için burada öncelikle Modern ceza hukuku ve İslam ceza hukuku ile ilgili bilgi verilip sonra ceza hukukunda sorumluluk işlenecektir.

Modern hukuk açısından Ceza Hukuku, hangi fiil ve davranışların suç olduğunu ve bunlara ne gibi cezalar uygulanacağını gösteren hukuk kurallarından oluşmuş kamu hukuk dalıdır.¹⁶ Ceza hukuku ”genel hükümler” ve “özel hükümler” olmak üzere iki bölümde incelenir. Genel hükümlerde suçlar ve cezalar için temel ilkeler, suç, suçun unsurları, ceza, cezanın türleri, suçlu ve mağdur ele alınır. Ceza yasasının yer ve zaman açısından nasıl uygulanacağı, yurt dışında suç işleyenlerin cezalandırılması, suçluların geri verilmesi ve cezaları tamamlayıcı kurumlar gösterilir. Öte yandan, akıl hastalığı ile yaş küçüklüğünün ceza hukukundaki etkisi, suça teşebbüs, suça iştirak, birden fazla suç işlenmesi, suçların affa ya da zamanaşımına uğraması gibi konular bu bölümde ele alınır. Buna karşılık, özel bölümde suçlar hukuki konularına göre sınıflandırılarak tanımlanır.

Özel hükümler, genel hükümlerde yer alan ilkelerin uygulanma alanıdır. Bu bölümde hangi eylemlerin suç sayılacağı saptanarak cezaları belirlenir. Böylece suç olan ve olmayan davranışlar birbirinden ayrılacağı gibi; suçların da birbirinden ayrılması olanaklı hale gelir.

¹⁶ Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Yy., Bursa 2014, s. 81.

Özel hükümlerin konusunu tek tek suç tanımlarının incelenmesi, bunların unsurları, benzer suçlardan farkları, ağırlaştırıcı- hafifleştirici nedenleri oluşturur. Sözgelimi, kasten öldürme veya taksirle ölüme sebebiyet, yaralama, hakaret (sövme), hırsızlık, dolandırıcılık, yağma, rüşvet, zimmet, anayasal düzeni ihlal gibi birçok suç bu bölümde ele alınır.¹⁷

İslam hukuku açısından ise, Ceza Hukuku, “Kamu yararını korumak amacıyla tayin edilen yasak fiiller ve bu fiillere karşı devletin uyguladığı cezalar yönünden fertle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır. Ancak İslam dininin temel kaynağı olan Kuran ve sünnet İslam ceza hukukunun asli kaynağı olup bu alana dair esas prensip ve amaçları belirlemektedir. İslam hukukçuları bu esas prensip ve amaçların günlük yaşamda uygulanabilirliği ile ilgili yorumlar getirip toplumsal problemleri çözmeye gayret etmişlerdir. Dolayısıyla İslam ceza hukukunun kaynakları Kur'an, sünnet ve İslam hukukçularının içtihatları şeklinde hiyerarşik üç merhaleden meydana gelmektedir. Kuran ve sünnetin belirlediği cezalar İslam'ın korumasını esas aldığı beş temel değer yani akıl, din, can, ırz ve malın korunmasını toplumun genel ve özel yararını dengeli olarak gözetmeyi amaçlar. Bu cezalar, İslam'ın kötülüğü önleyip iyiliği hâkim kılma amacının bir parçasıdır. İslam hukukunda bir suçun işlenmesi diğer hukuklarda olduğu gibi yalnız topluma karşı bir saldırı değil, bunun yanında aynı zamanda Allaha karşı isyanı da içinde barındırmaktadır.¹⁸ Modern ceza hukuku genel ve özel olarak iki kısma ayrıldığı¹⁹ yukarıda ifade edilmişti. Ancak İslam ceza hukukunda bu şekilde ayırım yoktur. Modern ceza hukukunun genel kısmında

¹⁷ Centel, Zafer, Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta, 2005, 3. Baskı, s. 7.

¹⁸ Bardakoğlu, Ali, “Ceza”, DİA, 1993, VII, 372.

¹⁹ Gözler, *Hukuka Giriş*, s. 81.

bulunan konular İslam Ceza hukukunda her özel suçta tekrardan incelenmiştir.²⁰

Ceza hukukunda sorumluluğun konusu ceza-i ehliyeti bulunan gerçek kişiler yani insanlardır. Hükmi kişilerle ilgili cezai sorumluluk konusu ihtilaflıdır.²¹

Yaptırım Açısından Sorumluluk

Yaptırım açısından sorumluluk cezai sorumluluk ve hukuki sorumluluk olarak ikiye ayrılır. Hukuki sorumluluk kendi içerisinde akdi sorumluluk ve akit dışı sorumluluk kısımlarına ayrılır. Akit dışı sorumluluk da kusura dayanan sorumluluk ve kusura dayanmayan sorumluluk kısımlarına ayrılır. Devam eden paragraflarda bu kavramlar açıklanacaktır.

Cezai sorumluluk, “insanın kendi seçimiyle anlamının ve sonucunun idrakinde olarak işlediği, hukuk nizamınca suç sayılan fiilin ceza niteliğindeki yaptırımlarına katlanması”²² veya “kişinin, işlemiş olduğu bir suçun gerektirdiği tenkilî (suçluyu uslandırıcı, başkalarını caydırıcı) bir müeyyideye maruz kalabilmesidir”.²³ İslam ceza hukukunda sorumluluk bireyin yaptığı fiillere terettüp eder. Bu sebepten dolayı birey işlemediği fiilden sorumlu olamaz. Ancak kişilerin sorumluluk ve cezalarının belirlenmesinde ceza ehliyeti vazgeçilmez bir unsurdur. Ceza ehliyeti kişinin emredilen fiili yapmama veya nehyedilen bir fiili yapması neticesinde gerekli cezayı alabilme durumuyla beraber cezanın tatbiki ve kişinin cezaya muhatap

²⁰ Songur, Haluk, “İslam Ceza Hukuku Üzerine Genel Kısım Özel Kısım Ayırımı ve Belirlenmiş Suçlar Bakımından Cezaların Taksimi”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, 2003, s.188, 189.

²¹ Yıldız, “Sorumluluk”, s. 381.

²² Yıldız, “Sorumluluk”, s. 382.

²³ Çokyürür, Mehmet Zahit, “İslam Hukukunda Sorumluluk Doktrini Açısından Kanunu Bilmeme Hali”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 2.

olabilmesi için lazım olan bir niteliktir. Kişiyce ceza verilebilmesi suçun işlenmesi anında ehliyetin bulunmasına bağlıdır.²⁴ Ceza ehliyeti kapsam olarak geniş olup hem vucûb ve hem de eda ehliyetini birlikte içermektedir.²⁵ İslam hukukuna göre bireyin faaliyetlerinin dini ve hukuki bir yargıyla karşı karşıya kalması, onun söz ve davranışlarının neticeleri hangi tür dini ve hukuki işleme ne kadar ehil ve muhatap olacağı durumu vucûb ve eda ehliyeti içinde farklı olarak tahlil edilir.²⁶ Vucûb ehliyeti “şahsın lehine olan bazı haklarla aleyhine olan bir takım borçların sabit olması salahiyetidir”.²⁷ Pozitif hukukta vucûb ehliyeti hak ehliyeti olarak isimlendirilmekte ve kişinin hak ve borçlara sahip olmasını ifade etmektedir. Kişiyce düşen mirası hak etmesi veya kendisine bağışlanan bir eşyaya sahip olması gibi hakları kazanması vucûb ehliyetine dayanmaktadır.²⁸ Eda ehliyeti ise “kişinin dinen ve hukuken muteber olacak tarzda davranmaya ve hukuki işlem yapmaya elverişli olmasıdır”. Vucûb ve eda ehliyetlerini ehliyetin farklı iki kısmı olarak düşünmemek gerekir. Onları ehliyetin iki aşaması şeklinde düşünmek daha doğru olur. Buradan hareketle eda ehliyeti vucûb ehliyetinin daha şümüllü hale gelmiş ikinci aşaması sayılır.²⁹ Vucûb ehliyeti bulunduğu halde eda ehliyetine sahip olmayanların cezai sorumlulukları bulunmaz. Nitekim hadisi şerifte “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Ergenlik çağına gelinceye kadar

²⁴ Çolak, Mücahit, “İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (DÜSBED) ISSN: 1308-6219, Kasım 2010, Sayı: 4, s. 16-20.

²⁵ Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmus, *Mirâtu'l-Usûl fî Şerhi Mirkâtî'l-Vusûl*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2003, s. 634.

²⁶ Bardakoğlu, Ali, “*Ehliyet*”, DİA, 1994, X, 534.

²⁷ Mustafa Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı, 8, 2006, s. 156.

²⁸ Çolak, “İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk”, s. 16-20.

²⁹ Bardakoğlu, “*Ehliyet*” s. 536.

çocuk, uyanıncaya kadar uyuyan, iyileşinceye kadar akıl hastası”³⁰ buyrulurak çocuğun, akıl hastasının ve uyuyan kimsenin cezai sorumluluğunun bulunmadığı ifade edilmiştir. Çocuğun sorumlu olmaması akli kemale ermediğinden, delinin sorumlu olmaması aklının olmadığından, uykudakinin ise kendinde olmayıp iradi hareket etmediğindendir. İslam hukukçuları ehliyeteye etki eden amilleri şu şekilde tasnif etmişlerdir.

A) İrade dışı sebepler (semavi arızalar): Çocukluk, akıl hastalığı (delilik/cünun), akıl noksanlığı (bunama/ateh), bayılma, uyku, unutma, aybaşı hali, ölümcül hastalık, ölüm.

B) İradeye bağlı olan sebepler (müktesep arızalar): Bilgisizlik, sarhoşluk, ciddiyetsizlik (hezl), harcamalarda tedbirsizlik (sefeh), hata, yolculuk, bunların yanında başkasından kaynaklanan müktesep arıza olarak ikrah da zikredilmiştir.³¹ Bu konuya pozitif hukukçuların yaklaşımı şöyledir: Kanuna göre suç sayılan bir fiilin işlenmesi sonucu bir şahsın cezalandırılabilmesi için onun sorumlu olması lazımdır. Yani bu demektir ki kişinin cezai sorumluluğu o şahsın, ceza hukuku bakımından ehliyetli olup olmaması ve suçun kendisine isnat edilebilmesi hallerinde vardır.³² Yapılan eylemin ceza hukukunda bir sonuç meydana getirebilmesi için failin işlediği fiilin farkında olup temyiz edebilecek düşünceye sahip olması ve buna da kabiliyetinin bulunması gerekir. Bu sayılanlarla beraber eylemin sonucunu isteyerek yapmış olması yani hür irade ve şuurlu olarak fiilin sonucunu talep etmiş olması aranır. Ceza hukukunda bu durumlardan birincisine ehliyet, ikincisine de mesuliyet denir. Yaş küçüklüğü, akıl hastalığı ve akıl zayıflığı idraki ortadan kaldırması veya azaltmasından dolayı ehliyet; kast, meşru

³⁰ Ebû Dâvûd, *Sunen-i Ebî Dâvûd*, Hudud, 17, hadis no: 4403.

³¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 180-194.

³² Çolak, “İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk”, s. 20.

müdafaa ve mecbur olma hali gibi durumlar ise mesuliyete etki eden etkenlerdir.³³

İslam hukukunda mümeyyiz veya gayri mümeyyiz küçüğün cezai ehliyetinin bulunmaması demek had veya ta'zîr nevinden bir suç işlediğinde cezalandırılmaması demektir. Ancak başkasına verdiği zarardan doğan tazminatı ödemekle mükelleftir. Kısâsı gerektiren suçlarda ise şahsın haklarına yönelik suçlar olduğundan bu tür suçları işleyenler cezai ehliyetle sahip olmadığından kısâs ile cezalandırılmazsa da diyetle sorumlu tutulmuşlardır.³⁴ Çocuk, akıl hastası ve matuhun kasten veya hataen işledikleri cinayetler sonucu gereken tazmin, ödenecek miktara göre faile ya da âkilesine yükümlülük getirir.³⁵ Suç işleyen kişinin yaptığı eylemden sorumlu tutulması suçun manevi unsurunu meydana getirmektedir. Ancak suçun sorumluluk derecesi işleyenin iradesi ile sonuç arasındaki ilişkiye göre farklılık arz etmektedir.³⁶

Cezai sorumluluk için bireyin hür iradesiyle eylemi gerçekleştirmesi, kanun koyucunun hitabını anlaması, akli kemali ve yaptığı işlerin sonucunu kavrayabilmesi itibarıyla, çocukluk ve bunaklıktan beri olması lazımdır. Ancak çocuk ve akıl hastaları mükellef olmadıkları halde ödemeye yükümlü olmaları onların fiilleriyle değil mal ve zimmetleriyle ilgilidir.

Hukuki sorumluluk insan özgürlüğünün hem genişlemesi hem de müeyyidesidir. Sosyal düzenin gereksinimlerine uygun olarak sorumluluk ile ilgili bazen bireyin cezalandırılması için bir fiil aranır (kusur mesuliyeti),

³³ Çolak, "İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk", s. 20.

³⁴ Kasani, Alauddin Ebu Bekir, *Bedaiu's-Sanaî fî Tertibi's-Şerâî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VII, 252.

³⁵ es-Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsut*, Çağrı Yy., İstanbul 1983, XXVI, 86.

³⁶ Çolak, "İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk", s. 20.

bazen hafif olarak alınır, karine yerine geçer (kusur karinesi), bazen de hiç dikkate alınmaz (kusursuz mesuliyet).³⁷ Hukuki mesuliyetin kusurlu ve kusursuz mesuliyeti içine alacak şekilde tanımlanması gereklidir. Zira günümüzdeki hukuk düzenlerinin tamamına yakını kusurlu ve kusursuz mesuliyeti kabul etmektedir. Bunu dikkate alarak tanımlayan hukukçumuz Zahit İmre'ye göre hukuki mesuliyet “bir kimsenin diğer bir şahsın zararını tazmin mecburiyetidir” ve ona göre hukuki sorumluluk tazminatla mükellef olmayı içermektedir. Bu tanımdan hukuki mesuliyetin, farklı durumlarda kişinin başkalarına verdiği zararı tazmin etmesi anlaşılmaktadır. Tazminat; hukuk dilinde, genellikle kusurlu hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren kişiye bu zararın ödettirilmesidir”.³⁸ “Bazen hukuk kurallarının ihlali durumunda onun zorla uygulanması borcun cebren icrası, aynen teslimi mümkün olmayabilir. İşte tazminat, bir haksız fiil sonucunda ortaya çıkan zararın giderilmesine yönelik bir müeyyide türüdür.”³⁹

Akdi sorumluluk (sözleşme sorumluluğu), “borçlunun taraf olduğu sözleşmeden doğan borç ilişkisinde sözleşmeye aykırı davranarak diğer tarafa (alacaklıya) vermiş olduğu zararları tazmin etmekle (gidermekle) yükümlü olmasını ifade eder”⁴⁰

Akit dışı sorumluluk, önceden akdi bir münasebet bulunmaksızın veya önceden mevcut akdi münasebet ihlal edilmeksizin birinin başka bir kimseye zarar vermesi halinde tazminat borcunun ortaya çıkmasıdır. Akit dışı sorumluluk, yukarıda bahsedildiği gibi kusurlu sorumluluk ve kusursuz

³⁷ İmre, “Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri”, s. 1479.

³⁸ İmre, “Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri”, s. 1484.

³⁹ Gözler, *Hukuka Giriş* s. 379.

⁴⁰ Akıntürk; Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 85.

sorumluluk olmak üzere iki kısımdır.⁴¹ Kusurlu ve kusursuz sorumluluk konusu ileride “Kusurlu ve Kusursuz Sorumluluk ve Uhrevî Mesuliyet İlişkisi” başlığı altında daha detaylı olarak anlatılacaktır.

Hukuki mesuliyetin oluşmasında dört unsur aranmaktadır. Bunlar zarar, fiil ile zarar arasındaki illiyet bağının varlığı, fiilin hukuka aykırılığı ve kusurdur. Bunlardan ilk üçü kusursuz mesuliyette de aranırken sonuncusu kusura dayanan mesuliyette aranmaktadır.

İslam Hukukunda Sorumluluk Kavramı ve Sorumluluğun Kısımları

Çalışmamız sadece sorumluluk değil de İslam hukukuna göre sorumluluk ile ilgili olduğu için İslam hukukunda sorumlulukla ilgili bilgi vermenin uygun olduğu düşünülmektedir. İslam hukuku tabiriyle kastımız Kur'an ve sünnet tarafından belirlenen ve müminler için bağlayıcılığı olan hukuk kurallarıdır.⁴² Bu hukuk kurallarından değişmez temel ilkelerin bütünü İslami literatürde Şeriat olarak adlandırılır.⁴³ İslam hukukunun iki temel kaynağı Kur'an ve sünnette sorumluluğu ifade eden birçok ayet ve hadis vardır. Bunun yanında klasik İslam hukuku eserlerinde de hukuki anlamda sorumluluktan bahsedilmiş ve bazı kavramlar geliştirilmiştir. Bu kavramlardan birkaçı; daman, zimmet, uhde, garamet vb. kelimelerdir. Fakat mesuliyet kelimesinin pozitif hukukta kullanıldığı anlamla yukarıda zikrettiğimiz İslam hukuku kaynaklarında da aynı şekilde kullanıldığı tespit

⁴¹ Yıldız, *İslam Sorumluluk Hukuku*, s. 26.

⁴² Esen, Hüseyin, “İslam Hukuku ve Uhrevî Sorumluluk”, *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, Sayı 8, 2006, s. 99.

⁴³ Koşum, Adnan, “İslam Hukuk Doktrinde Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XVI, Yaz Sonbahar, İzmir 2002, s. 244.

edilmemiştir. Kur'an ve sünnette *mesul* kelimesi geçmekte ve sözlükteki sorumluluk anlamını ifade etmektedir. Bununla beraber *mesuliyet* kelimesinin hukuktaki sorumluluk anlamında kullanılmadığını belirtmek gerekir. Bu kelime batılı hukuk düzenlerinin İslam ülkelerinde kullanılmaya başlamasından sonra yapılan tercümelemler yoluyla hukuk alanında bir terim olarak kullanılmaya başlamıştır.

Bütün hukuk sistemleri, insanların haklarını korumak için kendi sistemleri içinde düzenlemeler yapmışlardır. Bunlardan biri olan İslam hukuku da insanların hukuki ilişkilerini düzenlemiş ve bu düzenlemede, aklın, dinin, ırzın, canın ve malın gözetilmesini zaruri maslahatlar sınıfına dâhil etmiş, bunlara karşı her türlü tecavüzü yasaklamış ve bunlara tecavüz olması durumunda çok ağır müeyyideler koymuştur.

İslam hukukunda sorumluluğun konusu, bir kimsenin herhangi bir kimseye verdiği zararı tazmindir. Konusu bakımından İslam hukukunda sorumluluk, kişi ve mal ile sorumluluk olmak üzere iki kısımdır. Kişi ile sorumluluk konusu daha önce hukuki sorumluluğun kısımlarında anlatılmıştı. Ancak orada bahsedilen kişi ile sorumluluk ile İslam hukukundaki kişi ile sorumluluk arasında şöyle bir fark vardır. Oradaki kişi ile sorumluluk borcundan dolayı kişinin şahsiyeti ile sorumlu olmasıdır ki bu şekilde kişinin borcundan dolayı şahsiyeti ile sorumlu olması İslam hukukunda vuku bulmamıştır. İslam hukukunda kişi ile sorumluluktan maksat kişinin canına veya vücut bütünlüğüne kasıtlı olarak verilen zararda mevzu bahistir. Şayet kişi kasıtlı olarak başkasının canına veya vücut bütünlüğüne zarar verirse, mağdur hayatta ise kendisinin, hayatta değilse velisinin affı olmadıkça hüküm kısâstır. Kasıtlı olarak vücut bütünlüğüne yönelik verilen zararda sorumluluk kişi iledir ve ceza özelliği taşır. İslam hukukunda kişi borcundan veya mali

bir mükellefiyetinden dolayı şahsı ile değil, zimmeti ve mal varlığı ile sorumludur.⁴⁴ Ancak imkânı olduğu halde borcunu ifa etmeyenler bu fiilleriyle zulmettikleri için bazı müeyyideler öngörülmüştür.⁴⁵ Zira bu konuyla ilgili Hz. Peygamberimiz “Zengin olan kimsenin borcunu ödemeyip geciktirmesi zulümdür”⁴⁶ buyurmuştur. İslam hukukunda borçlar zimmet ve ayn ile ilgili olabilir. Zimmetle ilgili borçlar pozitif hukuktaki sınırsız sorumluluk kapsamında düşünülebilir. Zira zimmetteki borçlar deyn kapsamına girmektedir. Deyn, akit, istikraz, istihlak sebebiyle borçlunun zimmetinde sabit olan ve misli olan şeydir. İslam hukukunda bu tür borçlu kimse malvarlığının tamamıyla sorumludur. Ayn ile ilgili borçlarda sorumluluk, o ayn ile sınırlı olup pozitif hukuktaki belli mallar ile sınırlı sorumluluk kısmına girebilir. Zira ayn ile borçlarda şayet mal gasp edilmiş ve aynı şekilde duruyorsa malın kendisi teslim edilir. Yine alım satım akdinde satılan mal ne ise aynısı teslim edilir. Vedia ve ariyette de durum böyledir. Nihayetinde borç muayyen bir ayn ile ilgili olup onu teslimi ile ivaz gerçekleşmiş olur. Bu ayn mevcut oldukça başka bir mal veya malın kıymeti ile edim gerçekleşmez. Durum böyle olunca bu tür borçlarda sınırlı ayni sorumluluğunun geçerli olduğu söylenebilir.⁴⁷

İslam hukukunda daman, tazminatla mükellef olma anlamında sorumluluğu ifade etmek için kullanılmıştır. Modern borçlar hukukunda kişiyi sorumlu kılan borç kaynakları akdi ve akit dışı ilişkiler şeklinde iki

⁴⁴ Kasani, *Bedâi*, 7/233, 234.

⁴⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 20.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Muhammed b. Suleyman b. İshâk b. el-Ezdî, *Sunen-i Ebî Dâvûd*, Mektebetü'l-Asriyye Sayda, Beyrut (ty), Buyu', 10,

⁴⁷ Yıldız, *İslam Sorumluluk Hukuku*, 43.

kısıma ayrılmaktadır. İslam hukukçuları ise akitlerden ve akit dışı sorumluluklardan kaynaklanan bazı ayrımlar yapmışlardır.

İslam hukukunda kullanılan “damanu’l-akd” ile pozitif hukukta kullanılan “akdi sorumluluk” arasında fark vardır. Şöyle ki pozitif hukuktaki “akdi sorumluluk” akdin gereğinin ya hiç ifa edilmemesi ya da eksik ifa edilmesinin verdiği zararları kapsamaktadır. İslam hukukundaki “damanu’l-akd” ise mala verilen zarardan dolayı sorumluluğu kapsamaktadır.

İslam hukuk kaynaklarında akit dışı sorumluluklar, modern borçlar hukukunda olduğu gibi kusur bulunup bulunmamasına göre taksim edilmemiştir. Bu kaynaklarda mübaşeret ve tesebbüb durumlarında verilen zararların sorumluluğu işlenirken kusur üzerine durulmuştur. Mübaşeret (doğrudan mesuliyet), kişinin fiili ile doğrudan zarar meydana getirmesi, fiil ile zarar arasında başka bir fiilin bulunmamasıdır. Doğrudan mesuliyetin gerçekleşmesi için bazı şartlar aranmaktadır. Bunlar; zararlı fiil, fiilin haksızlığı, illiyet bağı ve kusur (teammüd)dur. Kasıt, ihmal ve tedbirsizlik kusura dâhildir. Tesebbüb (dolaylı mesuliyet), bazı hal ve şartlarda zararın giderilmesi prensibinden hareketle kişinin, başkalarına ait fiillerden mali sorumluluğunun bulunmasıdır. İslam hukukunda dolaylı mesuliyet üç konu başlığı altında incelenmiştir.

a) Başka şahısların yaptığından sorumluluk. Bu, velinin sorumluluğu, veli olmayan büyüğün sorumluluğu, işverenin sorumluluğu olarak ele alınmıştır.

b) Hayvanların meydana getirdiği zarardan sorumluluk.

c) Eşyadan meydana gelen sorumluluk.

Hukuk tarihinde eskiden yeniye bazı hukuklar doğrudan mesuliyet için kusur şartını aramış, bazıları illiyet ile yetinmiş bir kısmı da karma yol

takip etmiştir. Ancak İslam hukuku kusur mevzuunda kendine has bir yol takip ederek, mübaşeret halindeki mesuliyette kusur şartı aramamış, tesebbüb halindeki mesuliyette kusur şartı aramıştır. Mecellenin 92. maddesinde “mübaşir müteammid olmasa da zamin olur” (fiil ile doğrudan zarar veren kusurlu olmasa da tazmin eder) diyerek mübaşereten sorumlu olmada kusuru aramamış, mecellenin 93. maddesinde ise “mütesebbib müteammid olmadıkça zamin olmaz” (zarara sebebiyet veren kusurlu olmadıkça tazmin etmez) diyerek tesebbüb halindeki zararda kusur aramıştır.⁴⁸

Sonuç olarak sorumluluk kavramı İslam hukukunun temel kaynaklarında ve klasik İslam hukuk kitaplarında farklı tabirlerle (daman, zimmet vs.) bahsedilmiş, özellikle de tazminatla mükellef olma anlamındaki daman kavramında ifadesini bulmuştur. Ancak batı hukuklarının İslam ülkelerine girmesiyle hukuk alanında yapılan tercümeler sonucu, mesuliyet kelimesi sorumluluk manasında hukuk alanında kullanılmaya başlanmıştır. İslam hukukunda sorumluluk sahasında damanu’l-akd ve damanu’l-yed kavramlarına dayanan bazı taksimler yapılmıştır. Ayrıca bu iki kavrama ilaveten damanu’l-itlaftan da bahsedilmiştir. Buna göre daman açısından akitler “daman akitleri, emanet akitleri ve hem daman hem emanet akitleri olarak üçe ayrılmıştır. Maldan sorumlu olma kişinin eli altında bulundurup bulundurmamasına göre de iki grupta ele alınmıştır. Bunlar, kişinin eli altında bulunan mallardan sorumluluğu ve kişinin eli altında bulunmayan mallardan sorumluluğudur. Bu iki kavrama dayanan sorumlulukların (damanu’l-akd ve damanu’l yed’e dayanan sorumluluklar) pozitif hukuktaki akdi ve akit dışı sorumluluklara farklı şekillerde denk geldiği düşünülmektedir.

⁴⁸ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Yy., İstanbul 2014, III, 193-213.

Uhrevî Mesuliyet Kavramı, Tanımı ve Temellendirilmesi

Çalışmada ağırlıklı olarak infaz edilen cezaların uhrevî mesuliyeti üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla çalışmanın daha iyi anlaşılması için uhrevî mesuliyetin açıklanması zaruret arz etmektedir. Uhrevî sözcüğü, ahiretle ilgili olan anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle Uhrevî mesuliyet konusuna başlamadan önce ahiret kelimesiyle ilgili biraz bilgilerin verilmesi yerinde olacaktır. Âhir (آخِر) kelimesi sözlükte sonuncu, nihai, son, nihayet, her nesnenin sonu ve sonuç anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ Ahiret (آخِرَة) kelimesi ise evvelin mukabili olan⁵⁰ âhir müennesi olup⁵¹ Kur'an' da 110 yerde geçer. Bunun yirmi altısında müzekker ve el-yevm kelimesine sıfat şeklinde el-yevmü'l-ahir (son gün), dokuzunda dar ile sıfat veya isim tamlaması halinde ed-darü'l-ahire, darü'lahire (son ikamet mahalli), birinde enneş'etü'l-ahire (ikinci yaratılış, son hilkat) tarzında, elli yerde de dünya ile (ikisinde dünya manasında ki üla ile) mukabele edilmiş olarak zikredilir. el-Ahirenin, yalın olarak kullanıldığı yerlerde de ed-darü'l-ahire tamlaması manasında olduğu kabul edilir. Bu kullanılış şekillerinden de anlaşılacağı üzere ahiret mefhumu ile dünya mefhumu arasında sıkı bir münasebet vardır. Ahiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir.⁵²

Âhiret kelimesi ile eş anlamda kullanılan bir diğer kelime de el-ührâ (الْأُحْرَى) kelimesidir. Her iki kelimede dâr-i beka (beka alemi) anlamında kullanılmaktadır.⁵³ Uhrevî (أُحْرَوِي) kelimesi ise (الْأُحْرَى) kelimesinin sonuna

⁴⁹ Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 21.

⁵⁰ el-Fîrûzâbâdî, *el-Ğâmûsü 'l-muĥîṭ*, s. 491.

⁵¹ Muslihuddin Mustafa, *Ahterî Kebîr*, s. 19. Mesud, Cibrân, *er-Râid*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1992, s. 33.

⁵² Topaloğlu, Bekir, "Ahiret", *DİA*, 1998, I, 543-548.

⁵³ el-Fîrûzâbâdî, *el-Ğâmûsü 'l-muĥîṭ*, s. 491.

nispet yê'si bitişen hali ile bunun ismi mensubudur. Kelimenin son harfi sakın elif-i maksûra olduğu için araya kaynaştırma harfî olarak vâv harfî girmiştir. Ahirete dair, ahiretle alakalı, öteki dünyaya ait anlamına gelir.⁵⁴ Bu durumda uhrevî mesuliyet ahiret ile ilgili sorumluluk anlamına gelmektedir.

İslam hukukunu diğer beşeri hukuk sistemlerinden ayıran özelliklerden bir tanesi de, onun dini temele dayalı olması yani şer'ilik niteliği taşımasıdır. Şer'ilik niteliği demek, İslam hukukunu oluşturan her bir kuralın kaynağının ilahi irade olmasıdır.⁵⁵ Bunun neticesinde bu hukuku benimseyen Müslüman birey için İslam hukuku kuralları dünyevî ilişkileri düzenleyen kurallar olmasının ötesinde, kendisine ahiret sorumluluğu da getirmekte ve dini bakımdan kendisini sorumlu tutmaktadır. İslam hukukunun kişiye ahiret sorumluluğu getirmesi ile söylemek istediğimiz; onun dini değerlendirmeye ve ahiretteki hesaba çekilmeye tabi olan sorumluluğudur. Yani yaptığı her bir eylemin, bir dünyevî bir de uhrevî karşılığı vardır. Hal böyle olunca Müslüman bireyin yaptığı, her iyi eylemin karşılığında, dünyevî ve uhrevî bir ödülü,⁵⁶ yaptığı her kötü eylemin karşılığında da, dünyevî ve uhrevî bir cezası⁵⁷ vardır.

Klasik fıkıh eserleri incelendiğinde ana konuları itibarıyla *ibadat*, *muamelat* ve *ukubat* olarak üç bölümden meydana gelmektedir. Dünyevî ve uhrevî boyut bu üç bölümü de kapsamaktadır. Konunun kavranmasıyla ilgili üç bölüm için aşağıdaki örnekler verilebilir.

⁵⁴ Yeğîn, Abdullah vd., *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, TÜRDAV, İstanbul, 1997, s.1013.

⁵⁵ Türçan, Talip, “İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 19, Sayı: 1, 2006, s. 159.

⁵⁶ Konuyla ilgili ayet meali: “*Ve rabbinizden mağfiret isteyin, sonra ona tövbe edin ki sizi, belli bir süreye kadar güzel yaşatsın. Ve her fazilet sahibine layık olduğu ihsanı versin. Eğer yüz çevirirseniz, Ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.*” Hud 11/3.

⁵⁷ Bakara 2/85.

1. İbadetler bölümüyle ilgili, örneğin namazın dünyaya ilişkin yönü, farzlarının, vaciblerinin yerine getirilerek kılınması iken, ahirete ilişkin yönü, riyadan uzak bir şekilde Allah rızası için kılınmasıdır. Her ne kadar riya ile kılınan namaz kullar tarafından bilinemez ve sıhhat şartları yerine geldiğinden dolayı sahih görülse de ihlastan uzak olması onun ahiret sorumluluğu yönünden kabulünü etkilemektedir. Nitekim Şüfeyyü'l Esbahi'nin, Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği hadiste üç adamdan bahsedilir. *“Birincisi Kur'an okuyandır. Bildiğinle amel ettin mi diye sorulduğunda, adam gece gündüz okuduğunu ifade edecek, ona cevap olarak ‘yalan söylüyorsun sen, falanca Kur'an okuyor densin diye okudun ve bu da söylendi’. İkincisi mal sahibidir. Ona verilen malı ne yaptığı sorulduğunda, onun cevabı ‘sıla-i rahimde bulunup tasadduk ettim’ olacak. Ona da cevap olarak denilecek ki, ‘yalan söylüyorsun, falanca cömerttir desinler diye bunu yaptın ve bu da söylenildi’. Üçüncüsü Allah yolunda öldürülendir, bu adama da niçin öldürüldüğü sorulacak, O da ‘Allah yolunda cihatla emrolundum, ben de öldürülünceye kadar savaştım’ diye cevap verecek. Buna da ‘yalan söylüyorsun bilakis sen falanca cesurdur desinler diye düşündün ve bu da söylendi’* denilecek. Devamında Hz. Peygamber *“Ey Ebu Hüreyre! Bu üç kimse kıyamet günü cehennemde aleyhine kabarcacağı üç mahluktur!”* dedi.⁵⁸ Hadiste dünyevî olarak sıhhat şartları yerinde olan üç amel uhrevî yönden, riyadan uzak olmadığı için makbul görülmemektedir. Bu hadise “zıkrül cüz' irade-i kül" (parça söylenip bütünü kast edilmesi) kabilinden bütün ameller için geçerlidir.

⁵⁸ Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünen*, Mektebetü'l-Matbuatü'l-İslamiyye, Halep 1986, 2. Baskı, Cihad 22, hadis no: 3137.

2. Muamelat bölümüyle ilgili, kişi kusurlu bir mal satsa ve karşı taraf da bunun farkına varmasa, ancak karşılıklı rıza ve icab-kabul meydana geldiyse, dünyevî açıdan sahihtir. Fakat alış veriş esnasında mal kusurlu olduğu halde taraflardan birinin fark edemediği ve hiç kimsenin de vakıf olamadığı kusurun ortaya çıkmaması, onun ahiret mesuliyetini kaldırmış değildir. Yine eşyayı tartarken, malın karşı tarafa fark ettirilmeden eksik tartılması ve bu hususta fark edilmediğinden dolayı kendisine bir şey söylenilmemesi, onun uhrevî mesuliyetini gidermemiştir. Konuya ilişkin Kur'an'da *“İnsanlardan, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlar bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin vay haline! Yoksa bunlar, büyük bir günde tekrar dirileceklerini sanmıyorlar mı?”*⁵⁹ buyrulur. Tartıda hile yapanların, asıl ahirette mesul olacakları beyan ediliyor.

3. Ukubat bölümüyle yani ceza hukuku alanıyla ilgili, kişi bir suç işlemiştir, ancak yanıltıcı delillerle karşı tarafı kandırarak ceza almaktan kurtulmuştur, ya da suç işlememiştir, fakat başkası uydurma deliller üreterek, haksız yere onun ceza almasını sağlamıştır. Bu durumda dünyevî hukuk yerine gelmiş olur. Fakat suç işlediği halde sahtekârlıkla cezadan kurtulan veya suçsuz kişiye uydurma delil üreterek ceza aldırان kimselerin uhrevî mesuliyet bakidir.

Dolayısıyla Müslüman yaptığı her davranışında uhrevî sorumluluğu gözetme durumundadır. İslam hukukunda hak sahibi olmanın anne karnına düşmekle başlayıp, ölümle son bulduğu ve hayatın her alanını kapsadığı bilinciyle hareket edildiğinde, Müslüman bireyin yaşamı boyunca her hareketine dikkat etme sorumluluğu vardır. İslam, dünyada işlediği bir

⁵⁹ Muttaffin 83/1-5.

günahın karşılığını görmeyen veya nakıs gören Müslümanın, ahirette noksansız bir adaletle hükmedileceği şuurunu zihnine yerleştirmiştir.

Uhrevî mesuliyet olarak ifade edeceğimiz “dini sorumluluk veya ahiret sorumluluğu” birkaç farklı şekilde tarif edilmiştir. Bunlardan bazıları; bir mükellefin dünyada yapmış olduklarından dolayı ahiret âleminde suale ve cezaya maruz kalması⁶⁰ veya bireyin yaptığı her bir eylemin dini değerlendirmeye bağlı olarak ahirette ceza görüp görmeyeceğidir. Tanımdan anlaşıldığı üzere uhrevî sorumluluğun kapsamı bireyin dünyadaki her türlü eylemini içermektedir. Bireyin eylemleri şer’i itikadı (asli) ve şer’i ameli (fer’i) olmak üzere iki kısımda mütalaa edilebilir.⁶¹ Bu durumda uhrevî sorumluluk, kelamın alanı olan, itikadi alanı ve fıkhnın alanı olan ibadat, muamelat ve ukubatı içermektedir. Ancak İslam dini inanç ve ibadetin yanında ahlaki değerlere de sahiptir. Bu ahlaki değerlere riayet de İslam hukuku açısından uhrevî sorumluluğu gerektirmektedir. Bunu şu şekilde ifade edebiliriz. İslam dini açısından hukuk kuralları ile ahlak kurallarının alanları arasında çap farkı vardır. Ahlak dairesi daha geniş olup hukuk, bu dairenin içinde kalan daha küçük çaplı bir daire şeklindedir. Her hukuk kuralı, aynı zamanda bir ahlaki kuralı ifade etmekte ve hukuk kuralının çiğnenmesi ahlaki sorun teşkil etmektedir. Bununla beraber, sadece ahlak kurallarıyla düzenlenen ve hukukun müdahale etmediği bir alan da mevcuttur. Uhrevî sorumluluk bakımından konumuzdaki ahlak kuralı ile kastımız, hukukun müdahalede bulunmadığı bu alandır. İslam dinine uygun her hukuk ve ahlak kuralı (hukuk alanı dışındaki) İslam dairesi içerisinde bulunduğundan her

⁶⁰ Çokyürür, “İslam Hukukunda Sorumluluk Doktrini Açısından Kanunu Bilmeme Hali”, s. 2.

⁶¹ Türcan, Talip, “İslam Hukuk Biliminde Şer’ilik Kavramı”, Arayışlar –İnsan Bilimleri Araştırmaları, Yıl 3, Sayı: 5-6, 2001, s. 74.

hukuk ve ahlak kuralı aynı zamanda din kurallarına uygundur.⁶² Din, insan hayatının bütün alanlarını içeren en geniş dairedir. Dinin kontrolü dışında herhangi bir alandan bahsetmek mümkün değildir. Bu durumda gerek itikad, gerek ahlak ve gerekse hukuk kurallarının değerlendirilmesi yalnız dünya ile sınırlı olmayıp, bunların uhrevî sorumlulukları da vardır.

Diğer taraftan İslam hukukunun iki ana kaynağı Kur'an ve sünnette uhrevî sorumluluğa farklı şekillerde vurgu yapılmakta, aynı zamanda Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde yaşanan bazı olaylarda, o dönemde uhrevî sorumluluğa önem verildiğini göstermektedir. Bu konuda, Kur'an ve sünnetten bazı delil zikredilecektir.

Uhrevî sorumluluğa delalet eden bazı ayetler;

1. *“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizdekileri açığa vursanız da gizli tutsanız da Allah sizi onunla hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah her şeye kadirdir.”*⁶³ Ayetteki ‘Allah’ın hesaba çekmesi’ kişinin yaptıklarından ahirette sorumlu olması şeklinde yorumlanabilir.

2. *“Siz o gün nimetlerden dolayı hesaba çekileceksiniz.”*⁶⁴ Ayetteki ‘o gün (ahiret günü) hesaba çekilmeyi’ ifade etmesi nimetlerden istifade yoluyla ahirette sorumlu olmayı ifade ettiği söylenebilir.

3. *“Bir de bilmediğin şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz, gönül, bunların her biri yaptıklarından hesaba çekilecektir.”*⁶⁵ Ayette vücudun bazı organları özel olarak belirtilmiş ve kişinin onlarla yaptıklarından hesap

⁶² Esen, “İslam Hukuku ve Uhrevî Sorumluluk”, s.101-102.

⁶³ Bakara 2/284.

⁶⁴ Tekasür 102/8.

⁶⁵ İsra, 17/36

vereceği ifade edilmiştir. Hesap vereceğinin ifade edilmesi bu organlarla yaptıklarından ahirette sorumlu olacağı söylenebilir.

Uhrevî sorumluluğa delalet eden bazı hadisler;

*“Kim bir karış miktarı bir yere haksız olarak zulümle sahip olursa, o yerin yedi katı boynuna geçirilir.”*⁶⁶ Kişinin dünyada haksızlıkla elde ettiği yerden ahirette sorumlu olup karşısına çıkacağı ileri sürülebilir.

*“Ben sadece bir beşerim. Sizler bana yargılanmak üzere geliyorsunuz. Belki sizin biriniz, delilini getirmekte diğerinizden daha becerikli ve daha üstün anlatımlı olabilir. Ben de dinlediğime göre o kimsenin lehinde hüküm veririm. Kimin lehine kardeşinin hakkını alıp hüküm vermişsem ona cehennemden bir parça ayırmış olurum.”*⁶⁷ “Cehennemden bir parça ayırmış olurum” demek dünyada yapılan yargılamada batını yönden eksiklik varsa ahirette bundan sorumlu olup hesap verileceği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak uhrevî mesuliyeti, kişinin dünyadaki bütün yaptıklarından ahirette hesaba çekilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. İslam hukukunun iki temel kaynağında da konuyla ilgili deliller bulunduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁶ Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sahihu'l-Buhari*, Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul, 1929, Mezalim, 13, hadis no: 2320.

⁶⁷ Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, Şehadat, 27, hadis no: 2534.

KAZÂÎ-DİYÂNÎ HÜKÜM KAVRAMLARI VE UHREVÎ MESULİYETLE İLİŞKİSİ

Kazâî-Diyânî Hüküm Kavramları ve Tanımları

İslam hukuk teorisinin üzerine kurulu olduğu şer'ilik ilkesinin bir gereği olarak, İslam hukuk düzenini meydana getiren geçerli her bir hukuk kuralının uhrevî sorumluluğu kaldırması gerektiği iddia edilmiştir.⁶⁸ Ancak insanlar arasında bulunan bazı düşünce ve davranışların sonucu ortaya çıkan birtakım kararlarda dünyevi açıdan (hukuki açıdan) bir problem çıkmazken uhrevî açıdan problem çıkmaktadır. Dünyevi açıdan problem çıkmaması kararın İslam hukukunun öngördüğü biçimsel kuralları taşıdığından dolaydır. Uhrevî açıdan problem çıkması ise yargılama sonucu ulaşılan kararın gerçeğe uygun olmadığıdır. Ortaya çıkan kararlarda dünyevi ve uhrevî açıdan problem çıkmasının farklı sebepleri vardır. Bunlardan bazısının; delillerin karartılması, yalan beyan veya yalancı şahitlik vs. olduğu söylenebilir. Hükmün dünyevî kısmı kazâî hükmü ifade ederken uhrevî kısmı diyânî hükmü ifade etmektedir. Bu durumda kaza-i diyani hüküm ayrımı gündeme gelmektedir. Kazâî-diyânî hüküm ayrımı ile kastedilen bir davranışın dini ve hukuki geçerliliği arasındaki farkıdır. Kazai ve diyani hükümlerin uhrevî mesuliyeti kaldırması konusu çalışmamızı ilgilendirdiği düşünülmektedir. Zira bazı durumlarda kazaen geçerli olan diyaneten geçerli değildir. Diyaneten geçerli olmaması uhrevî sorumluluğu kaldırmadığını ifade etmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda kaza-i ve diyani hüküm kavramlarının uhrevî sorumluluğa etkisinin incelenmesi gerekli olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

⁶⁸ Türkan, "İslam Hukukunda İki Fraklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayrımı", s. 159.

Kazâî Hüküm Kavramı

Kazaâ (قضاء) kelimesi Arapça kökenli olup sülâsî mücerredin ikinci babından (قَضَى يَقْضِي) masdar olarak kullanılmakta ve sözlükte bir şeyi bitirmek, sonuçlandırmak, tamamlamak, bir vazifeyi yerine getirmek, eda etmek, borcu ödemek, ihtiyacı karşılamak, hüküm vermek, yargıda bulunmak, mahkûm etmek ve benzeri anlamlara gelmektedir.⁶⁹ Terim olarak kazâî hüküm ise İslam hukukunda hükmün, dünyevî sonuçlar içermesi durumuna denmektedir.⁷⁰ Örneğin, kişinin alış verişte şartlarını yerine getirerek bir şey satması ve bu satışın geçerli olması kazâî bir hükümdür.

Kazâî hükümler genellikle sahih, fasid, batıl gibi vaz-i hükümlerle ifade edilmektedir. Hâkim kendisine getirilen davada delillere göre hüküm verir. Ancak gizlenen iç yön varsa bunu bilemez. Bilemediği için de zahire göre hüküm vermek zorundadır ve bu hüküm de kazaen geçerlidir. Bu durumda işin iç yönünü bilen kişinin hâkimin hükmüyle de olsa hakkı olmayan şeyi alması doğru değildir. İslam hukukçularının çoğu zahiri hüküm böyle olsa bile, bâtının buna uygun olmadığını bilen kimsenin kendisine verileni almaması hususunda görüş bildirmişlerdir.⁷¹ Kazâî hüküm şer'i ameli hükümler bütünü olan fıkıhın içinde ilke olarak hak vecibe karşıtlığı temelinde beşeri ilişki teşkil eden davranışları düzenleyen hükümleri göstermektedir ki bu kapsam bakımından hukukun düzenleme alanı ile örtüşmektedir.⁷²

⁶⁹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s. 1736.; Muslihuddin Mustafa, *Ahterî Kebîr* s. 167-168.; Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 748.

⁷⁰ Yaylalı, Davut, “İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayrımı”, Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan, 2003 s. 29.

⁷¹ Yaylalı, “İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayrımı”, s. 31.

⁷² Türcan, “İslam Hukukunda İki Fraklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayrımı”, s.161.

Diyânî Hüküm Kavramı

Diyâneten kelimesi Arapça asıllı olup sülâsî mücerredin ikinci babından (دان یدین) fiilinin masdarı olup sözlükte emanet, istikamet, itaat, din, fırka ve mezhep anlamlarına gelmektedir.⁷³ Diyanî kelimesi ise bu kelimenin sonuna nispet yê'si eklenmesi ile ismi mensûb olarak dine ait, din ile ilgili anlamlarına gelmektedir. Nispet yê'si kelimeye bitiştğinde kural olarak sonundaki yuvarlak te (ة) harfî düşer.

Bir hukuk terimi olarak Diyani hüküm, İslam hukukunda bir hükmün karşılığının uhrevî değer ifade etmesi veya dini değerlendirmeye tabi bir hüküm olmasıdır.⁷⁴ *Tedyîn/diyanet terimi, ilkin “gerçek irade konusunda kişiyi tasdik etmek” anlamında kullanılırken bilahare kapsamı genişleyerek fetva niteliğinde ve uhrevî olan bütün hükümleri kuşatan bir anlam kazanmıştır.*⁷⁵ Kazâî hükümde muamelattan örnek verilmişti. Aynı örnekler diyânî hüküm için şu şekilde verilebilir: Muamelatta satış yapan kişi satış şartlarına riayet etmeyerek, örneğin kusurlu malı, kusursuz şeklindeki değerinden fazla fiyata satıyorsa, müşterinin de bundan haberi yoksa ve bu sebepten ahirette kul hakkından sorumlu olacağı ve ceza göreceğinden bahsediliyorsa bu diyânî hükümdür. Diyânî hükümler genel olarak helal, haram, farz, caiz gibi teklifi hükümlerle ifade edilir. Kişinin bir şeyi diyâneten hak etmediği halde, hakimın hükmüyle (kazâen) alması, İslam hukukçularının çoğuna göre uygun görülmemektedir. Diyânî geçerlilik

⁷³ Muslihuddin Mustafa, *Ahterî Kebîr* s. 334.; Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 326.

⁷⁴ Yaylalı, “İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayrımı”, s.29.

⁷⁵ Güman, Osman, “İslam Hukukunda Diyânî Hüküm: Mahiyeti Ve Çeşitleri”, YIL: 12, CİLT: 12, SAYI: 23, Ocak-Haziran 2019/1, s.14.

verilen bir hükmün uhrevî sorumluluğu kaldırıcı nitelikte olması yani hukuken geçerli olduğu gibi Allah katında da geçerli olmasıdır.

Diyânî hüküm kavramı kapsam olarak şer’i ameli hüküm kavramına karşılık gelmektedir. Çünkü her bir beşeri davranışın, hukukun düzenleme alanına dâhil olsun ya da olmasın mutlak surette dini geçerlilik açısından bir değerlendirmesi mevcuttur.⁷⁶

Kazâî-Diyânî Hükümlerin Uhrevî Mesuliyetle İlişkisi

Uhrevî sorumluluk, bireyin yaptığı her bir eylemin dini değerlendirmeye bağlı olarak ahirette ceza görüp görmeyeceğidir. Tanımdan anlaşılacağı üzere uhrevî sorumluluğun kapsamı bireyin her türlü eylemini içermektedir. Bireyin eylemleri şer’i itikadı/asli ve şer’i ameli/fer’i olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmektedir.⁷⁷

Fıkıh, şer’i ameli hükümleri bilmek veya şer’i ameli hükümler bütünüdür. Hak vecibe dengesinde bulunan hukuk da fıkıhın kapsamına dâhil olup şer’i olmak zorundadır. Şer’iden kasıt, hukukun alanına girsin ya da girmesin her bir ameli hükmün kaynağının ilahi irade olmasıdır. İslam hukukundaki her bir kural da şer’i olduğuna göre, bu hukuka uygun davranan kimsenin uhrevî bakımdan sorumlu tutulmaması gerekir. Ancak toplumsal ilişkilerdeki menfaat çatışmasından kaynaklı bazı durumlarda hukuki ve dini geçerlilik arasında bazen paralellik, bazen de çatışma olmaktadır.⁷⁸ Dini geçerlilik tabiriyle hukuk normunun öngördüğü biçimde yapılan davranışın uhrevî sorumluluğu kaldırıcı nitelikte olması, hukuki geçerlilik tabiriyle, bir

⁷⁶ Türcan, “İslam Hukukunda İki Fraklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı”, s.161.

⁷⁷ Bkz. Türcan, “İslam Hukuk Biliminde Şer’ilik Kavramı”, s. 74.

⁷⁸ Bkz. Yaylalı, “İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayırımı”, s. 30.

davranışın hukuk kuralınca öngörülen forma uygunluğu kastedilmektedir. Bu iki geçerlilik alanındaki çatışmaya sebep olan etken hukuki ve dini geçerliliğin nitelermelerinin farklı kriterlere göre değerlendirilmesidir. Çünkü hukuk için geçerli kriter, meydana gelen davranışın hukuk normunca öngörülen forma uygunluğu iken, dini geçerlilik için öngörülen kriter, gerçekte uyumlu olmasıdır.⁷⁹ Diyânî hüküm genel olarak teklifi hükümlerle ifade edilirken, kazâî hüküm vaz’i hükümlerle ifade edilir. Kazâî hükümde hâkim kendisine sunulan ispat vasıtalarıyla hüküm verir. İşin hakikatini bilemeyeceği için zahire göre hüküm vermekle mükelleftir. Hakikat, sunulan delillerle ulaşılan neticeden farklı ise diyânî hüküm buna göre olur.⁸⁰ Nihayetinde hakikate uygun kazâî hüküm uhrevî sorumluluğu kaldırırken, hakikate uygun olmayan kazâî hükmün uhrevî sorumluluğu kaldırmadığı söylenebilir. Yani kazâî ve diyânî hükmün paralel olduğu yerde uhrevî sorumluluğun kalktığı, birbirinden farklı oldukları durumlarda uhrevî sorumluluğun kalkmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak uhrevî sorumluluğun kapsama alanı incelendiğinde, onunla diyânî hükmün kapsama alanı arasında fark olduğu görülmektedir. Çünkü diyânî hüküm yalnız şer’i ameli alanı kapsarken, uhrevî sorumluluk şer’i ameli, şer’i itikadi ve ahlaki alanı da kapsamaktadır. Bu durumda uhrevî sorumluluk, kapsam bakımından diyânî hükümden daha geniş bir alanı ihata etmekte ve uhrevî sorumluluk ile diyânî hüküm arasında tam girişimlilik ilişkisinden söz edilebilmektedir.

⁷⁹ Bkz. Türcan, “İslam Hukukunda İki Fraklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı”, 159-162.

⁸⁰ Bkz. Yaylalı, “İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayırımı”, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM

UHREVÎ MESULİYET BAKIMINDAN HAD, KISÂS, TAZİR SUÇLARI VE CEZALARI

İSLAM CEZA HUKUKUNDA SUÇLAR VE CEZALAR

Hukuk sitemlerinde sosyal düzenin devamı için insanlara karşı işlenen suçların engellenmesine yönelik cezalar öngörülmüştür. İslam hukukunda da, bu tür suçların engellenmesi için cezalar belirlenmiştir. Ancak İslam hukukunda insanların yaptığı işlerin hem dünyada hem de ahirette sorumluluğu vardır. Kuşkusuz suçların önlenmesi bakımından da ahirette sorumlu olacağı düşüncesi önemli bir etkidir. Çalışmamızın bu bölümünde dünyada çekilen cezaların ahiretteki sorumluğa etkisi işlenecek bu bağlamda da öncelikli olarak had, kısâs, tazir suç ve cezaları anlatılacak, arkasından da bu cezaların uhrevî sorumluluğa etkisi ortaya konulacaktır.

Had Kavramı ve Tanımı

İslam hukukunda cezaları ifade için ukubat ve ıkâb terimleri kullanılmaktadır. Ukubat; vurmak, kesmek, recm veya katl vb. suçlara karşı verilen cezaların ismidir.⁸¹ Ukubat terimi, dünyevî her türlü cezayı kapsamaktadır.⁸² İkâb ise, sadece ahiretteki cezaları ifade eder.⁸³ Cezalar, ağırlıklı Allah hakkı, ağırlıklı kul hakkı veya sırf Allah hakkı ve bazılarına göre sırf kul hakkı olarak tasnif edilmektedir. Yine cezaların nasla sabit olup olmamasına göre de kendi içinde tasnifi vardır ki bunlar, İslam hukukçularının bazılarına göre had ve ta'zîr suçlarıdır.⁸⁴ Bu ikili tasnifte kısâs

⁸¹ Leknevî, Abdulhay b. Abdilhâlîm, *Umdetu'r-Riâye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, IV, 149.

⁸² es-Seyyid Ahmet et-Tahtavi, *Haşiyetü't-Tahtavi Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1975, II, 388.

⁸³ es-Seyyid Ahmet et-Tahtavi, *Haşiyetü't-Tahtavi Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, s. 388.

⁸⁴ ez-Zeylâî, Fahrüddîn Osman b. Ali, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik Şelebî Haşiyesi* ile beraber, Darü'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, III, 538. Aynı şekilde Aynî de Pezdevî'ye atıfta bulunarak kısâsın had kapsamında olduğunu ifade ettiğine dair görüş

suçları had suçlarına dahil edilmiştir. Bu grup İslam hukukçuları haddin geniş anlamını temel almışlardır. Bu anlamda had, “Kitâb veya sünnet tarafından düzenlenmiş ve cezaları da belirlenmiş bütün suçları ifade etmektedir”⁸⁵. Diğer bazı İslam hukukçularına göre ise had, kısâs ve ta’zîr suçlarıdır. Bu grup İslam hukukçuları haddin dar anlamını esas almışlardır. Bu anlamda had ise “Cezası Kur’an ve sünnette belirlenmiş olup Allah hakkını ihlal eden suçları ifade etmektedir”.⁸⁶

Had, sözlükte farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bunlardan bazısı; birinin diğerine karışmaması için iki şeyin arasını ayırmak, engellemek,⁸⁷ bir şeyin sonu veya sınırı,⁸⁸ bir şeyin efradını cami’ ağyarını mani’ bir şekilde tanımlamak,⁸⁹ gibi anlamlardır. Yine içeri girmesini engellediğinden dolayı kapıcı ve gardiyan, aynı kökten gelen ‘Haddad’ ile isimlendirilirken⁹⁰ cezaya sebep olanları engellediğinden ukubatı halisa’ya da had denilir.⁹¹

için bkz. Aynî, Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. El-Huseyn, *el-Binâye Şerhu’l-Hidâye*, Daru’l-Kütüb’l-İlmiyye, Beyrut, 2012, VI, 256.

⁸⁵ Abdulkadir Udeh, *et-Teşriü’l-Cinani*, Daru’l-Kütüb’l-İlmiyye, Beyrut (ty), III, 375.

⁸⁶ Abdulkadir Udeh, *et-Teşriü’l-Cinani*, III, 375.

⁸⁷ Kasım el-Konevi, *Enisü’l-Fukaha*, Daru’l-Vefa, Cidde, 1987 s. 173; Hüseyin Mer’a, *el-Kamusu’l-Fıkhi*, Daru’l-Mücteba, Beyrut 1992, s.70

⁸⁸ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arap*, Darü İhya-i Türesi’l-Arabi, Beyrut,t.y, III, 79; Kasım el-Konevi, , *Enisü’l-Fukaha*, s. 173.

⁸⁹ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arap*, III, 79; Kasım el-Konevi, , *Enisü’l-Fukaha*, s. 173; Temürtaş, *Müynü’l-Müfti Ala Cevabi’l-Müstefti*, Daru’l-Beşairi’l-İslamiyye, Beyrut 2009, s. 230; Şehzâde Dâmad, *Şerhu’l-Mülteka’l-Ebhur el-Meşhur bi’d-Dâmad*, Şirketi Sahafiyye-i Osmaniyye, İstanbul 1309, s. 592.

⁹⁰ el-Merğıynani, Burhânuddîn Ebi’l-Hasen Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti’l-Mübtedi*, Daru Kahraman, İstanbul 1986, I, 94; el-Aynî, *el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*, VI, 256; el-Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka’l-Ebhur ve Taliki*, Daru’l-Beyruti, Beyrut 2005, s. 309; Leknevi, IV, 149; Luvis Ma’luf el-Yesüi, *el-Müncid fi’l-Luga ve’l-A’lam*, Daru’l-Meşrik, Beyrut, 1994, s. 120.

⁹¹ Zeylâî, *Tebyinü’l-Hakâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik*, III, 539; Temürtaş, *Müynü’l-Müfti Ala Cevabi’l-Müstefti*, s. 230; İbn Nüceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrahim, *en-Nehrü’l-Faik Şerhu Kenzi’d-Dekâik*, Daru’l-Kütüb’l-İlmiyye, Beyrut 2002, III, 124; Şehzade Damad, *Şerhu’l-Mülteka’l-Ebhur el-Meşhur bi’d-Dâmad* s. 592.

Şeriatta had ‘Allah hakkı için gerekli olan, miktarı belirlenmiş cezalar veya Kitâb, sünnet ve icmaa dayalı miktarı belirli cezalar’⁹² şeklinde tarif edilmiştir. Veblu’l-Ğamâme’de Ahmed Tayyâr ise ‘Allah hakkı için şer-i şerifin belirlediği bedeni cezalardır.’⁹³ şeklinde tarif ederek had cezalarının bedeni ceza olduğuna vurgu yapmış ve av cezası gibi mali olan cezaları dışarıda bırakmıştır. Kısâslar kul hakkı olduğu için ve ta’zîrde miktarı belirli olmadığı için had kapsamına girmez.”⁹⁴

Had Gerektiren Suçlar

İslam hukuk ekolleri bazı prensiplere dayanarak had suçlarıyla ilgili farklı sayıda bölümlendirmelere gitmiştir. Biz çalışmamızın bu bölümünde konunun dağılmaması için dört hukuk ekolünün bakış açısına göre had suç ve cezalarını anlatacağız. Had suçları Hanefîlere göre; zina, hırsızlık, şarap içmek, yol kesmek ve kazif olmak üzere beş tanedir.⁹⁵ Şâfiîlere göre ise had gerektiren suçlar; şahıs aleyhine işlenen suçlar, isyan ve yol kesme, dinden çıkma, zina, namusa iftira, hırsızlık ve içilmesi haram olan maddeleri içmek üzere yedi tanedir.⁹⁶ Malikîler had suçlarını cana ve bedene karşı işlenen

⁹² Halebi, İbrahim b. Muhammet b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, Daru'l-Beyrutî, 2005, Beyrut, s. 309.

⁹³ et-Tayyâr, Ahmet, *Veblü'l-Ğamame fi Şerhi Umdeti'l-Fıkhî li'bni Kudame*, Medaru'l-Vatani li'n-Neşr, Suudi Arabistan, 2011, VIII, 81.

⁹⁴ İbn Saati, Muzafferuddîn Ahmed b. Ali b. Sa'leb, *Mecmeu'l-Bahreyn ve Multeka'n-Neyyireyn*, Daru'l-Kütüb-i İlmiye, Beyrut 2005, s.643; el-Baberti, Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *el-İnaye Şerhu'l-Hidaye*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2007, III, 114; el-Enderpetî, İbn Alai'l-Ensârî, *el-Fetava't-Tatarhâniyye*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 2004, V, 58; Meydani, Abdulğaniyyu'l-Ğanîmî, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1998, II, 161.

⁹⁵ Kasani, *Bedaiu's-Sanai'*, VII, 33; Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletuhû*, Daru'l-Fikr, Dimeşk (ty), VII, 217.

⁹⁶ İbn Mülëkkın, Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmet eş-Şâfiî, *et-Tezkira fi'l-Furu' 'ale'l-Mezâhibi's-Şâfiî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2006, I, 149-154, ayrıca bkz. el-Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, V, 13.

suçlar, isyan, dinden çıkma, zina, namusa iftira, hırsızlık, yol kesme, yağma ve içki içmek olmak üzere sekiz tanedir, demiştir.⁹⁷ Hanbelîler de kul hakkı olarak tatbik edilmesi gereken kısâsı da had suçu olarak almaları sebebiyle tasnifleri, şâfiî ve malikî fukahâsının tasnifinden farklı değildir.⁹⁸ Görüldüğü üzere Hanefîler had ve kısâs cezalarını ayırırken diğer ekoller kısâs cezalarını had suçlarının içinde mütalaa etmişlerdir.

Klasik İslam hukuk kitaplarında İslam hukukçuları, hadlerle ilgili konuları işlerken bu suçları ve cezalarını aynı başlık altında incelemişler yani her suç ve cezası için ayrı başlık açıp, ayrı ayrı terim kullanmamışlardır. Örneğin haddi zina başlığı altında hem zina suçunu hem de zina cezasını anlatmışlardır.

Had Cezaları

Ceza, suç olarak belirtilen bir davranışın yapılması neticesinde yargı kararına bağlı olarak yetkili organ tarafından uygulanan müeyyidedir. Had suçları için belirlenen cezalar şunlardır:

1. Zina suçunun cezası; zina suçunu işleyen eğer muhsan⁹⁹ ise cezası recm yani taşlanarak öldürülmektir. Bu cezayı gören kişinin cenazesi yıkanır, kefenlenir ve cenaze namazı kılınır. Eğer muhsan değil ise yüz celde¹⁰⁰ ve

⁹⁷ el-Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, V, 13.

⁹⁸ el-Hâşimî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Musa min Ulemai'l-Hanabile, *el-İrşâd ilâ Sebîli'r-Reşâd*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1989, s. 445. 'Babu Ahkamu'd-Dimai ve'l-Hududi ve'd-Diyati' başlığı altında kısâs ve had suçlarını ve cezalarını aynı yerde anlatmıştır.

⁹⁹ Muhsan: Hür, akıllı, baliğ, Müslüman ve sahih evlilik içinde cinsi münasebette bulunan kimsedir. Molla Hüsrev, *Dürrü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, Matbaa-ı Muhammed Esad, İstanbul 1299, I, 357.

¹⁰⁰ Celde: Deriye vurmak anlamındadır.. Çalışkan, İbrahim, "İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1994, XXXIII, Sayı: 1, s. 97.

şâfiîlere göre ayrıca bir yıl sürgündür. Kölenin cezası elli celde ve bir yıl sürgündür.¹⁰¹ İslam hukukçuları recm cezasına Peygamberimiz'in Mâiz, Gamidiyeli kadın ve Cüheyneli kadını recm etmesini delil göstermişlerdir.¹⁰² Muhsan olmayana yüz celde vurulmasına da “*Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüzer celde vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah'ın dinini tatbik hususunda acıyacağınız tutmasın*”¹⁰³ ayetini delil gösterirler.

2. Kazf (zina iftirası) suçunun cezası, seksen celdedir. Kölenin cezası çoğu İslam hukukçusuna göre seksen celdedir.¹⁰⁴ Bu cezanın dayanağı “*Namuslu ve hür kadınlara (zina kastıyla) iftira atan sonra (bu hususta) dört şahit getirmeyen kimselerin her birine de seksen celde vurun. Onların şahitliklerini de ebedi olarak kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir*”¹⁰⁵ ayetidir.

3. Şürb-sükr (içki içme) suçunun cezası hanefî, malikî, hanbelîlere göre seksen celdedir.¹⁰⁶ Şâfiîlere göre kırk celdedir. İçki içmenin suç oluşunun dayanağı “*İçki (şarap), kumar, tapmaya mahsus dikili taşlar ve fal*

¹⁰¹ Kudûrî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed, *el-Muhtasar*, Fazilet Neşriyat, İstanbul (ty), s. 154; İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, s.802; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 356-358; Meydani, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, III, 59.

¹⁰² İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 803.

¹⁰³ Nur 24/3.

¹⁰⁴ Kuduri, *el-Muhtasar*, s. 156; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 808; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 364; Meydani, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, III, 69.

¹⁰⁵ Nur 24/4.

¹⁰⁶ Kuduri, *el-Muhtasar*, s. 156; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, s. 810; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 364; Meydani, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, III, 67.

okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz”¹⁰⁷ ayetidir.

4. Sirkat (hırsızlık) suçunun cezası, sağ elin bilekten kesilmesidir. Hırsızlık suçunun cezasında hür ve köle ayrımı yapılmaz.¹⁰⁸ Hırsızlık suç ve cezasının dayanağı, *“Erkek hırsızla kadın hırsızın, irtikap ettiklerine bir karşılık ve ceza, Allah'tan bir ukubet olmak üzere ellerini kesin”¹⁰⁹ ayetidir.*

5. Hırâbe, kat’ı tarik (yol kesme), suçunun cezası ölüm, asılma, el ve ayağın çapraz kesilmesi ve sürgün cezalarıdır.¹¹⁰ Yol kesmenin cezasının dayanağı *“Allah'a ve Rasûlüne (müminlere) savaş açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesatçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onlar için dünyada bir zillettir ve onlar için ahirette pek büyük bir azap vardır. Ancak onları yakalamadan önce tövbe edenleri müstesna. Biliniz ki şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir”¹¹¹ ayetidir.*

6. İrtidad (dinden dönme) suçunun cezası ölümdür.¹¹² İrtidad suç ve cezasının dayanağı, *“Sizden her kim dininden dönüp de kafir olarak ölürse artık onların bütün amelleri dünyada da, ahirette de düşmüş olur. Ve onlar*

¹⁰⁷ Maide 5/90.

¹⁰⁸ Kuduri, *el-Muhtasar*, s. 157; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 813; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 371; Meydani, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, III, 72.

¹⁰⁹ Maide 5/38.

¹¹⁰ Kuduri, *el-Muhtasar*, s. 159; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 821; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 377; Meydani, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, III, 81.

¹¹¹ Maide 5/33-34.

¹¹² Kuduri, *el-Muhtasar*, s. 193; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 824; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 181; Meydani, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, III, 205.

*artık cehennem ehlidirler. Onlar orada ebediyen kalacaklardır”*¹¹³ ayetidir ve ayet, bu suçun büyük suç olduğunun delilidir. İbn Abbas'ın rivayet ettiği, *“Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz”*¹¹⁴ ve İbn Mes'ud'un rivayet ettiği, *“Allah'tan başka ilah olmadığını ve benim O'nun elçisi olduğumu kabul eden kimsenin kanı helal olmaz. Ancak şu üç kişi müstesna, zina eden evli kimse, bir kimseyi haksız yere öldüren kimse ve dinini terk ederek cemaatten ayrılan kimse”*¹¹⁵ hadisleri de bu suçun cezasının had olduğuna delildir.

7. Bağy (isyan) suçunun cezası, isyan halinde onlarla savaşılması ve onların öldürülmeleridir. İsyen edenlerin çocukları ve eşleri esir edilmez, malları da ganimet olarak taksim edilemez.¹¹⁶ Bağ'y suçu ve bu suçun cezasının dayanağı, *“Eğer müminlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse aralarını adaletle düzeltin ve her işte adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah adil olanları sever”*¹¹⁷ ayetidir.

¹¹³ Bakara 2/217.

¹¹⁴ Ebu Davud, *Süneni Ebu Davud*, Hudûd, 32, hadis no: 4351; et-Tirmizi, Ebu İsa b. Sevra, *Sünenü't-Tirmizi*, Mektebetü ve Matbaatu el-Babi el-Halebi, Halep, 1937, Hudûd, 15, hadis no: 1458.

¹¹⁵ ed-Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1407, II, 225, hadis no: 2297; Ebu Davud, *Süneni Ebu Davud*, Hudûd 32, hadis no: 4352.

¹¹⁶ Kuduri, *el-Muhtasar*, 195, Molla Hüseyin, *Dürerü'l-Hukkam fî Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 184; Meydani, *el-Lubâb fî Şerhi'l-Kitâb*, III, 209.

¹¹⁷ Hucurat, 49/9.

İSLAM CEZA HUKUKUNDA CEZALARIN UHREVÎ MESULİYETİ KALDIRMASI SORUNU

İslam Hukukunda Cezaların İnfazının Önemi

İslam hukukunda bireylerin haklarının korunması için suçlara karşı dünyada cezaların uygulanması, üzerinde hassasiyetle durulan bir mevzudur. Hatta Hz. Peygamber'in "Yeryüzünde, Allah'ın hadlerinden bir haddin uygulanması, kırk yıllık sabah yağmurundan daha hayırlıdır"¹¹⁸ hadisi hadlerin dünyada uygulanmasının önemini vurgulamaktadır. İslam hukukçularına göre, dünyada işlenen bir suç devlet başkanına ulaşırsa, bu suça cezanın uygulanması kaçınılmazdır. Bu konuya şu olay örnek verilebilir: Hz. Aişe'den rivayetle; Mahzumiye bir kadın hırsızlık yapmıştı. Hırsızlık haddi olarak elinin kesilmemesi için şefaathçi olarak, Rasûlullah'a elçi gönderilmek üzere, Rasûlullah'ın çok sevdiği Usame b. Zeyd seçilmişti. Usame b. Zeyd huzura çıkıp durumu bildirince, Hz. Peygamber "*Allah'ın hududundan bir had hususunda şefaath mi talep ediyorsun?*" diye çıkıştı. Sonra kalkıp oradakilere şu hitapta bulundu: "*Sizden öncekileri helak eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı, onu terk edip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona had tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim*"¹¹⁹ buyurmuştur. İbn Teymiyye bu halin (zayıflara had uygulanıp, şerefliilere had uygulanmamasının) İsrailoğulları'nın sapkınlıklarından olduğundan bahseder ve devamında

¹¹⁸ Ali İbn Balaban, *el-İhsan bi Tertibi Sahihi İbn Hibban*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987, V, 290.

¹¹⁹ Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, Hudud 11-12, hadis no: 6405, 6406; Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, Daru İhyai Türesi'l-Arabi, Beyrut (ty), Hudud 29-2, hadis no: 1688; Ebu Davud, *Süneni Ebu Davud*, Hudud 4, hadis no: 4373, 4374.

“Zayıfların bir eli kesiliyorsa, şerefli bir eli aynı işi yaptığında onların iki ellerinin kesilmesi gerekir” der. Konuyu izah sadedinde Hz. Ömer’i misal verir ve şu olayı nakleder: Hz. Ömer insanlara bir şeyi yasakladığında ailesini toplar ve şöyle derdi. *“Ben insanlara şunu şunu yasakladım. Onlar sizi, yırtıcı kuşun leşi takip ettiği gibi takip ediyorlar. Eğer sizden biri yasakladığım şeyi işlerse ona cezayı katlayarak veririm.”*¹²⁰ Fakat suç devlet başkanına ulaştırılmaz ve suçluyla mağdur arasında uzlaşma gerçekleşirse veya suç ortaya dökülmezse ceza görülmeyebilir. Yine Zübeyr b. Avvam, hırsız yakalayıp hükümdara götürmekte olan bir adama rastlar. Zübeyr, adamdan hırsız salıvermesi için şefaatte bulunur. Adam “Hayır yetkili merciye ulaşınca kadar onu salmam” der. Bu durumda Zübeyr *“Şefaate hükümdara ulaşmadan önce caizdir. Ancak O’na ulaştı mı, bundan sonra şefaate yapan da, şefaati kabul eden de melumdur”*¹²¹ diyerek, suçun yetkili organa ulaşması durumunda şefaate edilemeyeceğini bildirir. Sonuç olarak, İslam hukukunda sorumlu makama ulaşan suçlarla ilgili dava açılması ve gerçeğe uygun olarak yargılanıp sonucuna göre cezaların infaz edilmesi önemli konulardandır.

Hadlerin Keffâret Olup Olmadığı Sorunu

İslam hukukunda bazı eylemler niteliği icabı sadece bireyin kendisine yönelik iken¹²² bazıları, davacı ve davalı olarak karşılıklı iki taraf arasında olmaktadır. Karşılıklı oluşan (davacı ve davalı) davalarda, kişilerin bazı konularda çıkar amacı gözeterek, delilleri karartmaları veya ortadan

¹²⁰ el-Useymin, Muhammed b. Salih, *Şerhu Kitâbi’s-Siyaseti’s-Şer’iyye*, Dâru İbn Hazm, Suudi Arabistan 2004 s. 197.

¹²¹ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Muessesetu Zâhid b. Sultan, Abu Dabi 2004, V, 1121, 637/3087.

¹²² İntihar eden kişinin durumu gibi.

kaldırmaları gündeme gelebilmektedir. Ancak doğru olan, hakikate uygun bir şekilde delillerin ortaya çıkarılıp buna uygun şekilde yargılama yapılarak davanın sonuçlandırılmasıdır. Nitekim bu konu “Kazai-Diyani (Hüküm Ayırımı)” başlığı altında anlatılmıştır. Gerçeğe uygun olmayarak yargılanıp infaz edilen had cezaları uhrevî sorumluluğu kaldırmamaktadır. Zira bu durumda haksızlık giderilmemiştir. Hz. Peygamberimizin hadislerinde de haksızlığın giderilmediği durumlarda uhrevî sorumluluğun kalkmayacağı ifade edilmiştir. Bu durumda çalışmamıza bahsi mevzu olan, gerçeğe uygun olarak yargılanıp infaz edilen had cezalarının uhrevî sorumluluğu kaldırıp kaldırmamasıdır.

İnfaz edilen cezaların uhrevî sorumluluğa etkisi konusunda İslam hukukçularının görüşleri farklıdır. Bazıları, birtakım hadislerle dayanarak ve çekilen cezaların yeterince ağır olduğunu ileri sürerek infaz edilen had cezalarının uhrevî mesuliyeti kaldırdığı görüşündedir. Bazıları ise, hırâbe suçuyla ilgili ayeti¹²³ temel alarak veya cezaların toplumsal düzeni sürdürme, suça engel olma gibi noktalarını dikkate alarak yani cezanın dünyevî amacı (norm-amaç) ilişki kurarak, uhrevî sorumluluğu kaldırmadığı görüşündedir. Bir kısım İslam hukukçusu ise bu iki görüş arasında bir görüş bildirerek, kimi suçlarda ceza uygulanması, onlara göre uhrevî sorumluluğu kaldırırken, kimi suçlarda da uhrevî sorumluluğu kaldırmamakta, yani suçlunun dünyada ceza çekmekle beraber, ahirette de aynı suçtan ceza çekeceği görüşündedirler. Bunlara ek olarak, yukarıdaki iki görüşü (infaz edilen hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırması veya kaldırmaması görüşünü) benimseyen İslam hukukçularının görüşlerini temellendirmede temel aldıkları deliller arasında teâruz görülmesinden dolayı bir grup İslam hukukçusu da tevakkuf etmekte

¹²³ Maide 5/34, 34.

ve deliller arası teâruz giderilinceye kadar herhangi bir görüş bildirmemektedirler. Bu grup İslam hukukçuların tevakkuf tutumlarına karşı, konuyu inceleyen İslam hukukçularının bazıları teâruz eden delilleri incelemiş ve teâruzu cem' yöntemiyle gidererek, tevakkuf etmeye gerek olmadığını beyan etmişlerdir. Bu durumda, incelediğimiz kadarıyla konuya dair İslam hukukçuları dört gruba ayrılmıştır.

Bu dört grup şunlardır:

- A) Hadlerin, keffâret olduğunu savunanlar.
- B) Hadlerin, keffâret olmadığını savunanlar.
- C) Hadler, bazı suçlar hakkında keffâret, bazı suçlar hakkında keffâret olmadığı kanaatinde olanlar.
- D) Kanaat belirtmeyenler.

Bu dört grup geniş olarak incelenecektir. Bu konuyla alakalı öncelikle İslam hukukçularının meseleye dair görüşleri anlatılıp sonra sırasıyla konuyu temellendirmelerindeki delilleri ortaya konulacak ve sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Hadlerin Keffâret Olması

İslam hukukçularının bazılarına göre, gerçeğe uygun olarak davası görülen ve infaz edilen had cezaları uhrevî sorumluluğu kaldırmaktadır. Bu grup İslam hukukçuları, Ubade b. Sâmit ve Huzeyme b. Sabit'in rivayet ettiği hadisler, kendilerine had cezası infaz edilenlerle ilgili Hz. Peygamber'in sözleri ve Hz. Ali'den gelen rivayetleri temel alarak hadlerin keffâret olduğu görüşüne varmışlardır. Bu grup İslam hukukçularının görüşleri ve hüküm verirken kullandıkları deliller aşağıda ortaya konulacaktır.

Sahabeden Hz. Ali'ye (ö. 40), şâfiîler, hanbeliler, malikîler ve zâhirîlerin de içerisinde bulunduğu çoğunluk âlimlere¹²⁴ ve hanefilerden Kenz Şarihi Semerkandi (ö.373/983)'ye¹²⁵ göre infaz edilen hadler kişi için keffârettir yani uhrevî mesuliyeti düşürmektedir. Mezkûr İslam hukuk ekollerine mensup İslam hukukçularının konuya dair görüşleri aşağıda detaylı olarak anlatılacaktır. Ancak şâfiîlerden İzz. b. Abdisselam'ın (ö. 660-1226) meseleyi diğerlerine nazaran daha geniş ele aldığı için onun görüşü klasik hukuk ekollerinin sonunda verilecektir. Bunlarla beraber günümüz İslam hukukçularından hadlerin keffâret olduğu düşüncesinde olanların görüşleri de bu başlık altında zikredilecektir.

Sahabeden Hz. Ali (ö. 40/661), Şureyha'ya recim cezasını uyguladıktan sonra şöyle söylemiştir: *“her kim bir had suçu işlerde, kendisine had cezası infaz edilirse bu onun kefaretidir”*.¹²⁶ Hz. Ali'nin bu sözünden hadlerin keffâret olduğu kanaatine vardığı ileri sürülebilir.

Hanefilerden Semerkandi, hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırması konusunda aynı suçtan dolayı iki ceza (dünya ve ahiret) verilmesini hadiste uygun görülmediğinden hareketle dünyada infaz edilen cezanın uhrevî sorumluluğu kaldıracağı görüşündedir. O'na göre 'Dünyada işlediği bir suçtan dolayı kişiye had veya kısâs cezası tatbik edildiğinde o kişiye

¹²⁴ en-Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ İbn Şeref İbn Murî, *Sahîh-i Muslim bi Şerhi Nevevî*, el-Matbaatu'-Mısriyyetu ve Mektebetuhâ, Mısır 1349, XI, 224; et-Tahtavi, *Haşiyetü't-Tahtavi Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, II, 388; Ali Muhammed, Adil Ahmed, *Kitâbu'l-Ümm Tahkiki*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 2001, VIII, 36.

¹²⁵ ez-Zeylâî, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, III, 539.

¹²⁶ Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, İman 11, hadis no: 2626.

tekrardan ahirette ceza gerekmez. Çünkü Peygamberimiz “*Suç işleyip cezasını görene ahirette aynı suçtan dolayı ceza yoktur*” buyurmaktadır.¹²⁷

Şâfiî mezhebi hukukçularından İmam eş-Şâfiî (ö.204/819),¹²⁸ İzz b. Abdisselam (ö.660/1226),¹²⁹ Nevevî (ö. 676/1277)¹³⁰ ve İbn Hacer el-Askalânî’ye (ö. 852/1449)¹³¹ göre infaz edilen hadler uhrevî sorumluluğu kaldırmaktadır.

İmam eş-Şâfiî el-Ümm’de konuyu “hadlerin keffâret olması konusu” başlığı altında incelemekte ve hadlerin keffâret olduğuna dair delillerde yazacağımız Ubade b. Sâmit hadisini zikrederek ‘bu hadis kadar hadlerin keffâret olduğunu ifade eden daha açık bir hadis duymadım’ demektedir. Eş-Şâfiî’nin bu sözünden anlaşılan, hadlerin keffâret olduğu kanaatinde olduğudur.¹³²

Nevevî’ye göre had gerektiren bir suçu işleyen kimseye uygulanan had cezası keffârettir. Ancak Nevevî konunun farklı bir yönüne dikkat çeker, bu da infaz edilen hadlerin keffâret olmasını halkın yanlış anlayıp bunu istismar etmesidir. Zira halk infaz edilen cezanın keffâret olmasını, haramı helal kılma gibi algılamaktadır. Bu duruma karşı çıkan Nevevî, konuyu şöyle izah etmektedir: “Halktan bazıları ihram yasaklarını işleyip ‘ben onun fidyesini veriyorum’ diyor ve fide vermekle işlediği suçun vebalinden kurtulduğunu sanıyor. Bu düşünce açık bir hata ve çirkin bir cehalettir. Çünkü

¹²⁷ ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, III, 539.

¹²⁸ İmam eş-Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *Kitâbü'l-Ümm*, Darü Türesi İhyai'l-Arabîy, Beyrut 2001, VIII, 34.

¹²⁹ İzz b. Abdisselam, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâilî'l-Enâm*, Mektebetü'l-Kulliyyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1991, I, 40-42.

¹³⁰ en-Nevevî, *Sahîh-i Muslim bi Şerhi Nevevî*, XI, 224.

¹³¹ İbn Hacer el-Askalani, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (t.y), I, 61.

¹³² eş-Şâfiî, *Kitâbü'l-Ümm*, VIII, 34.

onun söz konusu bu fiili işlemesi haramdır. Buna muhalefet etmesi de gûnahtır. Bu şekilde hareket eden de gûnahkâr olmaktadır. Dolayısıyla bu cürmü işlediğinden fidye gerekmektedir. Ancak vereceği fidye bu haram fiilin işlenmesini mubah kılmaz. Bu şekilde düşünen kimsenin cehaleti ‘ben içki içer, zina yaparım, had cezası beni temizler’ diyenin cehaletine benzemektedir. İhram yasaklarını işleyip, fidye verenin haccı, mebrur hac olmaktan çıkar.’’¹³³

İbn Hacer el-Askalani, hadlerin keffâret olması konusunda tövbeye gerek olmadığı kanısındadır. O’na göre ‘tövbe olmasa da hadler keffârettir, hadlerin uygulanması infaz edilen kişi açısından ahiret kurtuluşunu temin eder, aksi halde işlediği günah ve hataya sessiz kalmasından dolayı helak olur.’¹³⁴ Bunun yanında İbn Hacer Hz. Aişe ve İbn Mesud’un öldürme ile ilgili sözleriyle konuyu temellendirir. Zira Hz. Aişe “*Öldürme bütün günahları siler*” İbn Mesud da “*Bir Müslümanın başına öldürülme gelince bütün günahları silinir*” demektedir. İbn Hacer bu sözlerden sonra şayet öldürülme olmasaydı günahları silinmeyecekti, kişiye bundan büyük hangi hak ulaşabilir, öldürme cezası yalnızca başkalarını caydırmak için konulmuş olsaydı, öldürülenin velilerinin katili affetmesi hükmü konulmazdı demektedir.¹³⁵ Zira veli katili affettiğinde dünyada ceza görmediği için caydırıcılık ortadan kalkar.

¹³³ en-Nevevî, *Sahîh-i Muslim bi Şerhi Nevevî*, XI, 224.

¹³⁴ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, 400.

¹³⁵ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, 64.

Hanbelî mezhebi hukukçularından Ahmet İbn Hanbel (ö.241/855)¹³⁶, İbn Kudame (ö.620/1223)¹³⁷, İbn Teymiye (ö.728/1327)¹³⁸, İbn Receb Hanbelî (ö.750/1349)¹³⁹, İbn Kayyim (ö.751/1350)¹⁴⁰ ve Behuti'ye (ö.1051/1641)¹⁴¹ göre infaz edilen hadler keffârettir.

İbn Receb el-Hanbelî, Fethu'l-Bari'de, infaz edilen hadlerin tövbe gerekmeksizin temizleyici olup olmadıkları konusunda önce iki görüşe yer vermiştir. Bu görüşlerden birincisi; infaz edilen hadler tövbeye gerek duymaksızın keffârettir. Bu görüş, Hz. Ali (ö.40/661), oğlu Hasan (ö.49/669)ve Mücahid (ö.104/723)ve Zeyd bin Eslem'den (ö.136/754) rivayet edilmiştir. Sevri (ö.161/778), eş-Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel de aynı düşüncededir. İbn Cerir (ö.310/923) ve bazı müfessirler de aynı görüşü paylaşmaktadır. İkinci görüşe göre infaz edilen hadler tek başına keffâret değildir, keffâret olması için haddin infazıyla beraber tövbe de gerekir. Safvan Bin Süleym (ö.60/680) ve diğerlerinden bu şekilde nakledilmiştir. Beğavi ve sonraki dönem tefsircileri de aynı düşüncededir. Konuyla ilgili İbn Recep'in kanaati Semerkandi gibi aynı suçta iki ceza verilmemesidir yani hadlerin keffâret olduğudur. Ayrıca İbn Recep bu kanaatini Ubade b. Es-Sâmit hadisiyle temellendirmektedir. Bununla beraber kendi istekleriyle had cezası infaz edilen Maiz ve Gamidiyeli kadının Peygamberimize gelip “ Ben had cezası gerektiren bir suç işledim beni temizle” dediklerinde

¹³⁶ İbn Receb Hanbelî, *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi Buhari*, Mektebetü'l-Ğurabai el-Esriye, Medine 1996, I, 79.

¹³⁷ İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Daru'l-Alemi'l-Kütüb, Suudi Arabistan 1999, XII, 485.

¹³⁸ el-Useymin, *Şerhu Kitâbi's-Siyaseti's-Şer'iyye*, s. 199.

¹³⁹ İbn Receb Hanbelî, *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi Buhari*, I, 79-83.

¹⁴⁰ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, III, 216.

¹⁴¹ Behuti, Mansur b. Yunus b. Salahiddin, *Keşşafü'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1402, VI, 89.

Peygamberimizin bu söze karşı çıkmaması yani, Peygamberimizin had cezaları temizlemez diye bir itirazının olmamasını hadlerin temizleyici olduğuna delil olarak zikretmiştir.¹⁴²

İbn-i Kudame had cezalarını katil ve yemin keffâretine benzetmektedir. O'na göre dünyada had suçu işleyenlere mutlaka ceza infaz edilmelidir. Zira had cezaları katil ve yemin keffâreti gibi tövbe ile düşmez. Ancak cezanın infaz edilmesi o kişi için keffârettir.¹⁴³

Ahmet et-Tayyar Umde şerhi Veblü'l-Ğamame'de konuyu hadlerin iki amacı bulunmasıyla açıklar. O'na göre hadlerin iki amacı vardır, birincisi hiç işlemeyen kimse için caydırıcılık; işleyen kimse için tekrardan işlemesine engel olmaktır. Bunların yanında da benzer suçların yayılmasını önlemektir. İkincisi, keffârettir. Çünkü insan had gerektiren suç işleyip had cezası infaz edildiğinde, bu had kendisi için keffâret olur, Allah aynı suçtan dolayı dünya ve ahiret cezasını cem' etmez.¹⁴⁴

Malikî mezhebi hukukçularından Kurtubi (ö. 671/1272),¹⁴⁵ el-Hattab (ö.954/1547),¹⁴⁶ en-Nefravi'ye (ö.1125/1713)¹⁴⁷ göre infaz edilen hadler keffârettir.

Kurtubi'ye göre Müslümanlara infaz edilen hadler kazif ve benzeri suçları işleyen müminlerin günahlarını temizleyip, ahirete hiçbir iz kalmaması içindir. Kurtubi bu konuya Hz. Aişe validemize iftira atan

¹⁴² İbn Receb Hanbelî, *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi Buhari*, I, 79-83.

¹⁴³ İbn Kudame, *el-Muğni*, XXII, 485.

¹⁴⁴ Ahmed et-Tayyar, *Veblü'l-Ğamame fi Şerhi Umdeti'l-Fıkhı li'bni Kudame*, VIII, 80-81.

¹⁴⁵ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an*, Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, XII, 202.

¹⁴⁶ el-Hattab, Abdurrahman et-Trablusi el-Mağribi, *Mevehibü'l-Celil fi Şerhi Muhtesari Halil*, Daru'l-Fikr, (yy) 1992, III, 358.

¹⁴⁷ en-Nefravi, Ahmed b. Guneym b. Salim, *el-Fevakihi'd-Devvani ale Risaleti İbni Ebi Zeyd el-Kayravani*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 291.

Abdullah b. Übey'e had uygulanmamasını örnek getirir. O'na göre, Abdullah b. Übey'e bu cezanın uygulanmaması onun ahiret azabını hafifletmemesi içindir.¹⁴⁸ Eğer ceza uygulansaydı ahiret azabı hafifleyecekti. Buradan da Kurtubi'ye göre cezaların keffâret olduğu söylenebilir.

Şâfiî hukukçusu İzz b. Abdisselam (ö.660/1226), infaz edilen hadlerin keffâret olması konusuna farklı bir yaklaşım göstermiştir. O'na göre infaz edilen cezalar kefarettir. Ancak bu cezalar suçun ne kadarına kefarettir. Mezkûr fakih konuyu zararları farklı olduğu halde dünyevî cezaların eşit olması başlığı altında incelemiştir. Genellikle hukuka muhalif olan eylemler farklılaştıkça cezalarda farklılaşmakla birlikte, İslam hukukunda bazı durumlarda suçların zararları farklı olduğu halde dünyadaki cezaları eşittir. Hâlbuki her iki suç incelendiğinde farklı zararlar meydana getirmişlerdir. Dolayısıyla verilen cezanın da farklı olması gerekir. İzz b. Abdisselam, bu durumlara şu örnekleri vermektedir:

1. Yalnız bir damla şarap içende, aklını kaybedecek şekilde sarhoş oluncaya kadar şarap içen de aynı cezaya tabidir¹⁴⁹ yani her ikisine de farklı uygulamalardan dolayı kırk veya seksen sopa vurulmaktadır. Hâlbuki her ikisinin zararı farklıdır. Birisinin kendisine ve çevreye verdiği zararla diğerinin verdiği zarar aynı değildir.

2. Bir damla şarap içmek, sarhoş etmeye yol açmakta ve bundan dolayı had uygulanmaktadır. Dolayısıyla had suçlarından olan ve sarhoş olmaya yol açan bir damla şaraba ceza uygulanırken, diğer had suçlarında suça yol açanlara ceza

¹⁴⁸ Kurtubi, *el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an*, XII, 202.

¹⁴⁹ İzz b. Abdisselam, *Kavâ'idu'l-Ahkâm fî Mesâilî'l-Enâm*, I, 40-42.

uygulanmamaktadır. Örneğin zinaya yol açan kendisine haram olana bakmak veya dokunmak, dinen haram kabul edilmekle beraber, bakana veya dokunana zina cezası uygulanmamaktadır.¹⁵⁰

3. Hırsızlık suçunun, had cezası gerektirecek dereceye ulaşması için, çalınan eşyanın en az çeyrek dinar kıymeti olması gerekir ve çeyrek dinar çalanın eli kesilir. Bununla beraber çeyrek dinarın çok üstünde örneğin bin dinar çalanın da eli kesilmektedir. Bu durumda çeyrek dinar çalanla bin dinar çalana aynı ceza uygulanmaktadır. Hâlbuki ikisinin (çeyrek dinar ve bin dinar) malı çalınan kişiye verdiği zarar ve çalanın o paralardan yararlanması aynı oranda değildir.

4. İşlediği suçlar ve bu suçların zararları aynı olduğu halde, hür ile köleye aynı ceza uygulanmamaktadır.¹⁵¹ Örneğin muhsan bir kadına iftira atan kimseye verilen ceza hür ise seksen sopa, köle ise kırk sopadır.

5. Bir kişiye saldıran iki saldırgandan biri tek darbe, diğeri yüz darbe vursa ve savunmadaki kişi ölse, her iki saldırgana da aynı ceza verilmektedir. Hâlbuki her ikisinin vurdukları darbe farklıdır. Yine iki saldırgandan biri savunmada kalanın tek bir parmağını kesse, diğeri de geri kalan parmaklarını veya diğer organlarını kesse bunun sonucunda savunmadaki kişi ölse, her iki saldırgan aynı cezayı almaktadır.

¹⁵⁰ İzz b. Abdisselam, *Kavâ'idu'l-Ahkâm fî Mesâili'l-Enâm*, I, 40.

¹⁵¹ İzz b. Abdisselam, *Kavâ'idu'l-Ahkâm fî Mesâili'l-Enâm*, I, 40-42.

6. İki caniden biri adamın birini parçalayarak öldürse, diğeri başka bir adamı tek darbe ile öldürse her ikisine de kısâs cezası verilmektedir. Hâlbuki maktule verdikleri eziyet eşit değildir. Parçalayarak öldüren, daha fazla acı çektirmiştir. Buna rağmen kendisine diğeriyle aynı ceza uygulanmaktadır.

İzz b. Abdisselamın bu ve benzeri sorulara cevabı “uhrevî sorumluluk” bağlamında olmaktadır. Zira Zilzal suresinde “*Kim zerre miktar hayır işlerse onu görür, kim de zerre miktar şer işlerse onu görür.*”¹⁵² Yine Enbiya suresinde “*Biz kıyamet günü için doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Yapılan her amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir (tartıya koyarız). Hesap görenler olarak da biz kâfiyiz.*” buyrulurak kim hangi suçu ne miktarda yaptıysa karşılığını aynı miktarda göreceği bildirilmiştir. Bu durumda İzz b. Abdisselam’a göre çeyrek dinar çalanla, bin dinar çalanın, dünyadaki cezası “el kesme” eşit olsa bile, ahiretteki cezası eşit değildir. Bu durumda, aynı cinsten olduğu halde kendi içinde ağırlığı farklı olan suçlularda (örneğin; çeyrek dinar çalanla bin dinar çalan kimselerde veya bir damla şarap içenle, sarhoş oluncaya kadar şarap içen kimselerde) infaz edilen hadlerin keffâret olması, cezayı gerektiren asgari miktar içindir. Yani hırsızlıkta haddin infaz edilmesi için gerekli olan asgari miktar, çeyrek dinarın çalınması, şarap içmede haddin infazı için gerekli olan asgari miktar, bir damla şarabın içilmesidir. Bu durumda infaz edilen hadler, bu asgari miktarlar “çeyrek dinar altın veya bir damla şarap” için keffârettir. Asgari miktardan fazlasıyla suç işlenmişse, bu fazlalıktan dolayı ahirette ayrıca ceza görecektir yani bin dinar çalan için uygulanan had çeyrek gramlık kısmına keffâret olurken, geriye kalan 999,75 gramdan dolayı

¹⁵² Zilzal 99/8.

ahirette ceza görecektir. Şarapta da, infaz edilen had bir damla şarap için keffâret olurken, geriye kalan fazlalıktan dolayı ahirette ceza görülecektir.¹⁵³

Sarhoş olmaya sebep olan, bir damla şarap içmenin, cezaya tabi olup, hırsızlık, zina, katil gibi had gerektiren suçlara sebep olanların, ceza almaması, sekr haddinin diğerlerinden hafif olduğundan dolayıdır.¹⁵⁴ Çünkü katil ve zina yapan evlinin cezası, yaşamına son verilme; bekârın zina cezası ise, yüz sopa ve sürgün; hırsızın cezası, elinin kesilmesidir. Dolayısıyla bu cezalar, yaşama son vermeye veya vücut bütünlüğüne yönelik cezalardır. Şarap içme cezası ise bunlara oranla daha hafiftir.

Hür kimse ile kölenin aynı suçu işlediği halde farklı cezaları almalarının sebebi, örnek şahsiyetlere verilen cezalar kendilerinden statü olarak aşağı durumda olanlardan daha şiddetli olması gerektiğinden dolayıdır. Çünkü velinin işlediği suçu, bakımını üstlendiklerinden daha kötüdür. Kur'an'da buna vurgu yapılmaktadır. Bu son bahsedilen konuyu İzz b. Abdisselam şu ayetlerle temellendirmektedir:

1. Ahzap suresinde *“Ey peygamberin hanımları! Sizden her kim bir terbiyesizlik ederse ona azap ikiye katlanır. Bu Allah’a göre çok kolaydır.”*¹⁵⁵ Peygamberimiz’in (s.a.v.) hanımlarından sâdır olan açık bir hata, Allah (c.c) katında iki kat fazla cezaya tabidir. Peygamberimiz’in hanımlarıyla diğer insanların farklı ceza alması, yani onlara iki kat fazla ceza verilmesi, statüleri gereği olduğu düşünülmektedir. Diğer bir deyişle peygamber hanımı olmaları kendilerini Allah katında ve toplum nezdinde farklı bir konuma getirmiştir. Dolayısıyla örnek durumda olanların yaptığı hata, diğer

¹⁵³ İzz b. Abdisselam, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâilî'l-Enâm*, I, 40-42.

¹⁵⁴ İzz b. Abdisselam, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâilî'l-Enâm*, I, 40-42.

¹⁵⁵ Ahzap 33/ 30.

insanları da hata işlemeye cesaretlendirmektedir. Bu da, toplumda suçların daha rahat işlenmesine ve suç oranlarının artmasına neden olabilir.

2. İsrâ suresinde “*Eğer biz sana sebat vermemiş olsaydık, neredeyse sen onlara birazcık meyledecektin. O takdirde, muhakkak hayatında, ölümünde azabını sana kat kat tattırırdık. Sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı bulamazdın.*”¹⁵⁶ Bu ayette “*hayatında, ölümünde azabını kat kat tattırdık*” ifadesi, Ona verilecek cezanın peygamber statüsünde olduğundan dolayı diğerlerinden daha fazla olduğuna işaret ettiği söylenebilir.

Bir kişiye saldıran iki saldırgandan biri tek darbe, diğeri yüz darbe vurarak, yaralanmasına veya ölümüne yol açtıklarında her ikisi de dünyada aynı cezaya (kısâs, diyet, keffâret) tabi olsalar da ahirette ki cezaları eşit olmayacaktır. Her birine verdiği zarar miktarı ahirette ceza görecektir.

Parçalayarak öldüren katil ile tek darbe vurarak öldüren katil her ne kadar kısâs yoluyla eşit cezaya tabi olsalar da bunların ahiretteki cezaları, maktule çektiydikleri eziyete münasip olacaktır. İzz b. Abdisselam’a göre infaz edilen hadler uhrevî sorumluluğu kaldırmaktadır. Fakat farklı ağırlıklardaki suçlara eşit uygulanan cezalar ahirette ağırlığına göre değerlendirilerek asgarisinin sorumluluğunu kaldırırken, geri kalan kısmın cezası ahirette görülecektir.¹⁵⁷

Günümüz İslam hukukçularından Abdurrahman Ceziri’ye (ö.1360/1941) göre kişiye dünyada had tatbik edildiğinde bu had kendisi için kefarettir. Ancak el-Ceziriye göre keffâret olması için bazı şartlar vardır.

¹⁵⁶ İsrâ 17/ 74-75.

¹⁵⁷ İzz b. Abdisselam, *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâilî'l-Enâm*, I, 40-42.

Bunlar: Cezayı gönül hoşluğu ile kabul etmesi, tövbe etmesi ve suçta ısrar etmemesidir.¹⁵⁸

Yine konuyla ilgili günümüz hukukçularından “Kitâb-ı Ümm” muhakkikleri bu kanaate sahip İslam hukukçularının görüşünü şöyle değerlendirmişlerdir: Bu grup İslam hukukçuları görüşlerini Ubade b. es-Sâmit hadisiyle temellendirmişlerdir. Hadisin görüşlerine delaleti şöyledir; bu hadiste Peygamberimiz kendisi hakkında dünyada meşru had bulunan zina, hırsızlık suçlarından bahsedip, kim bu suçlardan birini işler ve ona bu suçundan dolayı dünyada ceza verilirse, bu cezanın günahlarına keffâret olduğunu haber vermiştir. Bu hadiste tövbe etsin veya etmesin dünyadaki cezanın mutlak olarak (ayrım yapılmadan) ahiretteki azabı düşüreceği açıktır. Zira hadiste tövbeden hiçbir şekilde bahsedilmemektedir. Hz. Ali vasıtasıyla gelen, mubayaa hadisi *“Kim ki, sayılan günahlardan birini işler de dünyada bundan dolayı ceza görürse Allah Teâlâ onlara ahirette tekrar ceza vermeyecek kadar Kerimdir.”* yukarıdaki hadisi bu mevzuda desteklemektedir. Birinci hadis keffâret olduğunu, bu hadis ise tekrardan azap etmeyeceğini haber vererek hadlerin keffâret olduğunu göstermektedir.¹⁵⁹

Sonuç olarak bu grup İslam hukukçuları konuyu anlatırken kısaca değindiğimiz delillere dayanarak, dünyada infaz edilen hadlerin keffâret olacağı görüşüne varmışlardır. Daha önce kısaca anlatılan bu deliller bundan sonraki bölümde detaylı bir şekilde izah edilecektir.

¹⁵⁸ Ceziri, Abdurrahman, *el-Fıkh ale'l-Mezehibi'l-Erbea*, Yy. (ty) V, 86.

¹⁵⁹ Ali Muhammed, Adil Ahmed, *Kitabü'l-Ümm Tahkiki*, Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, Beyrut 2001, VII, 36.

Hadlerin Keffâret Olduğu Görüşünün Dayandığı Deliller

Hadlerin keffâret olmasına dair deliller:

1. Ubade b. es-Sâmit hadisi
2. Had cezası uygulananlar
3. Hz. Ali'nin rivayeti
4. Huzeyme b. es-Sâmit kanalıyla gelen hadis

Bu rivayetler sırasıyla şöyledir:

1. *Ubade b. es-Sâmit hadisi: Ebu İdris Aizullah b. Abdullah'ın rivayet ettiğine göre, Bedir Savaşı'na katılan ve Akabe Bîatı sırasında temsilcilerden biri olan Ubade b. es-Sâmit şöyle demiştir: Allah Rasûlü etrafında sahabeden bir grup varken şöyle buyurdu: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınız, hırsızlık yapmayacağınız, zina etmeyeceğiniz, çocuklarınızı öldürmeyeceğiniz, ellerinizle ayaklarınız arasında bir iftira uydurup getirmemeniz ve iyi bir işte (ma'ruf) karşı gelmemeniz hususunda bana bîat ediniz. Sizden kim bunları yerine getirirse onun mükâfatı Allah'a aittir. Her kim bunlardan birini yapar da bu sebeple dünyada cezalandırılırsa, bu onun keffâretidir. Her kim de bunlardan birini işledikten sonra Allah Teâlâ onu örterse (suç işlediği insanlar arasında ortaya çıkmazsa) onun işi Allaha kalmıştır; dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır.*¹⁶⁰

Muslim (ö. 261/875), mezkûr hadisi, tamamı Ubade b. es-Sâmit'den rivayet ederek, dört farklı isnad zinciri ile nakletmiştir. Abd b. Hamid

¹⁶⁰ Bu hadisin benzer lafızlarla rivayetleri için bkz. Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, I, hadis no: 17, III, hadis no: 3679; Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, III, hadis no: 1333; Hudud, hadis no: 1709; Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, c. 4, hadis no: 1439; İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, Daru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 2009, Hudud, hadis no: 2603; Nesai, *es-Sünen*, VII, hadis no: 461-462; Beyhaki, Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VIII, 569, Hudud 4, hadis no: 17592; Ali İbn Balaban, *el-İhsan bi Tertibi Sahihi İbn Hibban* V, 291, hadis no: 4388.

kanalıyla gelen rivayette, yukarıdaki hadise ilave olarak Peygamberimiz'in Mümtetine suresindeki Nisa ayetini *'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak'* kadınlara hitaben okuduğu nakledilmiştir. Yahya b. Yahya kanalıyla gelen haberde suçlar zikredilirken, *"çocuklarınızı öldürmeyeceğinize"* yerine, genel anlamda *"haksız yere öldürmeyeceğinize"* şeklinde gelmiştir. İsmail b. Salim kanalıyla gelen rivayette *"Bana biat ediniz"* sözü yerine *"Kadınlardan biat aldığı gibi, bizden biat aldı"* diye rivayet edilmiştir. Kuteybe b. Said kanalıyla gelen isnat da, sayılan suçlara farklı olarak *"yağma yapmayacağınıza"* ilavesiyle rivayet edilmiştir.¹⁶¹ Tirmizi, bu hadis için hasen ve sahihtir demiştir.¹⁶² Ceziri bu hadisi zikrettikten sonra, bu hadisin Ebû Davud dışındaki Kütüb-ü Sitte sahipleri tarafından rivayet edildiğini bildirmiştir.¹⁶³ İmam eş-Şâfiî el-Ümm'de bu hadis kadar hadlerin keffâret olduğunu ifade eden daha açık bir hadis duymadım, der. Aynı başlık altında konuyla ilgili bu hadise benzeyen *"nereden bileceksin? Belki hadler günahlara keffâret olarak indirilmiştir"* hadisini de zikreder ve birinci hadisin konuyu daha net açıkladığını ifade eder.¹⁶⁴

Abdüs b. Melik el-Attar rivayet etmiştir ki, Ahmed b. Hanbel, Ubade b. es-Sâmit hadisine dayanarak hadlerin keffâret olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵ Kadı İyaz da bu hadise dair şöyle demektedir: *"Cumhur, bu hadise dayanarak hadlerin keffâret olduğunu söylemiştir."*¹⁶⁶

¹⁶¹ Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, hadis no: 1709, s. 41-44.

¹⁶² Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, Hudud 12, hadis no: 1439, IV, 46.

¹⁶³ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VII, 3052, 3054.

¹⁶⁴ eş-Şâfiî, *Kitâbü'l-Ümm*, VIII, s. 34.

¹⁶⁵ İbn Receb Hanbelî, *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi Buhari*, I, s. 79.

¹⁶⁶ Kâdî İyaz, *İkmâlu Mu'lim bi Fevâidi Muslim*, Dâru'l-Vefâ, Mısır 1998, V, 549. Ayrıca bkz. en-Nevevî, *Sahih-i Muslim bi Şerhi Nevevî*, XI, 224; Mubarek Fûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, IV, 593.

Kütüb-i Sitte sahiplerinin bu hadisi hadlerin keffâret olması başlığı altında zikretmeleri onlara göre de infaz edilen hadlerin keffâret olduğu kanaatini benimsediklerini göstermektedir.

İbn Hacer el-Askalani bu hadisle alakalı Fethu'l-Bari'de Nevevî'nin bu hadisin genel ifadesi "Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz"¹⁶⁷ ayetindeki özel ifade ile tahsis edilmiştir (sınırlandırılmıştır) dediğini nakleder. Yani hadisin genel ifadesinde; "şirk, hırsızlık, zina, çocuklarını öldürmeleri, iftira atma, ma'rufa karşı gelmek", suçlarından bahsedilip kim bu suçlardan birini işler de, bundan dolayı had uygulanırsa, keffâret olacağı anlaşılmaktadır. Ancak hadisten şirk (irtidad)'ın had infazıyla keffâret olacağı anlaşılsa da, "*Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz*" ayetiyle irtidat suçuna uygulanan ceza keffâret alanının dışına çıkmaktadır.¹⁶⁸ İbn Hacer'e göre; Nevevî'nin ayetin hadisi tahsis ettiği görüşü; "kim bu günahlardan birini işler" şeklindeki ifade, hadiste geçen günahların tamamını kapsadığını düşündüğümüz zaman geçerlidir. Ancak hadiste ki "günahlardan birini kim işlerse" den maksat şirk'in dışındaki günahlar olursa ayetle bu hadisin tahsisine gidilmez. Nitekim Hadiste geçen suçlardan, şirkin ayetle tahsisine ihtiyaç duyulmadığı, zira muhatapların Müslümanlar olduğu, hadisin bir rivayetinde geçen " sizden kim had suçu işlerse" ifadesinin, bu görüşü desteklediği ve şirk sebebiyle öldürülmenin had sayılamayacağı şeklinde bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşe şöyle cevap verilmiştir. Ubade b. es-Sâmit hadisinde gelen "fe men" kelimesindeki, fe harfi, fe-i şartıyyedir, yani bu şekilde kullanılan 'fe'lerin ifade ettiği anlam, sonraki kısmın, önceki kısmın neticesi olmasıdır. Sözün Müslümanlara

¹⁶⁷ en-Nisa 4/48.

¹⁶⁸ en-Nevevî, *Sahîh-i Muslim bi Şerhi Nevevî* XI, 223. Ayrıca bkz. Mübarek Furi, *Tuhfetu'l-Ahvezi bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizi*, IV, 593.

söylenmesi, onları şirkten uyarmaya engel değildir. Kanaatimizce burada anlatılmak istenen hadisteki hadlerin keffâret olması şirk dışındaki suçlardır. Şirkin had suçlarıyla beraber zikredilmesi muhatapları Müslüman olan topluluğu şirk karşı uyanık olma çağrısında bulunmaktır. Şirkin had suçlarıyla beraber zikredilmesine rağmen bazılarının ona had dememesi, şer'i bir terim değil, örfidir. Örfte böyle söylenilmemesinin tesiri yoktur. Bu durumda doğru olan, hadiste tahsis bulunduğu görüşüdür.¹⁶⁹ Bizde hadisin geneline baktığımızda şirkin bu suçlarla beraber zikredilip sonunda bu suçlara had cezası uygulandığında keffâret olması belirtilince, şirkin cezasının keffâret kapsamından çıkarılması için hadisin ayetle tahsis edilmesinin uygun olduğu kanaati oluştu.

Kastalânî hadisteki 'بايعوني/bîat ediniz' kelimesinin 'عاقدونى/sözleşme yapınız' anlamında kullanıldığı düşüncesindedir. Zira Hadiste 'hırsızlık yapmayınız' denilmiştir. Ancak neyin çalınmayacağı belirtilmemiş, yani mefulü bih hazfedilmiştir. Bunun nedeni, çalınabilecek her şeye içermesi içindir. Yine Kastalânî'ye göre 'Bu onun keffâretidir' demek, ahirette bundan dolayı azap olmaz anlamındadır.¹⁷⁰

El-Askalani'nin aktardığına göre, Muhammed b. İsmail et-Teymi ve diğer âlimler hadiste genel anlamda öldürmeden bahsedilmeyip "çocuklarınızı öldürmeyin" denilerek sadece çocukların öldürülmesinden bahsedilmesini farklı sebeplerden olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeplerden bazıları; 1. Çocukların öldürülmesinde iki şey vardır, birincisi cana kıymak, ikincisi, akrabalık bağını koparmaktır. 2. çocukları öldürmek, Araplarda yaygın bir gelenektir. Hatta bu gelenek, kız çocuklarını canlı canlı toprağa

¹⁶⁹ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, 62.

¹⁷⁰ Kastalânî, Muhammed b. Huseyn b. Ali, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi Buhârî*, el-Matbaatu'l-Kubrâ el-Emîriyye, Mısır 1323, IX, 455.

gömmek veya yiyecek endişesinden erkek çocukları öldürmek şeklinde uygulanırdı. 3. çocuklar kendini koruyamayacak durumda olduğuna işaret edilerek bu konuda duyarlı olmaya dikkat çekmektir.

Mezkur hadiste sadece yasak fillerden bahsedilmiştir. Bunun sonucu şöyle bir sorunun akla gelebileceği söylenilmiştir: Hz. Peygamber burada niçin yalnızca yasakları saymıştır da emirlerden bahsetmemiştir?’’ bu soruya bazı hadis şarihleri şöyle cevap vermiştir: Hz. Peygamber yasakları zikretmekle beraber, emirleri de ihmal etmemiş ve bunları ‘*’isyan etmemek’’* sözünün içinde özet olarak belirtmiştir. Zira isyan, emre muhalefettir. İsyen etmemekte emre uymaktır.¹⁷¹

Hadiste ki, “*Onun mükafatı Allah’adır*” sözü; Allah azabından uzaklaştırıp, cennetine ulaştırır, ¹⁷² “*cezalandırılırsa*” sözü de hırsızlık suçundan elinin kesilmesi, zina suçundan sopa vurulması veya recim edilmesi anlamındadır.¹⁷³ Bir kısım hadisçiler metindeki “Durumu Allah’a kalmıştır” ifadesini, büyük günah işleyeni kafır kabul eden Hariciler’e ve tövbe etmeden ölen fasığın ahirette cezalandırılmasını gerekli gören Mu’tezile’ye reddiye olduğu kanaatindedir. Çünkü Peygamberimiz, bu kişinin durumunun Allah’ın dilemesine bağlı olduğunu söylemiş, kesin olarak cezalandırılacağını söylememiştir.¹⁷⁴ Tibi’nin “*Durumu Allah’a kalmıştır*” sözüne yaklaşımı: Bu, hakkında bizzat nass (ayet-hadis) bulunanlar hariç, hiçbir kimse hakkında

¹⁷¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, I, 61.

¹⁷² el-Ubbî, Ebu Abdilleh Muhammet b. Halife b. Ömer el-Veştati, *İkmalü İkmali'l-Mu'lim, Sahihi Müslim ve Mükemmili İkmalü Mu'lim ile beraber*, ty, yy, XI, 224.

¹⁷³ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, I, 61.

¹⁷⁴ el-Ubbî, *İkmalü İkmali'l-Mu'lim, Sahihi Müslim ve Mükemmili İkmalü Mu'lim ile beraber*, VI, 214.

‘cehennemliktir’ veya ‘cennetliktir’ şeklinde şahitlik yapmamaya işaret etmektedir.¹⁷⁵

Hadiste geçen “*Dilerse ona azap eder, dilerse onu affeder*” ifadesi, bir grup âlime göre günahından tövbe edeni de etmeyi de kapsamaktadır. Ancak çoğunluğa göre, tövbe eden kişi üzerinde sorumluluk kalmaz. Bununla birlikte kişi Allah’ın azabından emin olamaz. Çünkü tövbesinin kabul edilip edilmediğini bilemez. Bir görüşe göre ise, had cezası olan günah ile had cezası olmayan günah birbirinden farklıdır.¹⁷⁶ Kastalânî’ye göre “*dilerse azap eder*” demek adaletiyle hükmeder demektir. ‘Dilerse affeder’ demek fazlı keremi ile affeder demektir.¹⁷⁷

Nevevî’ye göre bu hadisten çıkarılanlar şunlardır:

A) Zikredilen suçların vb. haram kılınmasıdır.

B) Ehl-i sünnet bu hadisten yola çıkmış ve “küfür dışındaki suçlarda, tövbe etmeden ölen kimse hakkında kesin cehennemlik denilemeyeceği ve o kişiyi Allah dilerse affeder, dilerse azap eder” görüşüne varmışlardır. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen şekilde, Mu’tezile ve Haricilere karşı çıkmışlardır.

C) Had icap eden bir suçu işleyen kimseye, infaz edilen haddin, keffâret olacağıdır.¹⁷⁸

2. Hadlerin keffâret olduğu kanaatinde olan İslam hukukçularının ikinci delili Peygamberimiz zamanında had cezası uygulananlarla ilgili rivayetlerdir. Bu rivayetler:

¹⁷⁵ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu ’l-Bârî Şerhu Sahîhi ’l-Buhârî*, I, 67.

¹⁷⁶ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu ’l-Bârî Şerhu Sahîhi ’l-Buhârî*, I, 67.

¹⁷⁷ Kastalânî, *İrşâdu’s-Sârî li Şerhi Sahîhi Buhârî*, IX, 455.

¹⁷⁸ en-Nevevî, *Sahîh-i Muslim bi Şerhi Nevevî*, XI, 224.

1. Mâiz ve Gamidiyeli kadın hakkında Büreyde anlatıyor: *”Rasûlullah’a Mâiz İbn Malik el-Eslemi gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü beni temizlemeni istiyorum” dedi. Rasûlullah onu reddetti (geri çevirip meselenin üstüne gitmedi). Ancak Mâiz ertesi gün tekrar geldi. Yine: “Ey Allah’ın Rasûlü, ben zina suçunu işledim!” diye ikinci sefer itirafta bulundu. Adamı ikinci sefer geri çeviren Rasûlullah, adamın kavmine birisini yollayarak; “Onun aklında bir noksanlık biliyor musunuz, normal bulmadığınız bir davranışına rastladınız mı? diye tahkik ettirdi. Ancak hep beraber: “Biz onu gördüğümüz kadarıyla, aramızdaki salih kişilere denk akıl ve feraset sahibi olduğunu biliyoruz” dediler. Mâiz (r.a) üçüncü sefer müracaatta bulundu. Hz Peygamber onlara yine birini göndererek adam hakkında sordurdu. Yine ne kendinde, ne aklında bir kusur olmadığını söylediler. Adam dördüncü sefer müracaat edince, ona bir çukur kazdırdı. Taşlanmasını emretti ve taşlandı. Ravi der ki: Gamidiye adında bir kadın gelerek: Ey Allah’ın Rasûlü beni niye reddediyorsun. Görüyorum ki, beni de Mâiz gibi geri çevirmek istiyorsun. Allaha yemin olsun ben hamileyim de!” dedi. Hz. Peygamberimiz “Öyle ise hayır. Sen git ve çocuğu doğurunca gel” dedi. Kadın gitti, çocuğu doğurunca, bir beze sarılmış olarak çocukla geldi. “İşte çocuk, doğurdum!” dedi. Rasûlullah “Git süttten kesinceye kadar emdir, sonra gel!” buyurdu. Kadın gitti, çocuğunu süttten kesince çocukla birlikte geldi. Çocuğun elinde bir ekmek parçası vardı. “Ey Allah’ın Rasûlü, işte çocuk süttten kestim, yemekte yedi” dedi. Rasûlullah çocuğu alıp Müslümanlardan birine teslim etti. Sonra*

bir çukur kazılmasını emir buyurdu. Göğsüne kadar derinlikte bir çukur kazdılar. Bundan sonra halka taşlamalarını emretti. Herkes taşıladı. Halid b. Velid elinde bir taşla ilerledi, başına attı. Kan yüzüne fışkırmıştı, kadına kötü söz söyledi. Rasûlullah Halid'in kadına kötü söz söylediğini işitince: "Ey Halid ağır ol! Dedi ve ilave etti: Nefsim kudret elinde tutan Allaha yemin olsun, bu kadın öyle bir tövbe etti ki, şayet alış verişte sahtekârlık yapanlar aynı tövbe ile tövbe yapsalardı, onların bile mağfiretine yeterdi!"¹⁷⁹ Sonra Rasûlullah tekfin emretti. Kadının üzerine namaz kıldırıldı ve defnedildi.

İbn Hibbân'ın naklettiğine göre, Mâiz recm edilirken sahabeden iki kişi kendi aralarında *"köpeğin recm edildiği gibi recm edilen şu adama bak"* diye konuşuyorlardı. Bunu Peygamberimiz duydu, fakat sesini çıkarmadı. Az sonra bir merkep leşinin yanından geçerken, Peygamberimiz *"nerede falan falan kişi"* dedi. Onlar da *"buradayız"* dediler. Peygamberimiz onlara *"yiyin şu merkep leşinden"* dedi. Onlar da *"Allah seni mağfiret etsin kim onun leşinden yer"* dediler. Peygamberimiz *"Az önceki Mâiz hakkındaki sözünüz bunu yemekten daha kötüydü, nefsim kudretinde olan Allaha yemin ederim ki Mâiz şu anda cennet nehirlerindedir"* buyurdu.

Bazı hadisçilere göre; Mâiz ve Gamidiyeli kadının tövbe ile yetinmeyip şer'i cezanın tatbik edilmelerini ısrarla istemeleri şu sebebe dayanmaktadır: Tövbe ettiklerinde günahıtan temizlendiklerine kesinlik yoktur. Çünkü tövbelerinin kabul edilip edilmediğini net olarak bilmezler, sadece kabul edileceğini umabilirler. Ancak infaz edilen hadler, günahlara

¹⁷⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, V, 1199, 627/3039; Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, Hudud, 22, hadis no: 1695; Ebu Davud, *Sünen-i Ebu Davud*, Hudud, 24-25, hadis no: 4434,4441; Ali İbn Balaban, *el-İhsan bi Tertibi Sahihi İbn Hibban*, V, 291.

keffârettir. İşte günahıtan temizlenip Allah'ın huzuruna net bir şekilde çıkabilmek için her ikisi de günahlarını itiraf edip had uygulanmasında ısrarcı olmuşlardır.¹⁸⁰ Nitekim Allah Rasûlü de her ikisi hakkında bütün Müslümanların imreneceği sözler söylemiştir.

2. Cüheyneli kadın hakkında İmran b. Husayn anlatıyor:

“Rasûlullah’a Cüheyneli, zinadan hamile kalan bir kadın geldi. Ve: Ey Allah’ın Rasûlü! Ben bir had cürmü işledim, cezasını bana tatbik et” dedi. Rasûlullah da kadının velisini çağırıp: “buna iyi muamelede bulunun. Çocuğunu dünyaya getirince kadını bana getirin!” buyurdu. Velisi öyle yaptı. (Çocuğunu dünyaya getirdikten sonra tekrar gelince) Rasûlullah kadının elbiselerini üzerine bağlamalarını emretti. Sonra taşlamalarını söyledi ve taşlandı. Üzerine cenaze namazı kıldırdı. Bunu gören Hz. Ömer “Bu zaniye kadına namaz mı kıldırıyorsun? dedi”. Peygamberimiz “Bu kadın öyle tövbe yaptı ki, onun tövbesi Medine ahalisinden yetmiş kişiye taksim edilseydi onların hepsini rahmete bandırırdı. Sen Allah için canını vermekten daha üstün bir amel biliyor musun? dedi” diye cevap verdi.¹⁸¹

3. Vail b. Hucr b. Rebia anlatıyor: “ Rasûlullah’ın sağlığında bir kadın namaz kılmak için evinden çıkmıştı. Yolda ona bir erkek rastladı. Kadına çullanıp ihtiyacını giderdi. Kadın bağırды, adam sıvıştı, gitti. Çılgılığı üzerine kadına bir erkek uğramıştı. Ona başından geçenleri anlatıp, bir adam bana böyle böyle yaptı dedi. Sonra, bir grup muhacire rastladı, başından

¹⁸⁰ Canan, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte*, Akçağ, İstanbul, ty, V, 187.

¹⁸¹ Ali İbn Balaban, *el-Ihsan bi Tertibi Sahihi İbn Hibban*, V, 293.

geçeni onlara da anlatıp: “Bir adam bana böyle yaptı!” dedi. Hep beraber yürüyüp, kadının kendisine tecavüz ettiği kimseyi yakalayıp kadına getirdiler. Kadın: “Evet, bu odur” dedi. Sonra adamı Peygamberimizin yanına götürdüler. Rasûlullah adamın recmedilmesini emrettiği sırada kadına tecavüz etmiş olan kimse kalkıp; Ey! Allah’ın Rasûlü suçlu benim!” diye itirafta bulundu. Rasûlullah kadına “Git Allah günahlarını affetti” dedi. Zan altında kalmış olan kimseye de güzel sözler söyleyip (gönlünü aldı). Mütecavizin recmedilmesini emretti ve recm edildi. Sonra Rasûlullah şunu söyledi: “Bu adam öyle bir tövbe ile tövbe etti ki, böyle bir tövbeyi Medine ahalisi yapsaydı kabul edilirdi.”¹⁸²

Birinci hadiste geçen “Nefsim kudret elinde tutan Allaha yemin olsun, bu kadın öyle bir tövbe etti ki, şayet alış verişte sahtekârlık yapanlar aynı tövbe ile tövbe yapsalardı, onların bile mağfiretine yeterdi”¹⁸³ ve Maiz (r.a) alakalı İbn Hıban’ın naklettiği, “, nefsim kudretinde olan Allaha yemin ederim ki Mâiz şu anda cennet nehirlerindedir” ifadesi, ikinci hadiste geçen “Bu kadın öyle tövbe yaptı ki, onun tövbesi Medine ahalisinden yetmiş kişiye taksim edilseydi onların hepsini rahmete bandırırdı. Sen Allah için canını vermekten daha üstün bir amel biliyor musun dedi”¹⁸⁴ ifadesi, ve üçüncü hadiste geçen ““Bu adam öyle bir tövbe ile tövbe etti ki, böyle bir tövbeyi Medine ahalisi yapsaydı kabul edilirdi.”¹⁸⁵ ifadesinden hadlerin keffâret olacağı kanaatine varılabilir.

¹⁸² Ebu Davud, Sünen-i Ebu Davud, Hudud, 7, hadis no: 4379.

¹⁸³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, V, 1199, 627/3039; Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, Hudud, 22, hadis no: 1695; Ebu Davud, *Sünen-i Ebu Davud*, Hudud, 24-25, hadis no: 4434,4441; Ali İbn Balaban, *el-İhsan bi Tertibi Sahihi İbn Hibban*, V, 291.

¹⁸⁴ Ali İbn Balaban, *el-İhsan bi Tertibi Sahihi İbn Hibban*, V, 293.

¹⁸⁵ Ebu Davud, Sünen-i Ebu Davud, Hudud, 7, hadis no: 4379.

3.Hz. Ali'nin rivayeti de ahirette cezanın olmayacağı yönündedir.

1. Hz. Ali kanalıyla gelen rivayette Rasûlullah buyurdular ki: *“Kim bir had cürümü işler de, cezası dünyada verilirse, Allah'ın adaleti kuluna ahirette ikinci sefer ceza vermeye müsaade etmez. Kim de bir had cürümü işlemiş, Allah da onun günahını örtmüş ve affetmiş ise, Allahın keremi affettiği şeyden dolayı ona dönüp ceza vermeye müsaade etmez.”*¹⁸⁶

2. Hz. Ali Şureyha'ya recm cezası uyguladıktan sonra şöyle demiştir: *“her kim bir had suçu işler de, kendisine had cezası infaz edilirse bu onun kefaretidir”*.¹⁸⁷

3. Hz. Ali (r.a) etrafındakilere *“Size Allah'ın kitabındaki en üstün ayeti haber vereyim mi? Dedikten sonra, Hz. Peygamberimizin “başınıza gelen her musibet yaptıklarınız sebebiyledir. Allah çoğunu da affeder” ayetini okuyup, bunu sana tefsir edeyim mi ya Ali!”* diyerek şöyle buyurduğunu nakleder: *“Dünyada başınıza gelen bir hastalık, ceza veya bela yaptıklarınız sebebiyledir. Allah Tealâ onlara ahirette tekrar ceza vermeyecek kadar kerimdir.” Allah'ın dünyada affettiklerine gelince, Allah Tealâ affettikten sonra cezalandırmaya dönmeyecek kadar halimdir”*. İbn Mace'nin bu hadisi hadler keffârettir babında zikretmesi nedeniyle ona göre hadlerin keffâret olduğu ileri sürülebilir.¹⁸⁸

4. Huzeyme b. es-Sâmit kanalıyla gelen hadis; Hz. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Hangi kul Allah'ın yasakladığı şeylerden birini işler de, sonra kendisine bunun haddi uygulanırsa, bu onun günahına keffâret olur”*. Dârimî'de zikredilen bu hadiste açıkça hadlerin keffâret olduğu ifade edilmektedir. Nitekim bu hadisi de had kendisine uygulanan kimse için

¹⁸⁶ Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, İman 11, hadis no: 2626.

¹⁸⁷ Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, VIII, 329, hadis no: 17375.

¹⁸⁸ İbn Mace, *es-Sünen*, hadis no: 2604.

keffârettir babında zikretmiştir. Bunun sonucu Dârimî'ye göre de hadlerin keffâret olduğu söylenebilir.¹⁸⁹

Hadlerin Keffâret Olmaması

Çoğunu Hanefî hukukçuların meydana getirdiği, bazı tabiun ve Mu'tezile'nin de içerisinde bulunduğu gruba göre, infaz edilen hadler, günahlara keffâret değildir.¹⁹⁰ Bu grup hukukçular, konuya klasik İslam hukuku kitaplarının “Kitâbu'l-hudud” bölümünün giriş kısmında yer vermişler ve genellikle hadlerin asıl amacını beyan ederken, inzicar (suç işlemeye engel olma) kelimesini kullanmışlardır. Onlara göre, hadlerin infazının amacı;¹⁹¹ İnsanları zarardan men etmek,¹⁹² İslam ülkesini bozulmaktan korumak,¹⁹³ benzer suçların meydana gelmesine engel olmak,¹⁹⁴ nefsin gayr-i meşru isteklerini set çekmek,¹⁹⁵ başkalarına ibret¹⁹⁶ olmaktır. Bu görüşe mensup bir kısım İslam hukukçularına göre günahları temizleyen infaz edilen hadler değil, tövbedir.¹⁹⁷ Ancak bazıları, hadlerden asıl amaç suç

¹⁸⁹ ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, II, 237, hadis no: 2331; Beğavî, Ferrâ, *Şerhu's-Sunne*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, X, 311, hadis no: 2594.

¹⁹⁰ Zeylai, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, III, 539; İbn Nüceym el-Mısri, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, V, 5; Ali Muhammed, Adil Ahmet, *Kitabü'l-Ümm Tahkiki*, VIII, 36.

¹⁹¹ Bazıları bunu (المقصدا الأصلي) ve (وحكمها الأصلي) tabiri ile ifade etmişlerdir.

¹⁹² Mergînani, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, I, 94; Ayni, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VI, 256; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fi Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 355; Meydani, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitâb*, II, 161.

¹⁹³ Es-Seyyid Ahmet Tahtavi, *Haşiyetü't-Tahtavi Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, II, 388.

¹⁹⁴ Mustafa Suyuti Ruhaybani, *Metelibü Uli'n-Nüha fi Şerhi Gayeti'l-Münteha*, 2. Baskı, 1994, Beyrut, VI, 158; Leknevi, *Umdetü'r-Riaye*, IV, 149.

¹⁹⁵ İbn Saati, Muzafferüddin Ahmed Ali b. Sa'leb, *Mecmeu'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 643.

¹⁹⁶ Leknevi, *Umdetü'r-Riaye*, IV, 149.

¹⁹⁷ Temurtaş, *Muiynü'l-Müfti ala Cevabi'l-Müstefti*, s. 230; Şehzade Damad, *Şerhu'l-Mülteka'l-Ebhur el-Meşhur bi'd-Dâmad*, s. 592; Halebi, s. 309.

işlemeye engel olmaktır, infaz edilen hadlerin günahlara keffâret olması ise, bu asıl amaca tabidir¹⁹⁸ demişlerdir. Bu görüşe sahip klasik İslam hukukçuları ve günümüz İslam hukukçularının görüşleri aşağıda sırasıyla anlatılacaktır.

Hanefî İslam hukukçularından Serahsi (ö.483/1090)¹⁹⁹, Merğînani (ö.595)²⁰⁰, İbn Saati (ö.695)²⁰¹, Zeylai (ö.743)²⁰², Baberti (ö.786)²⁰³, Enderpedi (ö.786)²⁰⁴, Ayni (ö.855)²⁰⁵, Molla Hüsrev (ö.855)²⁰⁶, Halebi (ö.956)²⁰⁷ İbn Nüceym el-Mısri (ö.970)²⁰⁸, Temürtaşı (ö.1004)²⁰⁹, Siracü'd-Din İbn Nüceym (ö.1005)²¹⁰, Şehzade Damad (ö.1078/1667)²¹¹, Tahtavi (ö.1231)²¹², İbn Abidin (ö. 1252/1836), ve Meydani'ye (ö.1298) göre dünyada infaz edilen hadler keffâret değildir.

Hanefiler'e göre had gerektiren bir suç işleyen kişinin kendisine had cezası infaz edilmesiyle günahı temizlenmez.²¹³ Ancak bazılarına göre bu kişi tövbe eder ve günahından pişman olursa günahı temizlenir. Hanefilerin bu görüşü, Mürcie'nin "İman ile beraber günah zarar vermez, küfür ile beraber ibadet fayda vermez" görüşüne karşı cevptır.²¹⁴

¹⁹⁸ Temürtaşı, *Muynü'l-Müfti ala Cevabi'l-Müstefti*, s. 230.

¹⁹⁹ Serahsi, *el-Mebcut*, VI, 231.

²⁰⁰ Merğînani, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, I, 94.

²⁰¹ İbn Saati, *Mecmeu'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*, s. 643.

²⁰² Zeylai, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* s. 539.

²⁰³ Baberti, *el-Înaye Şerhu'l-Hidaye*, III, 114.

²⁰⁴ Enderpedi, *el-Fetava't-Tatarhaniyye*, V, 58.

²⁰⁵ Ayni, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VI, 256.

²⁰⁶ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hukkam fî Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, I, 356.

²⁰⁷ Halebi, *Mülteka'l-Ebhur ve Taliki*, s. 309.

²⁰⁸ İbn Nüceym el-Mısri, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, V, 4-5.

²⁰⁹ Temürtaşı, *Muynü'l-Müfti ala Cevabi'l-Müstefti*, s. 230-231.

²¹⁰ Siracüddin İbn Nüceym, *en-Nehru'l-Faik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, III, 124-125.

²¹¹ Şehzade Damad, *Şerhu'l-Mülteka'l-Ebhur el-Meşhur bi'd-Damad*, I, 593.

²¹² Tahtavi, *Haşiyetü't-Tahtavi Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, II, 388.

²¹³ İbn Nüceym el-Mısri, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, V, 4.

²¹⁴ Zeylai, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, s. 539.

Serahsiye (ö.483/1090) göre hadlerden amaç, rezillik, eziyet çekirme ve caydırmadır. Bunlardan anlaşılan Serahsi infaz edilen hadlerin dünyevi amacı üzerinde durmakta ve onların keffâret olmadığı kanısındadır. Ancak kendi isteğiyle gelip şeriata teslim olarak kendisine had cezası uygulananlar için hadlerin keffâret olduğunu ifade eder. Örnek olarak, Mâiz'i (r.a) zikreder ve şöyle der, hadlerin keffâret olması Maiz gibi şeriatın hükmüne teslim olup tövbe edenler içindir.²¹⁵ Adı geçen hukukçunun bu sözlerinden kişinin kendi isteğiyle şeriata teslim olmasını tövbe olarak kabul ettiği söylenebilir.

Hanefî hukukçularından bazılarına göre²¹⁶ infaz edilen hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırması, asıl amaç değildir. Onlara göre hadlerin infazından asıl amaç suça engel olmaktır. Bu kanıdaki İslam hukukçuları konuyla ilgili düşüncelerini kâfire had uygulandığı halde bu cezanın onun için keffâret olmamasıyla ilişkilendirmektedirler.

Diğer bir kısım hanefî İslam hukukçularına göre²¹⁷ hadlerin infazından amaç suçun engellenmesidir. Hadlerin günaha keffâret olması ise bu amaca tabidir. Bu grup İslam hukukçularına göre günahların temizlenmesi tövbe ile olur. Onlar konuyu yol kesme ayeti ve bakara süresi 159-160. ayetiyle temellendirmektedirler. Zira yol kesmeyle ilgili ayette onlar için dünyadaki cezalar zikredildikten sonra “*bu onlar için dünyada rezilliktir ve ahirette de onlar için azap vardır*” buyrulmaktadır. Bu ayetlere göre yol kesme suçunu işleyenlere dünyada ceza olduğu gibi ahirette de ceza vardır. Bakara suresinde ise “*İndirdiğimiz belgeleri ve doğru yolu Kitap'ta insanlara açıkladıktan*

²¹⁵ Serahsi, , *el-Mebsut*, I, 231.

²¹⁶ Merğînani, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, I, 94; Zeylai, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, s. 539.

Baberti, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, III, 114; Ayni, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VI, 256.

²¹⁷ Temürtaş, *Muiynü'l-Müfti ala Cevabi'l-Müstefti*, s. 230.

sonra, gizleyen kimseler var ya, onlara hem Allah lanet eder, hem lanetçiler lanet eder, ancak tövbe edenler, ıslah olanlar ve gerçeği ortaya koyanlar müstesna; işte onların tövbesini kabul ederim. Ben, tövbeleri daima kabul ve merhamet edenim” buyrulmaktadır. Bu ayete göre ise suç işleyenlerin günahlarının tövbe ile bağışlanacağı ifade edilmektedir. Ayrıca bu görüşteki İslam hukukçularına göre hadler kafire de uygulanmakta, ama onları temizlememektedir.²¹⁸ Şelebi’nin naklettiğine göre, bu konu Mirac-ı Diraye’ adlı eserde şöyle anlatılmaktadır: Günahların temizlenmesi hadlerin infazı ile değil, ancak tövbe ile olur. Zira hadler kişi hoşlanmasa da zorla tatbik edilir.²¹⁹

Hanefilerden Halebi (ö. 956/1549) ve Siracüddin İbn Nüceym’e (1005/1596) göre hadlerin asıl amacı günahları temizlemek değildir.²²⁰ Günahlar, tövbe ile temizlenir. Ancak onlara göre Buhari de zikredilen “*Her kim bunlardan birini yapar da bu sebeple dünyada cezalandırılırsa bu onun keffâretidir. Her kim de bunlardan birini işledikten sonra Allah Teâlâ onu örterse (suç işlediği insanlar arasında ortaya çıkmazsa), onun işi Allaha kalmıştır; dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır*”²²¹ hadisini ceza içinde tövbe ile yorumlamak gerekir.²²²

İbn Nüceym el-Mısri ve (ö. 975/1562) Temürtaşî’ye (ö. 1004/1596) göre cezanın uygulanması tövbe yerine geçmektedir. Onlar şöyle der, kişinin dövülmesi veya recmedilmesi beraberinde tövbeyi getirir. Çünkü cezanın

²¹⁸ Meydani, *el-Lubâb fî Şerhi’l-Kitâb*, II, 58.

²¹⁹ Zeylai, *Tebyinü’l-Hakâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik* s. 539.

²²⁰ Halebi, *Mülteka’l-Ebhur*, s. 309; Siracüddin İbn Nüceym, *en-Nehru’l-Faik Şerhu Kenzi’d-Dekaik*, III, 124-125.

²²¹ Buhari, *Sahihu’l-Buhari*, I, hadis no: 17, III, hadis no: 3679; Müslim, *el-Camiu’s-Sahih*, III, hadis no: 1333, Hudud, hadis no: 1709.

²²² Siracüddin İbn Nüceym, *en-Nehru’l-Faik Şerhu Kenzi’d-Dekaik*, III, 124-125; Şehzade Damad, *Şerhu’l-Mülteka’l-Ebhur el-Meşhur bi’d-Dâmad*, s. 596.

infaz edilmesiyle kişi yaptığı fiilinden dolayı çektiği ceza ile acıyı hissetmektedir.²²³

İbn Abidîn (ö. 1252/1836), de Reddû'l-Muhtar'ın, Kitâbü'l-cinayat bölümünde, Nevevî'nin, hadlerin keffâret olması hususunun, halk tarafından istismar edildiğini ve kendisinin buna karşı çıktığını nakleder. Ona göre bu düşünce açık bir cehalettir. Konunun devamında İbn Abidin şöyle der: “Bizim arkadaşlarımız bu ve benzeri konulardaki, hadlerin, günahları temizleyici olmadığı ve günahı düşürmede etkisinin bulunmadığı görüşündedir. Onlara göre bu durumlarda tövbe gereklidir. Zira tövbe bulunursa hadler'in günahı düşüreceğinde icma vardır.”²²⁴

Günümüz İslam hukukçularından²²⁵, Abdulkadir Udeh (ö.1374/1954),²²⁶ Nasır Sa'di (ö.1386)²²⁷, İbn Aşur (ö.1393/1973)²²⁸, Abdülkerim Zeydan'a (ö.1435/2014)²²⁹, göre infaz edilen hadler keffâret değildir.

Abdû'l-Kadir Udeh “et-Teşriu Cinani” de hadlerin Allah hakkı olup, suç itibariyle kamuyu ilgilendiren ve tatbik edilmeleri kamu yararına olan cezalar olarak değerlendirmektedir.²³⁰ Dolayısıyla hadlerin keffâret olmasına

²²³ İbn Nüceym el-Mısri, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, V, 4; Temürtaşı, *Müynü'l-Müfti Ala Cevabi'l-Müstefti*, s. 230.

²²⁴ İbn Abidîn, Muhammed b. Emin b. Ömer, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Kitâbü'l-Hacc' Babü'l-Cinayat, Daru'l-Fıkr, Beyrut 1992, II, 544.

²²⁵ Meydani, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, II, 58.

²²⁶ Abdulkadir Udeh, *et-Teşriu'l-Cinani*, III, 376.

²²⁷ Sa'di, Abdurrahman b. Nasır, *Behcetü'l-Enzar*, Mektebetü'l-İmamı'z-Zehebi, Kuveyt 2011, I, 485.

²²⁸ Muhammed Tahir b. Aşur, *Mekasıdu's-Şeriatı'l-İslamiyye*, Çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, Rağbet Yayınları, İstanbul 2013, s. 489.

²²⁹ Zeydan, Abdülkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, Çev. Ali Şafak, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2008, s. 76.

²³⁰ Abdulkadir Udeh, *et-Teşriu'l-Cinani*, III, 376.

hiç vurgu yapmamaktadır. Bu durumdan, O’nun, Hanefî hukukçular gibi düşündüğü söylenebilir.

Yine muasır İslam hukukçularından Abdülkerim Zeydan, uhrevî cezayı şöyle tanımlamaktadır: “İnsanın söz, fiil ve hareketleri yahut kalbiyle dini ve hukuki hükümlere muhalefeti, başkalarına zarar vermesi sonucu makbul tövbe etmediğinden veya hak sahipleriyle helalleşmediğinde, dünyevî cezası verilsin veya verilmesin ahirette uygulanacak cezadır.”²³¹ Tanımda geçen “Makbul tövbe etmediğinden” ve “dünyevî ceza verilsin veya verilmesin” cümleleri, O’nun, tövbe olmaksızın hadlerin keffâret olmadığı kanaatını taşıdığını gösterebilir.

Muhammed Tahir b. Aşur; “Sadelik, Kolaylık ve Hukukun Gayeleri” bahsinde, hukukun bütün tasarruflarının, ümmetin her türlü hallerini ıslah etme gayesi etrafında döndüğünü, her türlü önleyici tutumların, cezaların ve hadlerin sadece insanların gidişini ıslah amacı güttüğünden bahsetmiştir.²³² “Sadece ıslah amacı gütmesi” ifadesinden onun hadlerin infazının asıl amacının inzicar (engelleme) olduğu görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizdeki bir diğer İslam Hukukçusu Ali Bardakoğlu, hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırmasıyla ilgili Hadis’i, kişi kendiliğinden gelip suçunu itiraf eder ve gerçek anlamda tövbe ederse Allah hakkına yönelik uhrevî sorumluluğun kalkabileceği şeklinde yorumlamaktadır. Adı geçen hukukçuya göre da hadlerin bu şartlarla keffâret olduğu söylenebilir.²³³

Konuyu inceleyen Şafiinin Kitâbü’l-Ümm adlı eserinin muhakkıklarına göre hadlerin keffâret olmadığını savunan İslam hukukçuları

²³¹ Abdülkerim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2008, s.76.

²³² Muhammed Tahir b. Aşur, *Mekasıdu’ş-Şeriatı’l-İslamiyye*, s. 489.

²³³ Bardakoğlu, Ali, Ceza, DİA. 1993, s. 472.

buna delil olarak, had gerektiren suçları işleyenler hakkında Kur'an'da geçen azap ayetlerini göstermişlerdir. Bu ayetler Furkan suresindeki “*Yine onlar ki Allah’la beraber başka bir ilaha yalvarıp tapmazlar/tapınmazlar. Allah’ın haram kıldığı canı, haksız yere öldürmezler. Zina etmezler. Kim bunları yaparsa, günahının cezasını bulur. Kıyamet günü azabı katmerli olur ve onun içinde hor ve hakir bir şekilde ebedi kalır. Ancak (küfürden, şirkten ve günahlardan) tövbe edip iman eden ve (Allah’ın rızasına uygun) iş yapanlar hariçtir. İşte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir*”²³⁴ ayeti, Nisa suresi “*Kim bir mümini kasıtlı olarak öldürürse onun cezası içerisinde sürekli kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gadap etmiş, onu lanetlemiş ve kendisi için büyük bir azap hazırlamıştır*”²³⁵ ve Maide sûresi “*Allah ve Rasûlüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yeryüzünde bir yere sürgün edilmeleridir. Bu dünyada onlar için bir zillettir. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak kendilerini yakalamanızdan önce tövbe edenler başka. Bilin ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir*”²³⁶ ayetleridir.

Muhakkıklara göre bu grubun görüşlerini temellendirme yönü şöyledir; mezkûr ayetlerden açıkça anlaşılan, bahsi geçen suçlar için Allah (c.c.) dünyada belli cezalar bildirmiştir. Bununla beraber suçlu tarafından samimi bir tövbe olmadıkça, ahirette de azap olacağını haber vermiştir. Hatta Nisa suresinde ki “*kasden bir mü’mini öldüren ebedi cehennemdedir*”²³⁷

²³⁴ Furkan 25/68-69-70.

²³⁵ Nisa 4/93.

²³⁶ Maide 5/33-34.

²³⁷ Nisa 4/93.

ayeti tövbe etse de, etmese de ahirette azap olacağını açıkça beyan etmiştir. Lakin çoğunluk ulema yukarıdaki ayetle amel etmemiştir. Onlar Nisa suresi “Allah’ın kabulünü üzerine aldığı tövbe ancak cehaletle kötülük yapıp sonra da çok geçmeden/hemen yakından tövbe edenler içindir. İşte Allah bunların tövbesini kabul eder. Allah alîm ve hakîmdir”²³⁸, ayeti ile Taha suresi “bununla beraber, şüphe yok ki ben, tövbe eden, iman edip salih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için çok bağışlayıcıyım”²³⁹ ayetleriyle amel etmişler ve tövbenin şirk dışındaki günahlar için faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu demektir ki bu grup İslam hukukçusuna göre, hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırması tövbe ileldir.²⁴⁰

Sonuç olarak bu grup hukukçulara göre hadlerin günahları temizlemeye etkisi yoktur. Günahları temizleyen infaz edilen hadlerle beraber tövbedir. Ancak Allah tövbesiz ve had cezası infaz edilmeksizin de, günahları affedebilir. Ahiret hayatını düşünen mü’mine gereken, Allah’tan umudunu kesmeden farklı yollara başvurarak ilahi huzura temiz olarak çıkmaya çalışmaktır.

Hadlerin Keffâret Olmadığı Görüşünün Dayandığı Deliller

1. Yol kesme ayeti

Yol kesme ayeti: “Allah ve Rasûlü’ne karşı savaştan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, ya da yeryüzünde bir yere sürgün edilmeleridir. Bu dünyada onlar için bir zillettir. Ahirette ise onlar

²³⁸ Nisa 4/17.

²³⁹ Taha 20/82.

²⁴⁰ Ali Muhammed, Adil Ahmet, *Kitabü'l-Ümm Tahkiki*, s. 36.

*için büyük bir azap vardır. Ancak kendilerinin yakalamanızdan önce tövbe edenler başka. Bilin ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.”*²⁴¹

İbn Nüceym el-Mısri’ye göre ayetteki ismi işaret (ذالك) öldürülme veya asılma veya sürülmeyi göstermektedir. Allah aynı ayetin devamında dünya ve ahiret azabını onlara bir arada vermiştir ve tövbe ile ahiret azabını düşürmüştür. Bu sözlerden anlaşılan mezkur fakih’e göre hadlerin tek başına keffâret olmadığı görüşünde olduğu söylenebilir. İbn Nüceyme göre Ayetteki istisna, bu ismi işarete dönüktür. Eğer ayetteki istisna ahiret azabına dönük olsaydı (من قبل ان تقدروا) “onlara güç yetirmenizden evvel” cümlesi faydasız olurdu. Çünkü tövbe her iki durumda “güç yetirmeden önce ve sonra” günahları temizleyicidir. Buradan anlaşıyor ki istisna dünyadaki cezaya aittir. Yol kesmenin had cezası yakalanmazdan önce tövbe ile düşmektedir. Ancak eğer adam öldürme suçu işlemiş ise, öldürme suçundan dolayı kısâs cezası bakidir. Eğer sadece mal gasp etmişlerse affedilebilirler. Fakat bunlar tövbe etmeden yakalanırlarsa, Allah hakkı düşmez ve maktulün velilerinin de affı geçerli değildir.²⁴²

Siracüddin İbn Nüceym “en-Nehru’l-Faik” adlı eserinde bir önceki yorumu aktarıp arkasından şöyle bir tespiti dile getiriyor; bana göre yol kesme ayetindeki şu istisna (*Ancak kendilerinin yakalamanızdan önce tövbe edenler başka. Bilin ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir*)²⁴³ hem dünya hem ahiret azabına racidir. Şöyle ki yol kesme hiçbir kimseyi öldürmese ve kimsenin de malını gasp etmese, sonra korktuğu için yakalanmazdan önce tövbe etse bu kişiden dünyada had ve ahiretteki ceza düşer. Ancak kuttai-tarik

²⁴¹ Maide 5/34.

²⁴² İbn Nüceym el-Mısri, *el-Bahru’r-Raik Şerhu Kenzi’d-Dekaik*, V, 4.

²⁴³ Maide 5/34.

birinin malını gasp ettikten sonra korkup tövbe etse dünyadaki ceza düşmez.²⁴⁴

İbn Hacer 'e göre ise, bu ayet had cezasına çarptırılan kişinin günahına keffâret olması için kesinlikle tövbe etmesinin gerektiği görüşünde olanlara, delil oluşturmaz. Zira ayetteki “Ancak kendilerini yakalamazdan önce tövbe edenler başka” ifadesi dünyevî cezalarla ilgilidir. Bundan dolayı “yakalanmaları” kaydı getirilmiştir.²⁴⁵

2. Ebu Hüreyre kanalıyla gelen hadis

Ebu Hüreyre kanalıyla gelen hadiste: *“Tübbâ' laîn miydi değil miydi bilmiyorum, Zülkarneyn nebi miydi değil miydi bilmiyorum, hadler ehline keffâret midir değil midir bilmiyorum.”*²⁴⁶

Aynî'nin bildirdiğine göre; İbn Battal bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İbn Tin ise bu hadisin Ubade hadisinden önce olduğunu söylemiştir. Zira Allah Teâlâ Peygamberimiz'e önce hadlerin keffâret olup olmadığını bildirmemiştir ve yukarıda hadiste de, Ebu Hüreyre bunu rivayet etmiştir. Daha sonra Allah Teâlâ hadlerin keffâret olduğunu bildirmiştir ve bunu da Ubade b. es-Sâmit bildirmiştir.²⁴⁷

Kastalani'nin (923/1517) naklettiğine göre, Bezzar bu hadisin müşkil olduğunu, Hakim ise sahih olduğunu bildirmekle beraber tesâhül olduğunu gizlememiş, ayrıca Kastalani Ubade hadisinin bu hadisten daha sahih olduğunu söylemiştir.²⁴⁸

²⁴⁴ Siracüddin İbn Nüceym, *en-Nehru'l-Faik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, III, 125.

²⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, I, 68.

²⁴⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kari*, el-Hudud Keffâretün, XXXIV, 191; Azimabadi, *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Sünen-i Ebi Davud*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1415, XII, 280.

²⁴⁷ Aynî, *Umdetü'l-Kari*, XXIV, 191.

²⁴⁸ Kastalani, Muhammet b. Hüseyin b. Ali, *İrşadü's-Sari li Şerhi Sahihi Buhari*, el-Matbaatü'l-Kübra el-Emiriyye, Mısır 1323, IX, 455.

İbn Hacer Fethu'l-Bari de Kadı İyaz'dan şunu nakletmiştir: Alimlerin çoğu, had cezalarının uygulanması bu suçların keffâreti olur görüşünü Ubade b. es-Sâmit hadisine dayandırmışlar, alimlerin bir bölümü ise, Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği "*had cezalarının bu suçları işleyenler için keffâret olup olmadığını bilmiyorum*" ifadesi sebebiyle bu konuda görüş belirtmekten kaçınmışlardır.²⁴⁹

3. Had cezasının kâfire uygulanması:

İslam hukukçularının bir kısmı had cezalarının keffâret olmamasını, kâfire had cezasının uygulanmasıyla temellendirmiştir. Kâfire had tatbik edildiği halde, onun için bu haddin keffâret olmadığına âlimler ittifak etmiştir.²⁵⁰ Bunu delil getirenler kanaatimizce kâfire had uygulanmasının uhrevî sorumluluğu kaldırmamasının temelinde cezaların dünyevî olma hususiyetini düşünmektedirler. Çünkü İnkarcı kimselere infaz edilen hadlerin, onları ahirette temizlemeyeceği açıktır. Haddin infaz edilmesi ahiretteki sorumluluğu kaldırmış olsaydı, bu durumda gayrimüslimler için İslam hukukuna ait kuralların mer'î olmaması gerekirdi, hâlbuki onlar için İslam hukuku kuralları mer'idir yani onlar yargılanmakta ve kendilerine had cezaları uygulanmaktadır. Bu durumda had cezaları uhrevî cezaya keffâret olsaydı onların da affedilmeleri gerekecekti. Hâlbuki onlar için, hiçbir şekilde af söz konusu değildir.

4. Cezaların kerhen uygulanması:

Bazıları had cezalarının keffâret olmamasına sebep olarak, kişi hoşlanmadığı halde ona zorla tatbik edildiğini delil getirmişlerdir. İnsanın

²⁴⁹ İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, 63.

²⁵⁰ Merğînani, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, s. 94; Zeylai, , *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, III, 539; Temurtaş, *Müynü'l-Müfti Ala Cevabi'l-Müstefti*, s. 230.

zorla başına gelen musibetin (hoşlanmadığı halde, zorla had cezasının tatbik edilmesi) kendisi için keffâret olması caiz değildir.²⁵¹

Kutta-i Tarik Ayeti ve Ubade b. es-Sâmit Hadisi Arasındaki İlişki

Ubade b. es-Sâmit hadisinde hadlerin ahiretteki cezaya keffâret olacağı bildirilirken yol kesmeyle ilgili ayette “*Bu cezalar onlar için dünyada bir rezilliktir. Ahirette onlar için büyük bir azap vardır*” denilerek dünyadaki ceza ile beraber ahirette de ceza olacağı bildirilmiştir. Bu durum karşısında, hadlerin keffâret olup olmama hususunda kanaat bildiren İslam hukukçularının bazısı bu hadisle ayet arasında bir ilişki kurmakta ve şöyle demekteler;

İbn Hazm’a göre nasların tamamı Allah’tan nasıl geldiyse öyle kullanılmalı, diğeri için biri terk edilememelidir. Bu durumda ona göre herhangi birinin neshi caiz olmayıp ve hepsi Allah katında hak olduğu için, itaat açısından birinin diğerdinden üstünlüğü yoktur. Yine mezkûr hukukçuya göre Ubade b. es-Sâmit’in rivayet ettiği hadis, hadlerin keffâret olmasıyla ilgili bizim için bir fazilettir ve faziletler emir veya nehiy²⁵² olmadıkları için kendilerinde nesih mevzu bahis değildir. Zira nesih inşai ifadeyle(emir, nehiy), veya ihbarî²⁵³ ifadeyle gelen emir ve yasaklarda geçerlidir. Bu ikisinden İhbârî ifadeyle gelen sözler katıyyet ifade ettiği için kendileri hakkında nesih söz konusu değildir. Şayet nesih edilecek olursa yalan söylenmiş olur. Çünkü aynı konuyla alakalı birinci haberde olumlu ifadeler

²⁵¹ İbn Nüceym el-Mısri, *el-Bahru’r-Raik Şerhu Kenzi’d-Dekaik*, V, 4.

²⁵² Emir ve nehiy Arapça’da fiil muzari kalıbından türeyerek elde edilen ve bir şeyin yapılması veya terk edilmesi istenen anlatım kalıplarıdır. Bu kalıpta gelen kelimeler aleyhine bir karine olmadıkça İslam hukukunda vucûb ifade ederler.

²⁵³ Emir ve nehiy manasını barındıran ve ihbarî kalıpta gelen kelimeler vardır, oruç ayetinde geçen “ketebe” lafzı gibi.

barındıran, ikinci haberde olumsuz ifadeler barındırmaktadır. Böyle bir durumla, Allah ve Rasûlü'nün haberlerinde hiçbir şekilde karşılaşılmamıştır. İbn Hazm'a göre yol kesenlerle ilgili ayette kendilerine uygulanacak had sebebiyle dünyadaki rezillikleriyle beraber ahirette azabın gerekli olduğunun bildirilmesi, Allah'tan gelen bir bildiridir ve bu bildirinin emir ve nehiyle ilgisi yoktur. Durum böyle olunca adı geçen hukukçuya göre bu konuda nesihten bahsedilemez. Bunun anlamı Ubade b. es-Sâmit'in rivayet ettiği hadis, bu ayeti nesh etmemiştir. Muharipler işledikleri suçun cezasını çektiklerinde, diğer had cezalarında olduğu gibi günahlarına, keffâret olur denilemez demektir. Nihayetinde ayetten açıkça anlaşılan yol kesme suçunu işleyenler tövbe etmedikçe kendilerine uygulanan ceza, keffâret olmaz.²⁵⁴

Bir diğer İslam âlimine göre ise yol kesenler için dünyada uygulanan cezalarla ilgili *“onlara bu cezalar dünyada rezilliktir”*²⁵⁵ ve *“onlar için ahirette büyük azap vardır”*²⁵⁶ ayetleri kendileri hakkında hadlerin keffâret olmadığını bildirir. Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği *“Her kim bunlardan birini yapar da bu sebeple dünyada cezalandırılırsa bu onun keffâretidir”*²⁵⁷ hadis ise hadlerin keffâret olduğunu bildirir. Bu durumda ayetle hadis arasında çelişki vardır sözü ortaya atılmaktadır. Bu söze şöyle cevap verilmektedir, Müminlerin tamamı tarafından; yol kesenler için ahiret azabının varlığı ile ilgili ayet, Nisa suresi *“Allah şirk koşulması haricinde dilediğine mağfiret eder”*²⁵⁸ ayeti üzerinden yorumlanmıştır. Bu durumda, yol kesenler için ahirette büyük azap vardır, ancak Allah'ın şirk dışındaki

²⁵⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhalla*, Darü't-Türaş, Kahire (ty), XI, 124.

²⁵⁵ Maide 5/33.

²⁵⁶ Maide 5/34.

²⁵⁷ Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, I, hadis no: 17, III, hadis no: 3679.

²⁵⁸ Nisa 4/48.

suçlardan dilediğini affetmesi ayetinin ifadesiyle onlar müşrik olmadıkları için Allah'ın affetmesi mümkündür. Yine Nisa suresi “*Şirk dışındaki günahlardan, Allah dilediğini affeder*” ayeti müşrik olmayanların affedilebileceğini ifade eder. Bununla beraber Ubade b. es-Sâmit hadisinde, diğer suçlarla beraber şirkin zikredilmesi, had cezası uygulanan müşriklere keffâret olmasını gerektirmez. Zira müşriklerin ebedi cehennemlik olmaları icma’ ile sabittir. Kitap ve sünnette bu açıkça ifade edilmiştir.²⁵⁹

Hadlerin Bazı Suçlar Hakkında Keffâret Olup Bazı Suçlarda Keffâret Olmaması

Buraya kadar İslam hukukçularının had cezalarının keffâret olmasıyla ilgili olumlu ve olumsuz görüşleri anlatıldı. Ancak bazı İslam hukukçuları had cezalarının keffâret olmasıyla ilgili cezalar arasında ayırma giderek, bu cezalardan bazıları için keffâret olduğu kanaatine sahipken diğer bazıları için keffâret olmadığı kanaatine sahiptir. Bu düşünceye sahip İslam hukukçularından İbn Hazm’a göre, hadler hırâbe (yol kesme, eşkıyalık) suçu için keffâret değildir. Hırâbe dışındaki suçlar içinse keffârettir.

İbn Hazm bu konuyu “hadler infaz edilen kimse için keffâret midir?” başlığı altında ele almaktadır. O, had gerektiren bir suçu işleyen kimseye had cezası uygulanırsa, hırâbe suçu hariç tövbe etsin veya etmesin, o suçtan kendisine isabet eden sorumluluğun, haddin uygulanmasıyla uhrevî sorumluluğu düşüreceği kanaatindedir.²⁶⁰ Bunun nedenini İbn Hazm diğer had suçlarından farklı olarak yol kesenler hakkında ayet bulunmasına

²⁵⁹ İbn Battal el-Kurtubi, Ebi'l-Hasen Ali Halef b. Abdülmelik, *Şerhu İbn Battal ala Sahih-i Buhari*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, VIII, 322.

²⁶⁰ İbn Hazm, suçun düşmesini ifade ederken vurgulu olması anlamında Arapça gramerdeki kad+mazi fiil kullanmıştır ki bu şekilde geldiğinde Arapça'da kesinlikle ve muhakkak anlamlarını ifade eder. *el-Muhalla*, s. 126.

dayandırmakta ve hırâbe suçunun haddinin keffâret olmamasını diğer hadlerden ayrı olarak müzakere etmektedir. İbn Hazm’a göre hadlerin keffâret olmasının temeli Ubade b. es-Sâmit hadisine dayanmaktadır. Bu hadis iki ayrı senetle bize ulaşmıştır ve O, her iki senedi de kitabında zikreder.²⁶¹ Daha sonra Hırâbe suçunu özel olarak ele alır ve bu suçla ilgili haddi Maide suresinin *“Allah Teâlâ ve Rasûlü’ne karşı savaştan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, ya da yeryüzünde bir yere sürgün edilmeleridir. Bu, dünyada onlar için bir zillettir. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak kendilerinin yakalamanızdan önce tövbe edenler başka. Bilin ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir”*²⁶² ayeti ile temellendirir. Ona göre Allahın ayeti hırâbe suçu işleyene had uygulanması konusunda ve bu haddin keffâret olmadığı hususunda te’vile ihtimali olmayan bir nass’dır.

Sonuç olarak mezkur İslam hukukçusu yol kesme ayetinde bu suçu işleyenler için özel olarak dünya ve ahirette ceza göreceklerini bildirildiği için onlara tatbik edilen had ahirette temizleyici değildir. Hırâbe dışındaki suçlar için infaz edilen had cezaları, Ubade hadisinden dolayı keffârettir.

Hadlerin Keffâret Olup Olmadığının Bilinememesi

İslam hukukçularının bir kısmı infaz edilen hadlerin keffâret olması konusunda kanaat bildirirken diğer bir kısım İslam hukukçusu Ubade b. es-Sâmit kanalıyla gelen *“kim bu suçlardan birini işlerde dünyada ceza görürse*

²⁶¹ İki hadis arasında lafzi fark şudur; birincisinde “Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayacağımıza bizimle beyatlaştı” diğerinde ise “kadınlardan aldığı beyat şeklinde bizden de Allaha şirk koşmayacağımıza...biat aldı” şeklindedir.

²⁶² Maide 5/33-34.

bu onun için keffârettir” hadisi ile Ebu Hüreyre’nin “*hadler keffâret midir değil midir bilmiyorum*” hadisinin arasında çelişki olduğunu kanaatindedir. Konuyla ilgili İbn Hacer Fethu’l-Bari adlı eserinde Kadı İyaz’dan şunu nakletmiştir: Fakihlerin çoğu, had cezalarının uygulanması bu suçların keffâreti olur görüşünü Ubade b. es-Sâmit hadisine dayandırmaktadırlar. Fakihlerin bazıları ise Ebu Hüreyre’nin rivayet ettiği “had cezalarının bu suçları işleyenler için keffâret olup olmadığını bilmiyorum” hadisi sebebiyle bu konuda kanaat belirtmekten kaçınmıştır.²⁶³ Durum böyle olunca ahirete taalluk eden bir konu olduğu için İslam hukukçularının bir kısmı meseleye dair görüş bildirmekten çekinmişlerdir.²⁶⁴ Diğer bir grup İslam hukukçusu ise, mezkûr iki hadis (Ubade b. es-Sâmit ve Ebu Hüreyre’nin rivayet ettiği hadisler) arasındaki teâruzu gidermek için bazı yorumlarda bulunmuşlardır.

2.4.1. Ubade b. es-Sâmit Hadisi ve Ebu Hüreyre Hadislerinin Çatışması

Hadlerin keffâret olup olmaması konusunu İslam hukukçularının bir kısmı Ubade b. es-Sâmit ve Ebu Hüreyre hadislerine dayanarak izah etmişlerdir. Diğer bir kısım İslam hukukçusu ise iki hadis arasındaki çatışmadan dolayı kanaat bildirmekten kaçınmışlardır ve tevakkuf etmişlerdir. Onları bu kanata sevk eden Ebu Hüreyre’nin Akabe biatından sonra Müslüman olup, Ubade b. es-Sâmit’in akabe biatına katılmış olmasıdır. Bunların yanında bir grup İslam hukukçusu da iki hadis arasındaki çatışmayı çözme yoluna gidip hadlerin keffâret olacağı kanısına varmışlardır. Hadlerin keffâret olmasıyla ilgili çalışmamızın sonunda bu kanıya sahip olan İslam

²⁶³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, I, 65. Ayrıca bkz. Mübarek Furi, *Tuhfetu’l-Ahvezî bi Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî*, IV, 593.

²⁶⁴ Ali Muhammed, Adil Ahmet, Ali Muhammed, *Kitabü’l-Ümm Tahkiki*, VIII, 34-35.

hukukçularının konuyla ilgili düşüncelerine yer vermenin uygun olduğunu düşündük. Bu nedenle kısaca bu görüşlere aktaracağız.

İbn Hazm hadlerin keffâret olması ve hırâbe suçu işleyenler için tövbenin gerekliliğini açıkladıktan sonra bu konuya dair karşıt görüşü destekler mahiyetteki iki hadisi ele alır ve şöyle der: Ebu Hüreyre kanalıyla gelen” *tübbâ’ lanetli midir değil midir, Zülkarneyn peygamber midir değil midir, hadler keffâret midir değil midir bilmiyorum*” ve Cerir bin Abdilleh²⁶⁵ kanalıyla gelen “*Allah Rasûlü kadınlara mübaya’a yaptığı şekilde bize de mübaya’a yaptı, sizden kim ölür ve mezkûr şeylerden birini ahirete getirmezse cenneti garanti eder ve kimde had gerektiren suç işleyip sonrada had kendisine uygulanırsa onun hesabı Allah’adır.*” Bu iki hadisten birincisinde hadlerin keffâret olup olmadığı Peygamberimiz tarafından kesin bilinmediği ifade edilmektedir. Yani hadiste hadlerin keffâret olmasına dair kesinlik değil, şüphe vardır; dolayısıyla had cezalarına bu hadisten dolayı keffârettir denilemez. Diğer hadiste ise “iş Allah’a kalmıştır, affedip affetmemek Allahın elindedir”, yani diğer işlerde olduğu gibi Allah dilediği gibi hüküm verir denilmektedir. Yani açıkça hadler keffârettir denilmemektedir. Dolayısıyla bu iki hadisten hadlerin keffâret olacağı anlaşılmaz. Bu durumda Ubade b. es-Sâmit hadisi ile bu hadisler arasında bir çelişki meydana gelmektedir. Şöyle ki Ubade b. Sâmit hadisinde hadlere keffârettir denilirken diğerinde keffâret mi değil mi şeklinde belirsizlik bulunmaktadır. Hırâbe suçu dışında hadlerin keffâret olduğunu savunan İbn Hazmın bu iki hadisle alakalı yorumu şu şekildedir:

²⁶⁵ Künyesi Ebu Amr Cerir b. Abdilleh bin Cabir el-Cebeli’dir. İbn Hazm konuya devam ederken bu zattan Cabir diye bahsedecektir.

Ebu Hüreyre kanalıyla gelen ilk hadis senedi sahihtir ve şu ana kadar kendisinde bir illet bilinmemektedir. Bununla beraber, Allah Rasûlü sadece hakkı söyleyip sözlerinde ihtilaf bulunmadığında şüphemiz yoktur. Bu durumda öncelikle şu ifade edilmeli ki, Ubade bin Sâmit'in "zina, hırsızlık, katil, gasptan herhangi birini işleyip de kendisine had tatbik edilen kimseye haddin keffâret olması hadisi, Ebu Hüreyre'nin hadisinden senet olarak daha sahihtir. İkinci olarak Allah'ın vahiy etmesi ile Rasûlüne bildirip onun da kesin bildiği bir şeyde şüphe etmesi imkânsızdır. Hal böyle olunca, İbn Hazm'a göre, Ebu Hüreyre bu hadisi Allah Rasûlü'nden duymadı, belki bi'setin ilk yıllarında, Ubade bin es-Sâmit'in Rasûlullah'tan "hadler keffârettir" sözünü duymadan önce "hadler keffâret midir değil midir bilmiyorum" hadisini duyan sahabeden duydu. Yine İbn Hazm'a göre Allah Rasûlü ancak Allah'ın bildirdiğini bilir, daha önce hadlerin keffâret olduğunu bilmiyordu," bu durumda Ebu Hüreyre'nin naklettiği hadisi söyledi" daha sonra Allah ona hadlerin keffâret olduğunu bildirdi, o da bunu hicretten önce biat zamanında Ensar'a haber verdi. Dolayısıyla önce keffâret olup olmadığını bilmiyordu onu söyledi, Ebu Hüreyre de onu nakletti, sonra keffâret olduğunu öğrendi, Ubade b. es-Sâmit de onu nakletti²⁶⁶ böylece mezkûr hukukçuya göre iki hadis arasında ihtilaf giderilmiştir. Ancak bu konuda şöyle bir sorun vardır; Ubade b. es-Sâmit'in bildirdiği biat olayı, Mekke dönemindedir, çünkü akabe biatı hicretten önce gerçekleşmiştir, Mekke döneminde ise hadlerle ilgili nass, ne biatten önce ne de biattan sonra nazil olmamıştır. Zira hadlerle ilgili nasslar, Medine döneminde nazil olmuştur. Had gerektiren suçlar ve cezaları bildirilmeden, nasıl oluyor da hadlerin keffâret olduğunu Rasûlullah bize bildiriyor. İşte bu konuya İbni

²⁶⁶ İbn Battal, *Şerhu İbn Battal ala Sahih-i Buhari*, VIII, 322.

Hazm'ın cevabı şudur; Allah Tealâ Rasûlü'ne bazı günahlar için had ve cezalar olacağını bildirmiştir. Ancak her ne kadar o suçların hadlerinin ne olduğunu bildirilmese de, ileride hadlerin uygulanacağı kimselere bu hadlerin keffâret olacağı bildirilmiştir. Allah Rasûlü de bunu ashabına aktarmıştır.²⁶⁷ Bu durumda illet de ortadan kalkmış olur. Nihayetinde İbn Hazm, Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadisin, hadlerin keffâret olmasına karşı olmadığı kanaatindedir.

Cabir hadisine gelince bu, İbn Hazm'a göre bu hadis sakıttır. Çünkü sened zincirinde zayıf ravi (Davut bin Reşit) bulunmaktadır, yani rivayetinde zincirinde zayıflık vardır. Hâlbuki Ubade b. es-Sâmit'in rivayet ettiği hadiste, böyle bir zayıflık söz konusu değildir. Kuvvetli senet varken diğeri o derece itibar görmez. Bununla beraber İbn Hazm'a göre mezkûr hadisin sahih olduğu kabul edilse bile, Ebu Hüreyre hadisinde söyledikleri bunun içinde geçerlidir. Hatta O'na göre Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği hadis için söylenenlerin geçerliliği bu hadis için daha açıktır. Çünkü Cerir'in Müslüman olması, Mekkenin fethinden sonra, çok geç bir dönemdedir. Çünkü Cerir Mukateleden önce kadınlarla olan mübayeaya yetişmemiş ve Maide suresinin nüzulünden sonra Müslüman olmuştur. Sonuç olarak İbn Hazm, Ubade b. es-Sâmit hadisinin hadlerin keffâret olması konusunda hepsinden üstün olduğu kanaatindedir. Zira Ubade hadisi, O'na göre Allah'ın özel olarak ayırdığı hırâbe suçu hariç diğer hadlerin keffâret olması hakkında diğer hadislerde bulundurmaya bilgileri sağlamaktadır.²⁶⁸

Son dönem İslam hukukçularından, Şafii'nin Kitâbu'l-Ümm adlı eserinin muhakkıkları Ali Muhammed ve Adil Ahmed, bu grup İslam

²⁶⁷ İbn Hazm, *el-Muhalla*, XI, 125.

²⁶⁸ İbn Hazm, *el-Muhalla*, XI, 126.

hukukçularının çekincelerinin yersiz olduğunu, iki hadis arasında cem yöntemi kullanılabileceği kanaatindedirler. Adı geçen hukukçular konuya dair şöyle söylemektedir; bir grup İslam hukukçusu bu konudaki deliller çatışma halinde olup birini diğerine tercih ettirecek karine de bulunmadığından tevakkuf etmeyi (kanaat bildirmemeyi) tercih etmişlerdir. Onları tevakkufa götüren Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği *“hadler keffâret midir değil midir bilmiyorum”* hadisinin şeyheyn (Buhari ve Müslim)'e göre sıhhat şartlarını taşımasıdır. Ve bu hadiste Peygamberimizin hadlerin keffâret olup olmadığını bilmediği sarihtir. Durum böyle olunca, bilinmeyen bir konuda uygun olan, belirli bir şeyle hüküm edilmeyip tevakkuf edilmesidir. Ancak adı geçen hukukçulara göre Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği hadisi yalnız bu sahabe duymamıştır. O'nunla beraber İbn-i Ömer, Ali, İbn-i Mesud, Hasan Bin Ali ve Aişe de duymuşlar ve mezkur sahabiler Hz. Peygamber'in *“dünyada kendisine uygulanan had ahirette keffârettir”* ifadesini hep beraber haber vermişlerdir. Bu durumda Allah, Rasûlüne hadlerin keffâret olduğunu bildirmiştir ve o da bunu ashabına haber vermiştir. Ayrıca Ebu Hüreyre'nin naklettiği *“hadler keffâret midir değil midir bilmiyorum”* hadisiyle Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği *“hadler keffârettir”* hadisleri arasını, Peygamberimiz, Ebu Hüreyre'nin naklettiği hadisi önce, Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği hadisi ise sonra söylenmiştir diyerek, cem' edilmesi de mümkündür. Bunların yanında Ali Muhammet ve Adil Ahmet, bu hadislerle ilgili Kadı İyad ve takipçilerinin görüşüne yer verip akabinde onlara da cevap vermişlerdir. Şöyle ki Kadı İyad ve takipçilerine göre; Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği hadis önce, Ebu Hüreyre'nin naklettiği hadis sonradır. Çünkü Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği hadis, Mina'da akabe gecesinde gerçekleşmiştir. Bu olay hicretten öncedir. Hâlbuki Ebu Hüreyre hicretin yedinci senesinde Müslüman

olmuştur. Ayrıca bu hadisi Ebu Hureyre'nin direk peygamberimizden duyduğu da açık değildir. Dolayısıyla Kadı İyaz ve takipçilerinin kanaatine göre Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği hadis Ebu Hureyrenin naklettiği hadisten öncedir. Ortaya atılan bu görüşe adı geçen hukukçular şöyle cevap verirler; Muhtemeldir ki, Ebu Hüreyre bu hadisi İslam'ın ilk yıllarında, Peygamberimize (s.a.v.) hadlerin keffâret olduğu bildirilmeden önce duyan ve bunu haber veren bir sahabeden duymuştur. Daha sonra Allah Peygamberimiz'e hadlerin keffâret olduğunu bildirmiş, O'da ashabına anlatmıştır. Ubade b. es-Sâmit de bunu nakletmiştir. Yine Buhari'nin Kitâbü'l-Hudud'ta belirttiğine göre mubayaa hadisinin Mina da akabe gecesi gerçekleştiği sahih değildir, çünkü Ubade b. es-Sâmit'in naklettiği bu hadis Mekke'nin fethinden sonradır. Hatta Hudeybiye'nin akabinde kadınlarla mübayaa hakkında varit olan Mümtehine suresinden sonra varid olmuştur. Çünkü Rasûlullah bu mubayaa da kadınlara Mümtehine suresindeki ilgili ayetin tamamını okumuştur. Bu hukukçulara göre hadisin Taberani'deki “*Rasûlullah fetih gününde kadınlarla mübayaa yaptığı gibi bizimle mübayea yaptı*” şekliyle aktarımı hadisin Mekkenin fethinden sonra olduğunu daha açık ifade eder. Buda Ebu Hureyre'nin Müslüman olduğundan sonraki dönemde olduğunu gösterir. Sonuç olarak mezkur hukukçular yukarıdan beri anlatılanların yaptıkları bu cem'in doğruluğuna delil olduğunu ifade ederler. Bu durumda muhakkıkların kanatine göre hadler keffâretir ve buraya kadar anlatılanlardan Ebu Hüreyre'nin hadisine dayanarak tevakkuf edenlerin (kanaat bildirmeyenlerin) görüşlerinin zayıf olduğu söylenebilir.

Uhrevî Mesuliyet Bakımından Kısâs Suç ve Cezaları

İslam ceza hukukunda haddin dar anlamı temel alınarak cezaların had kısâs ve ta'zir olarak üçe ayrıldığını daha önceki bölümlerde ifade edildi. Buraya kadarki çalışmamızda bu cezalardan had cezalarının uhrevî sorumluluğa etkisini inceledik. Bundan sonraki kısımda kısâs cezalarının uhrevî sorumluluğa etkisi incelenecektir. Ancak uhrevî sorumluluğa etkisi kısmına girmeden önce konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle kısâs cezalarıyla ilgili kısa bilgi vereceğiz.

İslam insanlar arasında merhamet ve hoşgörüye çağrıda bulunmakla beraber, suç kesin delilleriyle ortaya konulduktan sonra yetkili organ tarafından suçlunun cezalandırılması konusunda insanların statüsüne bakmaksızın onların cezalandırılmasını istemiş ve adalet prensibinden taviz vermemiştir. Bu suçların içerisinde cana (adam öldürme-katl) ve vücut bütünlüğüne (yaralama- cerh) yönelik suçlara İslam hukukunda kısâs suçları denilmektedir. “Kısâs kelimesi eşitlik veya denklik anlamına gelir. Bu ise, tecavüzde bulunan bir kimsenin, zarar verdiği şahsa hangi yol ve araçlarla zarar vermişse, kendisinin de aynı şekilde cezalandırılacağını dolaylı olarak ima eder.”²⁶⁹ “Kısâs suçları Kur’anda düzenlenmiş olan²⁷⁰ adam öldürme (kasıtlı, taksirli veya taksire benzer) ve müessir fiileri kapsayan, insanın hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suç nevileridir. Bu sınıfa giren suçlarda şahsî haklar ağırlık kazanmaktadır. Bu nedenle bu suçlarda af, sulh ve şefaet geçerlidir”.²⁷¹

²⁶⁹ Bassouni, M. Cherif “İslam Hukukunda Kısâsı Gerektiren Suçlar”, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Ocak-Haziran 2003 Çev. Naci Aslan

²⁷⁰ Bakara, 2, 178-179; Maide, 5, 45.

²⁷¹ Adnan Koşum, İslam Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler, Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal. Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, İstanbul, 1999, s. 17

Bunlara karşı verilen cezalara da kısâs cezaları denilmektedir. Modern hukukta yaralamayla ilgili bölüm “müessir fiiler” olarak nitelendirilirken fıkıh dilinde cinayet terimiyle yaralama ve öldürme suçunun her ikisi de ifade edilmiştir.²⁷²

İslam hukuk ekolleri adam öldürme suçunda kasıt ve hatadan hareket etmekle beraber farklı bölümlemelere gitmişlerdir. Bu ekollerden en geniş ayrımı Hanefiler yapmış ve beş bölümde (kasıt, kasıt benzeri, hata, hataya benzer ve sebep olma) incelemiştir²⁷³. Şafiler ve Hanbeliler ise üç bölümde (kasıt, kasıt benzeri ve hata) incelerken Malikiler iki bölümde (kasıt ve hata) incelemiştir.²⁷⁴

Kısâs cezalarının uhrevî sorumluluğa etkisi konusunda İslam hukukçularının farklı görüşleri vardır. Adam öldürme suçunu işleyen katil üzerinde gerçekte üç hak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Allah hakkı, ikincisi maktûlün hakkı, üçüncüsü maktûlün velisinin hakkıdır. Maktûl ve velisinin hakkı kul hak kapsamındadır.²⁷⁵ Katil üzerindeki bu haklara dair İslam hukukçularının görüşleri aşağıda anlatılacaktır.

Öldürme suçundaki Allah hakkı konusunda bazı İslam hukukçuları “hadler kefarettir” hadisinden dolayı kısâstaki Allah hakkının düşeceği kanaatindedir. Diğer bazı İslam Hukukçularıysa samimi tövbe ile Allah Hakkının düşeceği kanaatine varmışlardır.²⁷⁶

²⁷² Molla Hüsrev, *ed-Dürer*, I, 381; Meydani, *el-Lübab*, daru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 2014, III, 26.

²⁷³ Kuduri, s. 144, Fazilet Neşriyat h. 1398, İstanbul, s. 144,

²⁷⁴ Abdulkadir Udeh, *et-Teşriu'l-Cinai*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., II, 7.

²⁷⁵ Hüseyin Esen, “İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması”, s. 17.

²⁷⁶ el-Kalyubi, Şehabeddin Ahmet b. Ahmet b. Selamet, *Haşiyetü Kalyubi ala Şerhi Celaledin el-Mahalli ala Minheci't-Talibin*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1998, IV, 96.

Bir kısım İslam hukukçusuna göre katil kısâs ile öldürüldüyse, “hadler kefarettir” hadisine göre bu kısâs kefarettir. Bu kısım İslam hukukçuları hadisteki “hadler kefarettir” ifadesine kısâs cezasını dâhil etmişlerdir.²⁷⁷ Hattabi’nin (ö. 954), *Mevehibü’l-Celil* adlı eserinde ifade ettiğine göre bazı âlimler “kısâsta hayat vardır” ayetindeki hitabın katile yönelik olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Onlara göre katil kısâs edildiğinde işlediği suçun günahından kurtulur ve manevi bir hayat yaşamaya başlar. Bu grup İslam hukukçularının ayeti bu şekilde yorumladıkları düşünülmektedir.²⁷⁸ İbn Hacer Fethu’l-Baride adlı eserinde, İbn Tin, Kadı İsmail ve diğerlerine göre katile yapılan kısâsın caydırıcılık amacını taşıdığını, maktûlün ahiretteki hakkınınsa baki olduğunu nakleder. Ancak İbn Hacer’e göre katile yapılan kısâs keffârettir ve ahirette de maktûlün kendisi üzerindeki hakkını düşürmektedir. O’na göre maktûle hakkını almıştır, çünkü İbn Hıban ve diğerlerinin naklettiği hadise göre, maktûlün haksız yere öldürülmesiyle tüm günahları silinir. İbn Hacer der ki “Hangi hak maktûlün tüm günahlarını silebilir ve maktûle bundan daha büyük hangi hak ulaşır”. Ancak dünyada çekilen sıkıntıların keffâret olması konusu şüphelidir.²⁷⁹

İslam hukukçusu Kalyubi’ye (ö. 1069) göre haksız yere öldürme suçunu işleyen kişiye kul hakkından dolayı dünyada ve Allah hakkından dolayı da ahirette ceza gerekir. Adı geçen hukukçu bu kişilerin uhrevî sorumluluğuyla ilgili şöyle bir tespitte bulunur, haramı helal, helalı da haram

²⁷⁷ el-Hattabi, Şemsüddin Ebu Abdilleh Muhammet b. Muhammet b. et-Trablûsi el-Mağribi *Mevehibü Celil lişerhi Muhtasari Halil*, Daru alemlî’l-Kütüb, 2003, Riyad, VIII, 291-292; ed-Düsûki, Muhammet b. Ahmet b. Urfe, *Haşiyetü’l-Düsûki ala’ş-Şerhi’l-Kebir*, Daru’l-Fikr, Beyrut, t.y, IV, 239; es-Savi, Ahmet b. Muhammet, *Haşiyetü’s-Savi ala’ş-Şerhi’s-Sağir*, y.y, t.y, X, 39.

²⁷⁸ el-Hattabi, *Mevehibü Celil li Şerhi Muhtasari Halil*, VIII, 291-292

²⁷⁹ el-Askalani, İbn Hacer, *Fethu’l-Bari*, I, 65.

kılan kimsenin dışında hiçbir kişinin cehennemlik olduğu ve orada ebedi kalacağı hakkında kesinlik yoktur. Zira af sebebiyle ceza düşer. Bu durumda maktûlün velisinin katili affetmesiyle veya kısâs yaptırmasıyla veya da diyetini almasıyla ahirette istenecek bir hak kalmaz. Buradan mezkûr hukukçuya göre kısâsın kul hakkı konusunda keffâret olduğu öne sürülebilir.²⁸⁰

Diğer bir kısım İslam hukukçusu ise katile kısâsın uygulanmasının onun hakkında keffâret olmadığı kanaatindedir. Zira onlara göre kısâs nedeniyle insanlar arasında kan davaları sona ereceği için bu kısâs sadece geride kalanlara fayda sağlamaktadır. Hâlbuki bunun maktûle hiçbir yararı yoktur. Bu görüşe sahip İslam hukukçularına göre “ Sizin için kısâsta hayat vardır” ayeti, “ hadler kefarettir” hadisini tahsis etmektedir. Bu durumda hadler yalnız Allah hakkı olan suçlarda kefaret olup kul hakkıyla ilgili hadlerin keffâret olması konusunda bu hadisin etkisi yoktur.²⁸¹ en-Nefravi’nin el-Fevakihü ed-Devvani isimli kitabında bildirdiğine göre kul hakkıyla ilgili suçlarda, günahım düşmesi için suçlunun haksızlık yaptığı kişi hayatta ise bizzat ona hakkını vermesi gerekir. Eğer haksızlık yapılan hayatta değilse veya kendisine ulaşılma imkânı yok ise suçlu, onun hayrına çok tasaddukta bulunmalıdır. Eğer suçlunun maddi imkânı müsait değilse bu durumda haksızlık yaptığı kişinin kendisinden hoşnut olması için çok dua etmelidir.²⁸²

²⁸⁰ el-Kalyubi, *Haşiyetü Kalyubi ala Şerhi Celaleddin el-Mahalli ala Minheci’t-Talibin*, IV, 96.

²⁸¹ el-Hattabi, *Mevehibü Celil lişerhi Muhtasari Halil*, VIII, 291-292; ed-Düsüki, *Haşiyetü’ d-Düsüki ala’ş-Şerhi’l-Kebir*, IV, 239; es-Savi, *Haşiyetü’s-Savi ala’ş-Şerhi’s-Sağir*, y.y, t.y, X, 39.

²⁸² en-Nefravi, Şehabüddin (ö. 1126), *el-Fevakihü’ d-Devvani ala Rivayeti İbn Ebi Zeyd el-Kayravani*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1995, I, 77.

Uhrevî Mesuliyet Bakımından Ta'zir Suç ve Cezaları

İslam ceza hukukunda naslarla sabit olmayan suçlara ta'zir suçları ve bunlara verilen cezalara da ta'zir cezaları denilmektedir. Diğer bir anlatımla had ve kısâs çerçevesine girmeyen cezalar, *ta'zir* cezalarıdır. Bunların içeriği zaman ve yer açısından değişik bir şekilde, İslâm'ın genel ilke ve gayelerine göre yetkili organ tarafından belirlenir. Bu nedenle klasik hukukta bu konular had cezalarında olduğu gibi detaylı bir şekilde incelenmemiş ve bir kısmı had cezaları gibi olmakla beraber suçun oluşumunda bazı unsurlar eksik olduğu için had cezası kapsamından çıkarılmıştır. Ta'zir cezaları had ve kısâs cezalarından çok daha fazladır. Bu cezalar kamu hakkıyla ilgili oldukları için kendilerinde af ve şefaât geçerlidir.²⁸³ Çalışmamızda son olarak bu tür cezaların uhrevî sorumluluğa etkisi incelenecektir. Bu cezaların uhrevî sorumluluğa etkisine ilgili klasik eserlerde çok az yer verilmiştir. Ancak çalışmamız İslam ceza hukukundaki cezaların uhrevî sorumluluğa etkisiyle ilgili olduğu için, tazir cezalarının uhrevî sorumluluğa etkisine klasik hukukta az temas edilse de bu çalışmada yer verilmesinin uygun olduğunu düşündük.

Tazir cezalarının uhrevî sorumluluğuyla ilgili yaptığımız araştırmada el-Askalani dışında bu konuya temas eden görmedik. El-Askalani *Fethu'l-Bari* adle eserinde hadlerin keffâret olmasıyla ilgili hadiste geçen “kim ki bu suçlardan dolayı cezalandırılırsa” ifadesinin had ve tazir cezalarını kapsayacağını ifade etmektedir. Ayrıca O, “başa gelen musibetlerin günahların affına vesile olmasıyla ilgili birçok hadis vardır ve bu hadislerin ifadesinden had dışındaki cezaların keffâret olma ihtimali vardır” demektedir.²⁸⁴ Bunu sonucu el-Askalaniye göre allah hakkıyla ilgili tazir

²⁸³ Adnan Koşum, “İslam Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler”, s. 17

²⁸⁴ el-Askalani, İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, I, 68.

cezalarının keffâret olduğu söylenebilir. Ona göre kul hakkıyla ilgili cezalarda keffâret geçerli değildir. Zira şöyle demektedir; zina eden kişiyle ilgili çoğu âlim onun Allah hakkı olduğunu söylemiştir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü zinaya zorlanan kadının da burada hakkı vardır. Nedeni ise babasına, kocasına ve başka insanlara karşı utanç duymaktadır.²⁸⁵ Sonuç olarak el-Askalani'ye göre cezaların keffâret olma konusu kul haklarıyla değil de Allah hakkıyla ilgilidir.

Dünyada İşlediği Suçun Cezasını Görmeyenler

Ehli sünnete göre dünyada işlediği günah sebebiyle dünyevî cezaya çarptırılmayanların durumu ahirette Allah'a kalmıştır. Dilerse affeder, dilerse azab eder. Nitekim Nisa suresinde “*Allah şirki affetmez. Şirk dışında bütün günahları affedebilir*”²⁸⁶ ayeti de konuyu izah etmektedir. Bu sözler haricilere ve mu'tezileye cevaptır. Çünkü onlara göre, günah işlediği halde tövbe etmeyen kişi cehennemde ebedi kalacaktır.

Dünyada işlediği suçtan dolayı ceza görmeyenlerin durumu iki kısma ayrılır. Birincisi; tövbe etmeksizin ölenlerdir. Bunların durumu Allah'a kalmıştır. İkincisi tövbe edenlerdir. İslam Âlimlerin çoğu “*günahlarından dolayı tövbe eden günah işlememiş gibidir*”²⁸⁷ hadisi ve Furkan suresindeki “*Ancak tövbe eden ve salih amel işleyenlerin, Allah seyyiatını hasenata çevirir*”²⁸⁸ ayeti ve yine Âl-i İmran suresindeki “*Onların yaptıklarının karşılığı rableri tarafından mağfiret ve içinde daimi kalacakları altında nehirler akan cennetlerdir*”²⁸⁹ ayetlerini temel alarak tövbe eden kişiyi Allah affeder dediler.

²⁸⁵ el-Askalani, İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, XII, 84.

²⁸⁶ Nisa 4/116.

²⁸⁷ İbn Mace, *Züht*, 30.

²⁸⁸ Furkan 25/70.

²⁸⁹ Ali İmran 3/136.

İslam hukukçularından bazıları, had suçu işleyen kimse imama (devlet başkanına) gelip suçunu itiraf etmeli ve had cezası uygulanmak suretiyle temizlenmeli, suçunu itiraf etmeden yalnız tövbe ederek cezasının affını Allah'ın dilemesine bırakmamalıdır, demiştir. Bu görüş, tövbe edenin durumu “Allah'ın dilemesine kalmıştır” düşüncesinden hareket edenler içindir. Diğer bir grup İslam hukukçusuna göre bu durumda olan kişiler için doğru olan samimi tövbe edip affa ulaşmasıdır. Ancak mümin tövbesinin makbul ve sahih olduğundan emin olamaz ve daima günahından dolayı korku içindedir. Bu sebepten kişi, yalnız had veya yalnız tövbenin kendisini temizlediğinden emin olmadığı için, Allah'ın gizleyip kimseye göstermediği suçunu itiraf edip, had cezası alır ve tövbe eder. Bazı alimlere göre bu şekil suç işleyenlerin gizlice tövbe etmeleri caizdir ve bu yeterli olur. Diğer bazı âlimler ise, şu şekilde ayrıma gitmiştir: kişi günah işlemekle meşhur bir kimse ise, tövbe ettiğini insanlara duyurması müstehabtır. Eğer günah işlemekle meşhur değilse tövbe ettiğini insanlara duyurması, hatasını açıkça ilan etmesi müstehap değildir. Cumhura (çoğu alimlere) göre uygun olan günahından dolayı tövbe edenin suçunu gizleyip kimseye söylememesi (yaymaması), kendisiyle Allah arasında kalmasıdır. Bu görüş Hz. Ebu Bekir, Ömer, Abdullah İbn Mesud ve diğerlerinden rivayet edilmiştir. İmam eş-Şâfiî'nin bu konuyla ilgili görüşü eğer günah gizli işlenmişse gizli kalıp tövbe edilmesi, eğer günah aleni işlenmişse, imama gidilip itiraf edilerek had cezası uygulanmasının talep edilmesidir²⁹⁰.

Mübarek Furi “*Tuhfetü'l-Ehfazi*” adlı eserinde: Ebu Bekir ve Ömer'in (r.a) “*had gerektiren suçu işleyen kimse için, eğer suç açığa çıkmadıysa tövbe*

²⁹⁰ İbn Receb Hanbelî, *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi Buhari*, s. 81, 82, 83. Ayrıca bkz. Mübarek Furi, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, IV, 593.

edip Allah ile kendisi arasında kalmasını tavsiye etmişlerdir”²⁹¹ dediğini nakletmiştir.

İslam Anlayışının Ceza İnfazından Sonra Suçluya Yaklaşım Etkisi

Hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırmasıyla alakalı ayet, hadis ve İslam hukukçularının görüşleri buraya kadar ifade edildi. Ancak had cezası infaz edilenler recm ve bazı hırâbe cezası hariç, cezanın akabinde hemen ahirete intikal eden kimseler değildir. Recm cezasında dahi ceza görenler vefat ettiklerinde İslam anlayışına göre kabre konulmadan naaşlarına karşı yapılması gereken görevler vardır. İslama göre ceza çektikten sonra bu kişilere karşı geri kalan yaşamlarında onlara nasıl davranılmalıdır. Bu kısım kimselere karşı kamuoyunda oluşan olgu onların kötü olduğudur. Çünkü insanlar aynı suçu tekrardan kendilerine karşı işlemlerinden çekinmektedirler veya işledikleri suç toplum algısı yönünden aşağılayıcı bir suç olduğundan insanlar onlara yaklaşmakta ve kendileriyle arkadaşlık kurmakta zorlanmaktadırlar. Nihayetinde bu durum suçluların toplum dışına itilmesine, yalnızlığa terk edilmesine ve tekrardan aynı suça düşmelerine, daha ileri noktada onların suç makinesi haline gelmelerine sebep olabilmektedir. Bu tür suç işleyenlere karşı içerisinde bulunduğumuz toplum böyle davranış biçimlerinde bulunurken, İslam inancına göre onlara nasıl davranılmalıdır. Bu konuyu İslam hukukunun iki ana kaynağı Kur'an ve sünnet ve İslam hukukçularının, bu konudaki görüşlerinden yararlanarak ortaya koyacağız. Konunun daha iyi anlaşılması için Kur'an'da Allah'ın

²⁹¹ Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, Hudud, 12, hadis no: 1439. Ayrıca bkz. Mübarek Furi, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, IV, 593.

muamelesine örnek teşkil edecek olan olay “Adem (a.s.)’ın haram meyveden yemesi,” anlatılacak, hadis-i şeriflerden ise Rasûlullah’ın suçlulara had cezası uygulandıktan sonraki tutumu nakledilecek ve İbn Teymiye’nin bu tür suçları işleyip pişman olanlara karşı, es-Siyasetü’ş-Şer’iyye isimli kitabındaki görüşleri aktarılacaktır.

Kur’an-ı Kerim’de şeytanın Hz. Adem’i aldatmasından ve daha sonra Hz. Adem’in tövbe edip seçkin kullardan olmasından bahsedilir. Şöyle ki şeytan Hz. Adem’e ebedilik ağacını ve süresiz saltanatı gösterip cennette daimi kalmasını telkin eder ve Hz. Adem de Havva validemizle beraber o ağaçtan yerler, edep yerleri açılır, bu durumda cennet yaprağı ile avret yerlerini örtmeye çalışırlar. Bu konunun devamını Kur’an-ı Kerim şöyle anlatır; *“Adem Rabbinin emrinden çıktı da şaşırdı. Sonra rabbi onu seçti ve tövbesini kabul buyurup doğru yolu gösterdi”*²⁹² Ömer Nasuhi Bilmen bu ayetin tefsirinde “asi olup şaşırp kaldı” yı muradına eremedi, cennette ebedi kalmak gayesinden muvakkaten mahrum oldu, şeklinde açıklamıştır. Yine Hz. Adem’in kasten ma’siyette bulunmadığını, unutma sonucunda yasaklanan bir şeyi yediğini, fakat bulunduğu yüce mertebeden dolayı, bu şekil unutmanın kendisi hakkında isyan sayıldığını bildirir. Ancak Bilmen, bu davranıştan dolayı, Hz. Adem hakkında asi denilemeyeceğini, onun masum olduğunu, bu zühulünün de tövbeye yakın olup affedildiğini anlatır. Çünkü asi, isyana devam eden kimsedir.²⁹³ Bu açıklamadan anlaşılmaktadır ki Hz. Adem unutarak yasaklanan ağaçtan yemiş, sonra pişman olup tövbe etmiştir. Cenab-ı Hakkın ona muamelesi de, tövbesini kabul edip seçkin kulları arasına

²⁹² Taha 20/121-122.

²⁹³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’an- Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Kahraman Yayıncılık, İstanbul (ty), IV, 214.

katmak olmuştur. Neticede hata edip tövbe edenlere, karşı Allah'ın uygulaması budur.

Konuya dair hadisler, kendilerine had uygulanan kişilerle ilgilidir. Kendilerine had cezası infaz edildikten sonra Peygamberimizin onlara karşı davranışları meselenin anlaşılmasına ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu hadisler:

1. Ümeyye el-Mahzûmi'nin anlattığı hadis; Peygamberimiz'e suçunu itiraf eden bir hırsız getirilir. Çaldığı mallar araştırılır, bulunamaz. Peygamberimiz had cezasından kurtarmak maksadıyla “senin çaldığını zannetmiyorum” der. Rasûlullah bu sözü hırsıza iki veya üç defa tekrar eder. Hırsız da çaldığında ısrar eder. Sonunda Rasûlullah elinin kesilmesini emreder ve eli kesilir. Akabinde hırsız Peygamberimizin huzuruna çıkarılır. O'na tövbe ve istiğfarda bulun diye nasihat eder. Adamcağız: “Allaha tövbe ediyor, ondan mağfiret diliyorum” der. Bunun üzerine Peygamberimiz “Allahım, onu mağfiret et!” diyerek üç kere dua eder.²⁹⁴

2. Hz. Aişe'nin anlattığı yukarıda da zikri geçen hadiste; Mahzumiye, hırsızlık yapan kadınla alakalı, şefaathçi olması için araya Üsame girer fakat bu etki etmez ve kadının eli kesilir. Aişe der ki; “daha sonra kadın bir ihtiyaç için gelir ben de Rasûlullah'a arz ederdim ve ihtiyacı giderilirdi”.²⁹⁵

3. Hz. Ömer'in anlattığı hadis: Hımâr lakaplı bir adam Rasûlullah'ı zamanla güldürürdü. Bu adam bir gün içki suçuyla getirildi ve celde uygulandı. Cemaatten birisi: “Allah'ım şu adama lanet et! Kaç sefer içki sebebiyle getirildi, bir türlü ıslah olmuyor” diye beddua etti. Rasûlullah

²⁹⁴ Ebu Davud, Süneni Ebu Davud, Hudud, 8, hadis no: 4380.

²⁹⁵ Buhari, Sahihu'l-Buhari, Hudud, 11. hadis no: 6788.

*“O’na lanet etmeyin. Allaha yeminle söylüyorum, bu adam hakkında bildiğim bir şey varsa o da Allah ve Rasûlü’nü samimiyetle sevmiş olmasıdır.”*²⁹⁶

4. Mâiz hadisi: Ashabdan Mâiz b. el-Eslemi Peygamberimiz’e gelip beni temizle dediğinde Allah Rasûlu geri çevirip üzerine gitmemiştir. İkinci geldiğinde kavmine birini yollayıp anormal davranışları var mıdır diye sordurtmuştur, üçüncü geldiğinde yine aynı şekilde kavmine sordurtmuştur. Kavmi, gönderilen her elçiye “içimizdeki salihlere denk feraset sahibidir” cevabını vermişlerdir. Dördüncü geldiğinde bir çukur kazdırıp taşlanmasını emretmiştir. Daha sonra Peygamberimiz ashabin yanına gelip selam vererek oturur ve der ki: Mâiz b. Malik için tövbe edin, o öyle bir tövbe etti ki eğer ümmet arasında taksim edilse hepsine yeterdi.²⁹⁷

5. Gamidiyeli kadınla ilgili hadis: Kadın zina itirafında bulununca, Rasûlullah kadını reddeder. Kadın bunun üzerine Peygamberimize “ Beni de Mâiz gibi geri çevirmek istiyorsun, Allaha kasem olsun ki ben hamileyim” der. Peygamberimiz önce çocuğunu dünyaya getirmesini, sonra sütten kesilinceye kadar emzirmesini emreder. Kadın, çocuğu sütten kesilince elinde ekmek parçasıyla getirerek sütten kesildiğini ifade eder. Rasûlullah çocuğu Müslümanlara teslim eder, çukur kazdırarak recm ettirir. Recm esnasında Halid b. Velid elinde bir taşla ilerleyip kadının başına atar ve yüzüne kan fişkirir. Bunun üzerine Halid b. Velid kadına kötü söz söyler (küfrederek). Peygamberimiz “Ey Halid ağır ol” der ve ilave eder: “nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal’e kasem olsun, bu kadın öyle bir tövbe etti ki, şayet alış-verişte sahtekarlığı yapanlar aynı tövbe ile tövbe

²⁹⁶ Buhari, *Sahihu’l-Buhari*, Hudud, 5. hadis no: 6775.

²⁹⁷ Müslim, *el-Camiu’s-Sahih*, Hudud, 22, hadis no: 1695; Ali İbn Balaban, V, 291.

yapsalardı, onların bile mağfiretine yeterdi!”. Sonra Rasûlullah tekfinini emretti, kadının üzerine namaz kıldırdı ve defnedildi.²⁹⁸

6. İmran b. Husayn’ın naklettiği hadis: *Cüheyneli bir kadın geldi. Zinadan hamile olduğunu itiraf ederek had tatbik edilmesini istedi. Peygamberimiz kadının velisini çağırıp, “ buna iyi muamelede bulunun. Çocuğu doğurunca kadını bana getirin” dedi. Doğumdan sonra kadın geldi, recmedildi ve üzerine cenaze namazı kıldıırıldı. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Bu zaniye kadına namaz mı kıldırıyorsun?” dedi. Rasûlullah “Bu öyle tövbe yaptı ki, onun tövbesi Medine ahalisinden yetmiş kişiye taksim edilseydi onların hepsini rahmete bandırırdı. Sen Allah için canını vermekten daha efdal bir amel biliyor musun?” diye cevap verdi.*²⁹⁹

Asr-ı saadette kendilerine had cezaları uygulanan kimselerle ilgili hadislere baktığımızda; ilk ikisinde kendilerine hırsızlık haddi tatbik edilen kişiler vardır. Peygamberimizin, had tatbik edildikten sonra bunlara karşı yaklaşımı şöyledir; birincisinin ihtiyacı olduğunda onun ihtiyacını gidermek, diğerinde ise tövbe telkin edip sonra onun hakkında Allah Tealâ’dan mağfiretini istemektir. İçki haddi tatbik edildiği bildirilen üçüncü hadiste Peygamberimiz, lanet edilmesine karşı çıkmıştır. Son üç hadiste ise zina itirafında bulunan bir erkek ve iki kadından bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi ile alakalı Allah Rasûlü hemen itiraf ettiği gibi recm cezası uygulamamıştır. Akıl sağlığıyla ilgi onun hakkında soruşturma yaptırmıştır. Hatta soruşturmada sadece kendisiyle yetinmeyip kavminden de o kişi hakkında akıl sağlığı ile alakalı bilgi toplamıştır. Bunların sonucunda onunla ilgili suçu işlediğine dair kesin bilgi oluştuktan sonra ona recm cezasını

²⁹⁸ Müslim, *el-Camiu ’s-Sahih*, Hudud, 22, hadis no: 1695.

²⁹⁹ Ebu Davud, *Süneni Ebu Davud*, Hudud, 25, hadis no: 4440.

uygulatmıştır. Arkasından da istiğfar edilmesini istemiştir. Çünkü Rasûlullah'ın ifadesiyle; o öyle bir samimi tövbe yapmıştır ki yaptığı tövbe büyük bir kalabalığa yetecek şekildedir. Zina itirafında bulunan iki kadından Cüheyneli olana, özellikle had tatbik edilmeden önceki davranışı dikkat çekicidir ki; önce babasını çağırmıştır ve babasına şu nasihatte bulunmuştur; bu kadına iyi davranın. Kanaatimizce Peygamberimiz'in bu davranışının nedeni, zinadan hamile kalan bir kadına karşı ailesinin tutumu, içerisinde bulunduğu toplumsal yargılardan dolayı hoş olmayan uygulamalar olacaktır. Yine recm esnasında Gamidiyeli kadına karşı Halid b. Velid'in sözlerine Peygamberimiz karşı çıkmıştır. O'na cezayı şer'i şerifin emrettiği şekilde verirken üzerine fazladan kötü bir söz söylenmesine izin vermemiştir. Her ikisinin de cenaze namazları kıldırılmıştır. Gamidiyeli kadının tövbesiyle ilgili, alış verişte sahtekârlık yapanların bu kadın gibi tövbe yaptıklarında günahlarının affedileceğini bildirmiştir. Yine Peygamberimizin Cüheyneli kadının cenaze namazını kıldırılmasına şaşırان ve hayret ifade edici sözler söyleyen Hz. Ömer'e cevabı şu şekilde olmuştur; *bu kadının tövbesi Medine ahalisinden 70 kişiye dağıtılsa onlara da yeter. Bu kadının suçunu itiraf ederek kendisinin recm edilmesini istemesini, canını Allah yolunda vermeye denk tutmuş ve bunu Hz. Ömer'e şöyle ifade etmiştir; “Sen Allah için canını vermekten daha üstün bir amel biliyor musun?”*.

Bu hadislerden anlaşılan; Peygamberimiz kendilerine had cezası infaz edilen kimselerden hayatta kalanlara şefkatle yaklaşmış, vefat edenlerinse arkasından kötü söz söylememiştir. Peygamberimizin, bu kişilerin cenaze namazlarını kıldırması, ihtiyaçlarını gidermesi, onlara kötü söz söyletmemesi ve onlar için mağfiret dileklerinde bulunması bunu göstermektedir.

Bu konuyla ilgili İslam hukukçusu İbni Teymiyye *es-Siyasetü's-Şer'iyye*' adlı kitabında önce Hz. Âdem ile alakalı ayeti zikreder ve akabinde şu tespitte bulunur; hatadan sonra tövbe edenler konusunda sünnetullahın âdeti onlara iyi yaklaşmaktan ibarettir. Konunun devamında İslam hukukundan şöyle bir örnek veriyor; İslam'a göre şirk ve küfür en büyük günah olduğu halde, bu şirk ve küfür ehli daha sonra Müslüman olurlarsa İslam'a göre geçmiş günahları affediliyor ve kendileriyle Müslümanlar ünsiyet kurup dost oluyorlar. Durum böyle olunca zina, hırsızlık, şarap içme gibi bir günahı işleyip sonra tövbe ederek güzel haline devam eden Müslümanlara da böyle davranılmalıdır. İbn Teymiyye'ye göre bazı suçları işleyen ve işlediği bu suçtan dolayı tövbe ediyor görünen fakat tövbesinde samimi olmayan kimselerle beraber oturmak insana ağır gelebilir. Ancak bu kişinin tövbesinde samimi olduğu anlaşılır, topluluk buna tanıklık eder ve bu kişi hayır işlerine devam ederse, onunla oturup kalkmak ağır gelmemelidir. Hapisteki suçlulardan bazıları tövbe edip Kur'an-ı Kerim okumaya başlamaktadır. Bu kişileri ziyaret etmekten insanlar içtinap etmemeli ve bu kişilere karşı Allah'ın razı olacağı şekilde hoş davranılmalıdır. Zira mümin Allah Teâlâ'nın hoş gördüğü hareketi hoş görür, nahoş gördüğü hareketten ise hoşnut olmaz. Bir müminin, herhangi bir kimseyi sevmesi, o kimsenin Allah Teâlâ seveceği işleri yaptığı içindir. O kişiden nefret etmesi de Allah'ın hoş görmediği işleri yaptığı içindir. Müminin, bir kimseye karşı sevgi ve nefreti yapılandırma temel noktası bu olunca, daha önce ağır suç işleyip sonra tövbe ederek halini düzelten Müslüman'a karşı, O'da güzel davranmaya kendisini alıştırmalıdır.³⁰⁰

³⁰⁰ el-Uzeymin, *Şerhu Kitâbi's-Siyaseti's-Şer'iyye*, s. 197.

Sonuç olarak Kur'an, sünnet ve İslam hukukçusu İbn Teymiyye'nin görüşlerinden yola çıkarak tövbe edip, iyi haline devam eden kişileri topluma kazandırmak, aynı suça düşürmemek ve sünnetullah'a uygun, hareket etmek adına, bunlara karşı iyi davranışlarda bulunulmalıdır.

SONUÇ

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden suçlarının uhrevî sorumluluğu kaldırmasının, günümüzde uygulanan modern hukukta veya modern hukuk biliminde karşılığı yoktur. Zira hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırması mevzu, çift yönlü (dünyevî ve uhrevî sorumluluk gerektiren) bir hukuk sistemi olan İslam hukukuna özeldir. Hâlbuki diğer hukuk sistemleri sadece dünyevî ceza ile ilgilidirler.

İslam hukukuna göre suçlarının bir kısmı sırf Allah hakkı bazısı sırf kul hakkı bazısı Allah ve kul hakkı müşterek olup Allah hakkı ağır, diğer bazısında ise kul hakkı ağır olmaktadır. Bunların içinden sırf kul hakkı veya Allah ve kul hakkı müşterek olduğu halde kendisinde kul hakkı ağır bulunan cezaların uhrevî sorumluluğu kaldırıp kaldırmaması konusu, İslam hukukçuları arasında problem yapılmamaktadır. Bu durumda konunun ana merkezinde Allah hakkı bulunan suçları işleyen kişilere tatbik edilen cezaları uhrevî sorumluluğu kaldırıp kaldırmadığı çalışmada ağırlıklı olarak tartışılmıştır.

Bazı İslam hukukçuları cezaların, uhrevî sorumluluğu kaldırdığı düşüncesindedir. Bu düşüncenin, inanan kişi ve toplum üzerinde bazı olumlu yönleri vardır. Şöyle ki inanan kişi Allah'ın huzuruna temiz bir şekilde çıkmak isteyecektir. Ceza gerektiren bir suç işlediğinde kendisine uygulanan cezanın onu temizleyeceği düşüncesi, ahirete temiz gitmek isteyen kişi için suçunu itiraf etmeye yöneltecektir. Bu da suçunu itiraf ettirecek ve davanın doğru bir şekilde ortaya çıkıp sonuçlanmasına katkıda bulunacaktır. Neticede fail-i meçhul azalacaktır. Ayrıca bunun yanında kamu güvenlik gücü, bu suç

araştırmakla vakit kaybetmeyecek, diğer bir anlatımla davayı doğru sonuçlandırmak, suçluyu bulmak vs. şeklinde ortaya çıkan çalışmaları yapmak zorunda kalmayacak, doğruyu ortaya çıkarmak için fazladan gayret sarf etmeyecektir. Bu da kamunun mali kaynaklarının daha az kullanılmasını ifade etmektedir. Zira davanın araştırılması için konuyla ilgili kimselerin maliyeti hazineye (Beytü'l-Mal'a) aittir.

Cezaların keffârettir denmesinin çalışmada da anlatıldığı gibi olumsuz bir tarafı olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki cezaların bir kısmı mali ve bir kısmı da bedenidir. İnsanlardan bazıları maddi durumları müsait olduğu için, mali ceza gerektiren suçları rahatlıkla işleyip sonra da nasıl olsa cezalar keffârettir düşüncesine sahip olarak gelişi güzel suç işleyebileceklerdir.

Cezalar tek başına keffâret değildir, ancak tövbe ile keffârettir görüşünün olumlu yönü, kişiler herhangi bir suç işlediklerinde onlara tövbeyi hatırlatmasıdır. Zira samimi tövbe ile günahın temizleneceği konusunda İslam hukukçuları ittifak halindedirler. Aynı zamanda Allah'ın huzuruna temiz çıkmak isteyen Müslüman birey için bu suçlara ceza uygulanırsa bile dünyada uygulanan bu ceza nasılsa ahirette affedilmemiş, ben bu suçlardan uzak durayım bilincini hissettireceği düşünülmektedir.

Cezalar tek başına keffâret değildir görüşünün zannımızca olumsuz yönü, suç işleyen kişiler tarafından, dünyada ceza çeksem de çekmesem de ahirette ceza göreceğime göre, suçu itiraf edip dünyada ceza çekmeme gerek yok düşüncesine sevk etmesidir. Dolayısıyla bu düşünce de suçların artmasına, faili meçhullerin çoğalmasına neden olabilir.

İncelediğimiz klasik İslam hukuku kitaplarında dikkatimizi çeken bir husus, müelliflerin tamamı cezaların keffâret olması konusuna temas

etmemiştir. Kanaatimizce konu ahiretle ilgili bir husus olduğundan bu konuya temas etmekten kaçınmışlardır.

Hadlerin uhrevî sorumluluğu kaldırdığı görüşünde olanların çoğu nasslardan hareket ederek bu görüşe ulaşmışlardır. Her ne kadar bazıları hadlerin dünyevî etkilerini bahsetmişse de daha çok sahih nasslara veya tearuz edilen iki delili cem’ etme gayretine girerek infaz edilen hadler, uhrevî sorumluluğu kaldırmaktadır demişlerdir.

Bir grup İslam hukukçusu hadler keffârettir derken, bir grup İslam hukukçusu da hadler yalnız keffâret değildir demektedir. Bu iki grubun dışında İbn Hazm gibi İslam hukukçuları da hadler hırâbe suçunda keffâret değildir, hırâbe dışındakilerde keffârettir demektedir. Bu durumda Ubade hadisi vb. hadislerde geçen, hadlerin genel anlamda keffâret olması, hırâbe ayeti ile tahsis edilmektedir. Zira mezkûr hadis ve benzerlerinde, tatbik edilen hadler genel anlamda keffârettir denilirken, ayette özellikle hırâbe suçunu işleyenler için dünyada verilen cezalar keffâret değildir denilmiştir.

Hadlerin keffâret olmadığı kanaatinde olan İslam hukukçuları hirabe suçuyla ilgili “Bu cezalar dünyada onlar için rezilliktir, ahirette de onlar için azap vardır” mealindeki ayeti bütün suçlara teşmil ederek hadlerin keffâret olmadığını söylemektedir. Ancak hadlerin keffâret olduğuna dair sahih hadis mevcuttur. Ayrıca hadlerin keffâret olmadığı düşüncesinde olanların, Ubade hadisi ve benzerlerini tövbe ile te’vil etmişlerdir. Ancak tevbe ile tevil etmelerine gerek olmadığı düşünülmektedir. Zira tövbe olmaksızın ve had tatbik edilmeden Cenab-ı Hakkın affetmesi mümkün olmakla beraber, had suçu işleyenin samimi tövbesi ile had tatbik edilsin veya tatbik edilmesin samimi tövbenin bütün günahları düşürmesi konusunda İslam hukukçuları görüş birliği halindedir.

Tüm bunlardan sonra kanaatimize göre had cezalarının keffâret olması üç kategoride incelenebilir. Birincisi ashaptan Maiz vb. gibi kendi isteğiyle suçunu itiraf edip şeriatın hükmüne razı olanlardır. Bunlar için infaz edilen hadlerin keffâret olduğu söylenebilir. İkincisi suç işlediği yetkili organca ispat edilip kendisine bu suçun cezası infaz edilenlerdir. Bu ikinci kısımdakiler ya cezadan sonra suçta ısrar etmezler ve hayatlarını ilahi emirlere uygun olarak devam ettirirler ya da uygun olarak devam ettirmezler. Hayatlarını İlahi emre uygun devam ettirenler için infaz edilen hadlerin keffâret olduğu söylenebilir. Ancak bu ikinci kısımdan hayatlarını ilahi emre uygun devam ettirmeyip suçta ısrar edenler hakkında infaz edilen hadlerin keffâret olmadığı düşünülebilir. Üçüncü grup kasten adam öldürmekten dolayı kısâs cezası alanlar veya muhsan olduğu halde recim cezası alanlar için Hz. Aişe'nin “öldürme bütün günahları siler” ve İbn Mesud'un “bir Müslümanın başına öldürme gelince bütün günahları silinir” sözlerinden hareketle mezkûr suçlular hakkında cezaların keffâret olduğu ileri sürülebilir. Fakat hirabe suçu işleyerek öldürme cezasına çarptırılanlarla ilgili, onlarda öldürülmelerine rağmen kendileri haklarında bu öldürmenin keffâret olduğunu söyleyemiyoruz. Zira ayette, onlara dünyada ve ahirette ceza olacağı açıkça ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011.
- Akıntürk, Turgut; Ateş Karaman, Derya, *Borçlar Hukuku*, BETA, İstanbul, 2014.
- Ali İbn Balaban (ö. 739), *el-İhsan bi Tertibi Sahihi İbn Hibban*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Ali Muhammed, Adil Ahmed, *Kitâbu'l-Ümm Tahkiki*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 2001.
- Aynî, Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. El-Huseyn (ö. 855/1451), *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.
- Azimabadi (ö. 1857/1911), *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Sünen-i Ebi Davud*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1415.
- Bardakoğlu, Ali, “Ceza”, DİA, 1993.
- “Ehliyet”, DİA, 1994.
- Beğavî, Ferrâ (ö. 516/1122), *Şerhu's-Sunne*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983
- Behuti, Mansur b. Yunus b. Salahiddin (ö. 1051/1641), *Keşşafü'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1402.
- Beyhaki, Ebu Bekir Ahmet b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yy. İstanbul, (ty).
- *Kur'an- Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Kahraman Yayıncılık, İstanbul (ty).
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim (ö. 256/870), *Sahihu'l-Buhari*, Mektebetü'l-İslami, İstanbul, 1929.
- Canan, İbrahim (2009), *Kütüb-ü Sitte*, Akçağ, İstanbul, ty.
- Centel, Zafer, Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta, 2005.
- Çalışkan, İbrahim, “İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1994, c. XXXIII, Sayı: 1

- Çokyürür, Mehmet Zahit, “İslam Hukukunda Sorumluluk Doktrini Açısından Kanunu Bilmeme Hali”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.
- Çolak, Mücahit, “İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (DÜSBED) ISSN: 1308-6219, Kasım 2010, Sayı: 4.
- Ebû Dâvûd, Muhammed b. Suleyman b. İshâk b. el-Ezdî (ö. 275/889), *Sunen-i Ebî Dâvûd*, Mektebetü'l-Asriyye Sayda, Beyrut (ty).
- ed-Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1407.
- ed-Düsûki, Muhammed b. Ahmet b. Urfe (ö. 1230), *Haşiyetü'd-Düsûki ala's-Şerhi'l-Kebir*, Daru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- el-Baberti, Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 786/1384), *el-İnaye Şerhu'l-Hidaye*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- el-Cezîrî (ö. 1941), *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Enderpetî (ö. 786/1384), İbn Alai'l-Ensârî, *el-Fetava't-Tatarhâniyye*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 2004.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Ğâmûsü'l-muhtâf*, Dâr İhyâ Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1997.
- el-Halebî (ö. 956/1549), İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur ve Taliki*, Daru'l-Beyruti, Beyrut 2005.
- el-Hâşimî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Musa min Ulemai'l-Hanabile, *el-İrşâd ilâ Sebîli'r-Reşâd*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1989.
- el-Hattabi, Şemsüddin Ebu Abdilleh Muhammed b. Muhammed b. et-Trablûsi el-Mağribi (ö. 954/1547) *Mevehibü Celil lişerhi Muhtasari Halil*, Daru alemlî'l-Kütüb, 2003, Riyad.
- el-Kalyubi, Şehabeddin Ahmet b. Ahmet b. Selamet (ö. 1069), *Haşiyetü Kalyubi ala Şerhi Celaleddin el-Mahalli ala Minheci't-Talibin*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1998.
- el-Merğıynani (ö. 593/1197), Burhânuddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, Daru Kahraman, İstanbul 1986.
- el-Ubbî (ö. 827/1443), Ebu Abdilleh Muhammed b. Halife b. Ömer el-Veştati, *İkmali İkmali'l-Mu'lim, Sahihi Müslim ve Mükemmili İkmali Mu'lim ile beraber*, ty, yy.
- el-Useymin, Muhammed b. Salih, *Şerhu Kitâbi's-Siyaseti's-Şer'iyye*, Dâru İbn Hazm, Suudi Arabistan 2004.

- en-Nefravi, Ahmed b. Guneym b. Salim (ö. 1125/1713), *el-Fevakihi'd-Devvani ale Risaleti İbni Ebi Zeyd el-Kayravani*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- en-Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ İbn Şeref İbn Murî (ö. 676/1277), *Sahîh-i Muslim bi Şerhi Nevevî*, el-Matbaatu'-Mısriyyetu ve Mektebetuhâ, Mısır 1349.
- Esen, Hüseyin, "İslam Hukuku ve Uhrevî Sorumluluk", İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi, Sayı 8, 2006.
- es-Savi, Ahmet b. Muhammet (ö. 1241), *Haşiyetü's-Savi ala's-Şerhi's-Sağır*, y.y, t.y
- es-Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsut*, Çağrı Yy., İstanbul 1983.
- es-Seyyid Ahmet et-Tahtavi (ö. 1231/1816), *Haşiyetü't-Tahtavi Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1975.
- eş-Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *Kitâbü'l-Ümm*, Darı Türesi İhyai'l-Arabiyy, Beyrut 2001.
- et-Tayyâr, Ahmet, *Veblü'l-Ğamame fi Şerhi Umdeti'l-Fıkhi li'bni Kudame*, Medaru'l-Vatani li'n-Neşr, Suudi Arabistan, 2011.
- ez-Zeylâî, Fahrüddîn Osman b. Ali (ö. 743/1342), *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik Şelebî Haşiyesi* ile beraber, Darü'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut, 2000
- Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Yy., Bursa 2014.
- Güman, Osman "İslam Hukukunda Diyânî Hüküm: Mahiyeti Ve Çeşitleri", YIL: 12, CİLT: 12, SAYI: 23, Ocak-Haziran 2019/1, ss. 11 - 49
- Hüseyin Mer'a, *el-Kamusu'l-Fıkhi*, Daru'l-Mücteba, Beyrut 1992.
- İbn Abidîn, Muhammed b. Emin b. Ömer (ö. 1252/1836), *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Kitâbü'l-Hacc' Babü'l-Cinayat, Daru'l-Fikr, Beyrut 1992
- İbn Battal el-Kurtubi, Ebi'l-Hasen Ali Halef b. Abdülmelik (ö. 449/1057), *Şerhu İbn Battal ala Sahih-i Buhari*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000
- İbn Hacer el-Askalani, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed (ö. 852/1448), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (t.y).
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (ö. 456/1064), *el-Muhalla*, Darü't-Türas, Kahire (ty)
- İbn Kayyım, Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkı'în*, Dâru İbn Cevzî, Demmam, 2002.
- İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (ö. 620/1223), *el-Muğni*, Suudi Arabistan 1999.

- İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid (ö. 273/887), *es-Sünen*, Daru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammet b. Mükerrerem (ö. 711/1311) *Lisanü'l-Arap*, Darü İhya-i Türesi'l-Arabi, Beyrut, t.y.
- İbn Mülekkın, Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmet eş-Şâfî (ö. 804/1401), *et-Tezkira fi'l-Furu' 'ale'l-Mezâhibi's-Şâfiî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- İbn Nüceym el-Mısri, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1562), *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997
- İbn Nüceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrahim (ö.1005/1569) , *en-Nehrü'l-Faik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002
- İbn Receb Hanbelî (ö. 750/1349), *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi Buhari*, Mektebetü'l-Ğurabai el-Esriye, Medine 1996.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 595/1198), *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- İbn Saati, Muzafferuddîn Ahmed b. Ali b. Sa'leb (ö. 694/1294), *Mecmeu'l-Bahreyn ve Multeka'n-Neyyireyn*, Daru'l-Kütüb-i İlmiye, Beyrut, 2005.
- İmre, Zahit (ö. 1949), "Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri", İÜHF Mecmuası, İstanbul, c. 13, sayı 4. 1947.
- İzz b. Abdisselam (ö. 660/1262), *Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâilî'l-Enâm*, Mektebetü'l-Kuliyâtî'l-Ezheriyye, Kahire 1991.
- Kâdî İyaz, İyaz b. Musa Ebu'l-Fazl el-Yahsubi es-Sebti el-Maliki (ö. 544/1149) *İkmâlu Mu'lim bi Fevâidi Muslim*, Dâru'l-Vefâ, Mısır 1998.
- Karaman, Hatrettin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Yy., İstanbul 2014.
- *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yy., İstanbul, 1991.
- Kasani, Alauddin Ebu Bekir (ö. 587/1191), *Bedaiu's-Sanaî fî Tertibi's-Şerâî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Kasım el-Konevi (ö. 978), *Enisü'l-Fukaha*, Daru'l-Vefa, Cidde, 1987.
- Kastalânî, Muhammed b. Huseyn b. Ali (ö. 923/1517), *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahihi Buhârî*, el-Matbaatu'l-Kubrâ el-Emîriyye, Mısır 1323.
- Koşum, Adnan, "İslam Hukuk Doktrininde Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı XVI, Yaz Sonbahar, İzmir, 2002.

- İslam Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler, Doktora Tezi, Marmara Ünv. Sosyal. Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, İstanbul, 1999
- Kudûrî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed (ö. 428/1037), *el-Muhtasar*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1398.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 678/1273), *el-Camîu'l-Ahkâmî'l-Kur'an*, Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- Leknevî, Abdülhay b. Abdilhalîm (ö. 1304/1886), *Umdetu'r-Riâye*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2009,
- Luvîs Ma'luf el-Yesûî (ö. 1947), *el-Müncid fî'l-Luga ve'l-A'lam*, Daru'l-Meşrik, Beyrut, 1994.
- Malik b. Enes, Ebu Abdilleh Malik b. Enes b. Malik b. Ebi Amir el-Ashabi el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta*, Muessesetu Zâyid b. Sultan, Abu Dabi 2004.
- Mesud, Cibrân, *er-Râid*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1992.
- Meydani, Abdülğaniyyu'l-Ğanîmî (ö. 1298/1881), *el-Lubâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1998.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramus (ö. 885/1480), *Dürerü'l-Hukkam fî Şerhi Ğureri'l-Ahkam*, Matbaa-ı Muhammed Esad, İstanbul 1299.
- Mirâtu'l-Usûl fî Şerhi Mirkâtî'l-Vusûl*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2003.
- Mubarek Fûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm (ö. 1303/1888), *Tuhfetü'l-Ahvezi bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001
- Muhammed Tahir b. Aşur (ö. 1284/1868), *Mekasıdu's-Şeriatî'l-İslamiyye*, Çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, Rağbet Yayınları, İstanbul 2013
- Muslihuddin Mustafa, *Ahterî Kebîr*, Matbaa-i Âmire, 1310.
- Mustafa Suyuti Ruhaybani (ö. 1243/1827), *Metelibü Uli'n-Nüha fî Şerhi Gayeti'l-Münteha*, 2. Baskı, Beyrut 1994.
- Mustafa Uzunpostalıcı, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı, 8, 2006.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccac (ö. 261/875), *el-Camîu's-Sahih*, Daru İhyai Tûrasi'l-Arabi, Beyrut (ty).
- Mutçalı Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay, İstanbul, ss. 410-411.
- Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), *es-Sünen*, Mektebetü'l-Matbuatü'l-İslamiyye, Halep 1986.

- Razi, Muhammed b. Ömer b. Huseyn b. Ali et-Teymî el-Bekrî (ö. 606/1210), *Mefâtihi'l-Ğayb*, Çev. Lütfullah Cebeci vd., Akçağ Yay., Ankara 1993.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nasır, *Behcetü'l-Enzar*, Mektebetü'l-İmamî'z-Zehebî, Kuveyt 2011
- Songur, Haluk, “İslam Ceza Hukuku Üzerine Genel Kısım Özel Kısım Ayırımı ve Belirlenmiş Suçlar Bakımından Cezaların Taksimi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 2003.
- Şehzâde Dâmad (ö. 1087/1667), *Şerhu'l-Mülteka'l-Ebhur el-Meşhur bi'd-Dâmad*, Şirketi Sahafiyye-i Osmaniyye, İstanbul 1309.
- Temürtaşî (ö. 1004/15699, *Müynü'l-Müftî Ala Cevabi'l-Müsteftî*, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 2009.
- Tirmizi, Ebu İsa b. Sevrâ (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizi*, Mektebetü ve Matbaatu el-Babî el-Halebî, Halep, 1937.
- Topaloğlu, Bekir, “Ahiret”, *DİA*, 1998, c. 1, s. 543-548.
- Türcan, Talip, “İslam Hukuk Biliminde Şer'ilik Kavramı”, *Arayışlar –İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Yıl 3, Sayı: 5-6, 2001.
- “İslam Hukukunda İki Farklı Geçerlilik Alanı: Kazâî ve Diyânî Hüküm Ayırımı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 19, Sayı: 1, 2006.
- Udeh, Abdulkadir (ö. 1954), *et-Teşriü'l-Cinani*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut (ty).
- Yaylalı, Davut, “İslam Hukukunda Kazâî-Diyânî Hüküm Ayırımı”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan, 2003
- Yeğin, Abdullah vd., *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, TÜRDAV, İstanbul, 1997.
- Yıldız, Kemal, *İslam Sorumluluk Hukuku*, İFAV, İstanbul, 2013.
- Zuhaylî, Vehbe (ö. 2015), *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletuhû*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, (ty).

Diğer hukuk sistemlerinden farklı olarak İslam ceza hukukunun uhrevi sorumluluk anlayışına sahip olması, ona nevi şahsına münhasır bir özellik kazandırmıştır. Söz konusu bu durumun, bireylerin hukuk kurallarına uymasında pozitif yönlü bir etkisi vardır. Temelinde iman olan bir hukuk sistemine inanan bireyin, dünyada işlediği bir suçun ahirette karşılığının bulunması diğer bir ifade ile cezasından kaçma imkanının bulunmaması kendisinde vicdani olarak suç işlemeye karşı bir önlem ve engel teşkil eder. Netice itibari ile uhrevi sorumluluğun, toplumda suç işleme oranlarının azalmasında etkin bir rol üstelendiği söylenebilir.